

Jelentés

a HU 99.04-01. számú Phare-program

”Óvodai és általános iskolai pedagógiai programok továbbfejlesztése és megvalósítása”, illetve

”Iskolai rendszerű speciális felzárkóztató és szakképesítő programok kidolgozása és megvalósítása”

című alprogramjainak pályázói körében végzett hatásvizsgálat eredményeiről

A vizsgálatot a Phare iroda megbízásából 2003 júniusában, a HU 99.04-01. számú Phare-program utolsó szakaszában végeztük.

Kutatásvezető:	Fleck Gábor
A vizsgálatban részt vettek:	Berényi Eszter
	Boros Zsolt
	Derdák Tibor
	Erős Emese
	Habarics Éva
	Harkányi Zsuzsanna
	Horváth Vali
	Káló Károly
	Komenczi Bálint
	Lakatos Izabella
	Lénárd Henrik
	Nagy Ildikó
	Orsós Anna
	Orsós János
	Szárász András
	Szegedi Dezső
	Virág Tünde
	Zsigó Ferenc
A jelentést készítette:	Fleck Gábor

Tartalomjegyzék

Előszó	4
1. Bevezető	7
1.1. A vizsgálat célja	7
1.2. A HU9904-01 számú Phare-program bemutatása	8
1.3. A vizsgálat módszerei	11
2. A vizsgálat eredményei.....	14
2.1. Tanulók az iskolában	20
2.2. Kapcsolat a családokkal	23
2.3. Vélemények a cigányokról	24
2.4. A programok értékelése	27
3. Záró megjegyzések.....	28
4. Összefoglalók intézményenként az adatlapok és interjúk alapján.....	30
4.1. Általános iskolák	30
4.2. Szakiskolák	83
Ábrajegyzék	100

Előszó

„A halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma fiatalok társadalmi beilleszkedésének támogatása” című, Phare támogatásból is finanszírozott program „Óvodai és általános iskolai pedagógiai programok továbbfejlesztése és megvalósítása” és „Iskolai rendszerű speciális felzárkóztató és szakképesítő programok kidolgozása és megvalósítása” című alprogramjairól készült tanulmány igen megdöbbentő és egyben lehangoló. A kommunista csavargár történetére emlékeztet, amelynek célterveiben az előállított termék nyers súlyban volt meghatározva, és mikor a terv periódus végén a termelés a kitűzött tervhez képest egy tonnával kevesebb lett, a vezetőség és a munkások hozzáértésüket és találékonyságukat összeadva nekiálltak legyártani a világ első száztonnás anyacsavarját. A tény, hogy soha senki sem akart vagy tudott volna ilyen csavart használni, egyáltalán nem zavarta az ezt követő kölcsönös elismerések kinyilvánítását és az ünnepléseket: teljesítették a tervet. Ugyanez a helyzet, mutatis mutandi, a cigány tanulók magyar iskolai rendszerben való eredményességét elősegítő EU törekvésekkel. Amikor (2003 nyarán) az 1999-es Phare program lezárult, az összes pályázatot kiíró és azt megvalósító intézmény többé-kevésbé elégedett volt munkájával. Egy, a terv teljesítésének ellenőrzésére kiküldött csapat (akiket immár monitoroknak neveztek át), amely a programok önértékelésének helytállóságát vizsgálta felül, pedagógiai, szakmai kifogásokat nem emelt. A két alprogramban rendelkezésre álló majdnem 1 Mrd Ft-ot az ígéretnak megfelelően elköltötték, és minden célkitűzést teljesítettek. Mindenki boldogan mehetett haza.

És így is tettek volna, ha az Oktatási Minisztériumban egy új csapat nem érezte volna úgy, hogy baj van. Az általánosan bevett bürokratikus eljárásmóddal szemben, amely nem szívesen zavarja fel az állóvizet, ők megfinanszíroztak egy mélyebb vizsgálatot, amelynek eredményeit kezükben tartják. Amikor Fleck Gábor bevezette a kutatócsoportot néhány véletlenszerűen kiválasztott résztvevő iskolába, kiderült, hogy bármilyen helyesen is költötték el papírforma szerint a Phare pénzeket, amikor arra a mélyebb és sokkal fontosabb problémára kérdeztek rá, hogy a „segítség” változtatott-e az iskolák életén, különösképpen a cigány gyerekek tapasztalatai és lehetőségei javultak-e a ráfordított költségek eredményeként, az esetek túlnyomó többségében semmiféle, az iskolák és a monitorozás első fordulójának optimista végkövetkeztetéseit alátámasztó bizonyítékot nem találtak. Néhány esetben egyértelmű volt, hogy a pénzt a célcsoport érdekeit semmiben sem érintő célokra költötték.

Miért kellett mindennek így történnie? Mit lehetett volna másként tenni? Igaz az, természetesen, hogy egy nyilvánvaló diszkriminatív gyakorlat munkálkodásának, ha úgy tetszik, a rasszizmusnak lehetünk tanúi. De nehéz elképzelni, hogy a Phare vagy a Strukturális Alapok adminisztrátorai hogyan változtathatnának az iskolaigazgatók cigány gyerekek érdekei iránt tanúsított közömbösségén. Éppen ezért Fleck Gábor egészen máshova helyezi elemzése fókuszát: a strukturális tényezőkre, azokra az irracionális mutatókra, amelyek egyébként józan embereket irracionális cselekvésekhez vezetnek. Fleck tanulmányának szükségzerű következtetése szerint az eredeti pályázati kiírás olyannyira tágan értelmezhető volt, és a célok olyan homályosan voltak meghatározva, hogy a pályázók könnyedén megfelelhettek a felzárkóztatás összes formai követelményének anélkül, hogy akár egyszer is mélyebben magukévá kellett volna tenniük azt a szellemiséget és azokat a célokat, amelyből a teljes program született. (Ennek persze, jegyzem meg sietve, semmi köze a pártpolitikához. Igaz ugyan, hogy ezt a bizonyos Phare programot a Fidesz-vezette állami adminisztráció ideje alatt állították össze, a felzárkóztatási program fogalmi struktúrája vitathatatlanul „liberális” alapokon nyugszik.)

A legszomorúbb talán az a tény, hogy a vizsgált esetek többségében a HU9904-01 Phare program lényegi céljai (a mélyebb és tartósabb integrációra való törekvés és a cigány gyerekeknek a magyar oktatási rendszerben kimutathatóan javuló teljesítménye) megfogalmazásra sem kerültek. Ez a kudarc azok érdekeit szolgálja, akik szeretnék bebizonyítani, hogy minden ilyen jellegű intervenció csupán pénz pazarlás. Van olyan pedagógus, aki amint egy cigánygyerek belép az osztályába, azt hiszi, hogy egy alacsony szintű kulturális csoport képviselőjével van dolga, akinek bizonyára olyan anyja van, aki tinédzserként kezdett szülni, akit ingerszegény környezetben neveltek, alkoholisták, munkakerülő felnőttektől körülvéve. Az ilyen pedagógus úgy érzi, az összes előítélete beigazolódnak az EU által is finanszírozott program nagymértékű kudarca láttán, amely program azon nehézségek leküzdésében volt hivatott segíteni, amelyekkel ő naponta szembekerül. Helyzetét tökéletesen leírja, ha elképzeljük, hogy az egykori Szovjet Medve átváltozott brüsszeli bürokratává. Ez rossz hír az „Európai projekt” Magyarországi híveinek.

A kutatásban szereplő adatokból egy általánosabb tanulság is leszűrhető. Bár Fleck nem tér ki az oktatási tevékenységek tartalmára, leírásaiban mégis egy olyan rendszer bontakozik ki, amely következetesen elmulasztja figyelembe venni az egyes gyerekeket és igényeiket. Maga

a rendszer, amely nem a gyerekek egyéni érdeklődésén, ismeretein, tapasztalatain, készségein és képességein alapszik, amely ezen tényezőket nem veszi figyelembe, olyan követelményrendszert állít a gyerekek elé, melyet különböző okokból nem tudnak teljesíteni. Egyfelől azért, mert idegen tőlük, semmi közük hozzá, másrészt mivel máshoz szoktak, nem érzik magukat otthonosan, biztonságban és felszabadultnak ilyen körülmények között - akkor pedig az egész nem működik. Vagyis a gyerekek szükségszerűen kudarcélményei lesznek, nyilvánvaló, hogy sem teljesíteni, sem fejlődni nem tud képességei szerint. És itt talán érdemes kitérni a a pedagógus és a szülők közötti kommunikáció hiányára. Kialakult ugyanis egyfajta kölcsönös bizalmatlanság szülők és pedagógus között. És ez nem csak a pedagógusról szól, aki nem akar, vagy nem tud utánajárni azoknak a dolgoknak, amik szükségesek lennének ahhoz, hogy tanítson, hanem a szülőkről is, akik nem bíznak ebben a rendszerben, az iskolában, szó szerint féltik a gyerekeiket, ami nem is meglepő. Ha a gyerek olyan környezetbe kerül, ahol esetleg bántják, megalázzák, ahol nem érzi magát biztonságban, ahol nem tud felfedezni a maga számára dolgokat, ahol nem tudja kiélni a kíváncsiságait, akkor nem lehet másként, mint féltéssel reagálni.

A magyarországi oktatáspolitikai tervezői előtt az a valódi feladat áll, hogy egy új oktatási és finanszírozási rendszert dolgozzanak ki, amely a pedagógusokat olyan tanítási gyakorlat felé vezeti, amely izgalmas, pozitív és életet tápláló tapasztalattá teszi az iskolában eltöltött időt úgy a cigány, mint a nem cigány gyerekek számára, és amely rendszer egyben meg is jutalmazza őket tanítási gyakorlatuk ilyen radikális átformálásában elért eredményeikért.

Michael Sinclair Stewart
antropológus

*“Tárgyunk alkalmatlansága elfedheti
eszközünk alkalmatlanságát.”*

(F. Kafka)

1. Bevezető

1.1. A vizsgálat célja

A HU9904-01 számú, *A halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma fiatalok társadalmi beilleszkedésének támogatása* című Phare-program megvalósítása 2003. július 30-án lezárult, a nyertes pályázók munkájának értékelése a többlépcsős monitorozást követően elkészített jelentésekben már megtörtént. E dokumentumok alapján fő tanulságként levonható, hogy a program alapvetően sikeresnek bizonyult, a részt vett intézmények teljesítették kiíró – az Európai Bizottság Magyarországi Delegációja és az Oktatási Minisztérium – elvárásait. Az Oktatási Minisztérium iskolákat látogató szakemberei és néhány, iskolákat látogató független szakember informális véleménye azonban ennek ellentmondani látszott. Több pályázó oktatási intézményről az a visszajelzés érkezett, hogy ott a hátrányos helyzetű gyerekek szegregált körülmények között tanulnak, őket az oktatás során komoly megkülönböztetés éri, az oktatás színvonala nem kielégítő, és a tanórán kívül is előfordul a hátrányos megkülönböztetés több intézményben. Ezek a felszínre került esetek arra vezették a program lebonyolítását végző Oktatási Minisztérium Phare Programirodát, hogy utólagos hatásvizsgálatot folytasson le az általános iskolai és a szakképző intézeteket érintő program nyertes pályázói körében a program zárultával – a korábbi monitorozástól gyökeresen eltérő módszerekkel. A vizsgálat arra vállalkozott, hogy feltárja a két említett alprogram mögött húzódó problémákat, elsősorban nem a kiírás szövegének való megfelelés, hanem a célcsoportra gyakorolt tényleges hatás szempontjából, rámutatva ezzel nem csupán pályázó intézmények hibáira, hanem a pályázati rendszer problémáira, pályáztató szervezetek felelősségére is.

1.2. A HU9904-01 számú Phare-program bemutatása¹

1.2.1 A program rövid ismertetése

A *halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma fiatalok társadalmi beilleszkedésének támogatása* című, hét komponensből álló Phare-program az Európai Unióhoz való csatlakozási felkészülés jegyében fogalmazódott meg, és a magyar kormányzati törekvésekkel összhangban a roma népesség társadalmi integrációjának elősegítésére irányult.

A program teljes költségvetése 12,52 millió euró (azaz ~3,2 milliárd Ft) volt, melyből 6,9 millió euró a Phare-támogatás; 3,7 millió eurót az oktatási, 1,92 millió eurót a gazdasági tárca Munkaerő-piaci Alapja biztosított a program társfinanszírozásaként. A támogatásból 207 konzorcium valósította meg projektterveit.

1.2.2. A program szakmai tartalma

A három elemből álló program a *megelőzés, korrekció és tehetséggondozás* pillérekre épült. A megelőző intézkedések célja a roma fiatalok általános iskolai lemorzsolódásának csökkentése volt. A középfokú képzések és tanuló-támogató rendszerek fejlesztése a korrekciót segítette elő, míg a tehetséggondozó program a cigány származású fiatalok felsőoktatásba való bekerülési és részvételi arányát volt hivatott javítani, hozzájárulva ezzel esélyegyenlőségük javításához, valamint társadalmi előrelépésükhöz.

1.2.3 A program tematikus felosztása projektek, illetve alprojektek és a nyertes konzorciumok száma szerint

<i>Alprogram száma</i>	Tématerület	Nyertesek száma
I.		
I/1	Roma gyermekeket jelentős arányban nevelő óvodákban végzendő munkára felkészítő, speciális dajkaképző programok kidolgozása és megvalósítása	8

¹ A *Tájékoztató a HU9904-01 számú program pályázatairól* című OM-kiadvány alapján

I/2	A hátrányos helyzetű és roma gyermekek oktatására, nevelésére felkészítő pedagógusképző és továbbképző programok továbbfejlesztése, adaptálása, új programok kidolgozása és indítása	17
I/3*	Óvodai és általános iskolai pedagógiai programok továbbfejlesztése és megvalósítása	63
II.		
II/1*	Iskolai rendszerű speciális felzárkóztató és szakképesítő programok kidolgozása és megvalósítása	25
II/2	Iskolarendszeren kívüli képzések , foglalkoztatási-képzési programok kidolgozása és megvalósítása	25
III.		
III/1	<i>beruházási-projekt: Roma középiskolai kollégium program (Ózdon és Szolnokon egy-egy középiskolai roma tehetséggondozó kollégium felújítása)</i>	
III/2	Középiskolai tehetséggondozó, felsőfokú szakképzési valamint felsőfokú tanulmányokat előkészítő és támogató programok kidolgozása, tovább fejlesztése és megvalósítása	19
ÖSSZESEN:		207

*A vizsgálat során kiválasztott alprogramok kiemeléssel jelölve

1.2.4. A vizsgálat során kiválasztott alprogramok fő célkitűzései²

I/3. alprogram: Óvodai és általános iskolai pedagógiai programok továbbfejlesztése és megvalósítása

Pályázonként elnyerhető támogatás:

minimum: 20 000 euró (~5,1 millió Ft)

maximum: 60 000 euró (~15,3 millió Ft)

Az alprojekt célja olyan tevékenységek támogatása volt, amelyek a helyi társulások (konzorciumok) keretében megvalósuló pedagógiai programfejlesztés révén kívánják elősegíteni, hogy a szociálisan hátrányos helyzetű, kiemelten a cigány gyermekek sikeresen elvégezzék alapfokú tanulmányaikat. Az alprojekt egyúttal ahhoz is támogatást kíván nyújtani, hogy a társulások (konzorciumok) munkájában részt vevő szakemberek segítségével másutt is alkalmazható programok, szolgáltatási csomagok jöjjenek létre.

II/1. alprogram: Iskolai rendszerű speciális felzárkóztató és szakképesítő programok kidolgozása, továbbfejlesztése és megvalósítása

Pályázonként elnyerhető támogatás:

minimum: 20 000 euró (~ 5,1 millió Ft)

maximum: 75 000 euró (~19,1 millió Ft)

² A HU9904-01 számú Pályázati Útmutató alapján

Az alprogram elsődleges célkitűzése a piaci követelményeket figyelembe vevő, államilag elismert szakképesítés nyújtása volt, ezen belül:

- speciális felzárkóztató programok kidolgozása, továbbfejlesztése és indítása az iskolai lemorzsolódás csökkentése céljából
- a hátrányos helyzetű, különösen roma fiatalok számára az első szakképesítés megszerzésének támogatása
- új, teljes értékű, modul rendszerű szakképzési programok bevezetése a legelmaradottabb régiókban
- szakma-orientációs programok kidolgozása a 9-10. osztályos tanulók számára
- a szakmai és közismereti pedagógusképzés rendszerének fejlesztése

A HU9904-01. számú Phare program 2001 szeptemberében indult, és elvileg 2002 július 31-én zárult. A pályázók közül azonban többen kértek halasztást a végső elszámolásra. A két kiválasztott alprogramban a programok zárásának időpontjai a következőképpen alakultak:

1. sz. táblázat

Az pályázók megoszlása a két vizsgált alprogramban a programok zárásának időpontja szerint (db)

Az alprogram száma	A program zárásának időpontja		
	2002. 07. 31.	2003. 01. 31.	2003. 07. 01.
I/3.	35	12	16
II/1.	16	1	8

1.3. A vizsgálat módszerei

A vizsgálathoz az I/3. alprogram 63 nyertes konzorciuma közül 20, míg a II/1. alprogram 25 nyerteséből 10 intézményi társulás került kiválasztásra; véletlenszerűen húsz általános és tíz szakiskola megjelölésével. Adatokat végül tizenkilenc általános és kilenc szakiskoláról sikerült összegyűjteni. Az általános iskola esetében a kimaradás oka az volt, hogy az intézmény teljes egészében megtagadta az adatszolgáltatást. A szakiskola esetében egyszerűen a közelgő tanévvége akadályozta meg az adatok gyűjtését.

A vizsgálatban az adatfelvétel során két módszert alkalmaztunk együttesen. Minden helyszínre két kérdezőbiztos ment együtt. Egyikük az iskolákat kereste fel egy adatlappal, másikuk a családokhoz ment, és ott készített interjút a szülőkkel, gyerekekkel, a programban érintettekkel (ez utóbbi kérdező minden helyszínen roma származású volt, míg az iskolákba nem romákat küldtünk). Az adatlap egyrészt az iskola, másrészt az iskola által működtetett, Phare által finanszírozott program működésével kapcsolatban tett fel néhány egyszerű kérdést; másrészt az olyan kérdéseket tartalmazott, melyekre adott válaszokból a pedagógusok cigánysághoz való viszonyára lehet következtetni. Az interjú során pedig – egy oldottabb, beszélgetős helyzetben – a családok élethelyzetére, a gyerek családon belüli helyére, a szülők iskolával való viszonyára, a gyerek és a szülők iskolával kapcsolatos véleményére voltunk kíváncsiak, illetve arra, mennyit és mit tudnak az iskolában lezajlott Phare-programról.

Az elemzés során az adatlap egyébként többségében kvantitatív jellegű adatait is kvalitatív módszerekkel elemezzük, számszerű adatokat csak intézményenként közlünk. Ennek oka az, hogy az alacsony esetszám miatt a számszerű adatok összesített elemzése súlyos tévkövetkeztetésekhez vezethetne. Nem valami egészre vonatkozó általános állításokat kívánunk megfogalmazni tehát, hanem a jellemző hibákra, illetve sikerekre kívánjuk felhívni a figyelmet. Szándékunk az, hogy rávilágítsunk azokra a problémákra, melyek az esetleges kudarcok mögött állnak, és azokra a lépésekre, melyek a siker felé vezettek. Hangsúlyozzuk, hogy a lezajlott program eredményeit nem a programkiírásban megfogalmazott irányelveknek való megfelelés alapján kívánjuk értékelni, hanem attól némileg függetlenül. Nem arra vagyunk tehát kíváncsiak, hogy a pályázati kiírásban szereplő irányelvekből hánynak feleltek meg, illetve hánynak nem a vizsgált intézmények saját bevallásuk szerint, sokkal inkább arra, hogy a hátrányos helyzetű, illetve cigány gyerekek oktatásában milyen eredményeket értek el, azaz a pályázó intézmények tevékenysége milyen hatással van a célcsoportra. Ennek mércéje sokkal inkább a továbbtanulási statisztikákkal, a bukások, lemorzsolódások számával, az

intézményen belüli szegregáció, illetve integráció létével, a cigánysággal kapcsolatos pedagógusi véleményekkel, a családdal való kapcsolattartással mérhető egyik oldalról, másik oldalról pedig azzal, hogy a szülő elégedett-e az iskolával, vagy a gyerek szeret-e járni az intézménybe. Ezzel a kitéttel arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy egy lebonyolítási szempontból sikeresnek értékelt program is lehet elhibázott, ha maga a pályázati kiírás is tartalmaz szakmailag vitatható elemeket, és egy esetleges elemzés csupán az annak való megfelelés mértékét vizsgálja, azt is csupán a megvalósító szervezet önbevallása, illetve helyszíni látogatások során kizárólag a projektvezető beszámolója alapján. Ebben a vizsgálatban épp ezért sokkal inkább azon elvek érvényesülését vizsgáltuk, amelyekre fentebb utaltunk. Meg kell azonban jegyezzük, hogy vannak elvárások, melyek jogosak a pályázó intézménnyel szemben egy 12-18 hónapos program lezárulta után, és vannak olyanok, melyek másfél év alatt nem változtathatók. Elvárható például, hogy az iskolák lebonyolítsák a szerződésben vállalt programokat, ezekről a programokról az érintettek, tanulók és szülők tudjanak. Elvárható az is, hogy a hosszú távon kitűzött célok felé történjen valamilyen elmozdulás (tanulmányi eredmények javulása, lemorzsolódás csökkenése stb.). Ugyanakkor nem lenne jogos számon kérni azt, hogy a továbbtanulási mutatók ennyi idő alatt számottevően javuljanak. Van azonban a problémáknak egy köre, mely a magyar közoktatást, azon belül a cigány tanulókat magasabb arányban oktató iskolákat halmozottan jellemzi. Ilyen például az intézmények és a családok közötti kapcsolat, az etnikai és szociális szegregáció, az etnikai alapú megkülönböztetett bánásmód, az oktatás színvonala, a pedagógusok, gyerekekkel foglalkozó szakemberek tájékozottsága, az érintett rétegek problémái iránti fogékonysága, szakmai felkészültsége. Ezek bármiféle extra finanszírozás nélkül elvárható dolgok, éppen ezért a pályázat útján támogatott intézmények között e problémák megléte a pályázatok rossz kiválasztását jelzi, illetve az extra finanszírozással e problémák erősítése, legalábbis elismerése valósul meg. Ha a program zárultával sem hívják fel az e kérdésekben problémás intézmények figyelmét hibáikra, sőt pozitív visszajelzést kapnak, az megerősíti őket abban, hogy az az alapjában hibás, rossz gyakorlat, amit folytatnak, megfelelő. Vizsgálatunkban épp ezért tértünk ki ezekre, a kiírástól elvileg független kérdésekre. Így míg az egyes programelemek nem teljesítése egyértelműen pályázó mulasztását jelzik, addig a fent említett általánosabb problémák megléte sokkal inkább a pályázat kiírójának, lebonyolítójának, ellenőrzőjének felelősségét veti fel. Az intézményekre vonatkozó adatok és információk egyenkénti számbavétele esettanulmányok formájában az elemzés végén megtalálható. Az elemzés során az egyes intézményekre név szerint nem kívánunk utalni, inkább azokat a hibákat, problémákat, illetve eredményeket kívánjuk tipizálni, amelyekkel az

esetek

számbavételekor

találkoztunk.

2. A vizsgálat eredményei

A vizsgálat fő tanulsága az, hogy a Phare-támogatás csak nagyon ritka esetben volt katalizátora bármilyen változásnak. Ma Magyarországon mindenki onnan próbál pénzt szerezni, ahol osztanak – függetlenül a pályázat tartalma és a pályázó gyakorlata közötti távolságtól. Nem, vagy nemcsak azok fognak pályázni, akiknek tevékenysége egybevág a pályázatban szereplő kiírásokkal, hanem mindazok, akik többletforrásokhoz akarnak jutni. Ez persze nem csak az oktatás területére igaz, de ott ennek a gyakorlatnak komoly következményei lehetnek. Ennek tudható be, hogy többnyire a már rögzült gyakorlatot finanszírozták az iskolák a plusz pénzekből. Sok intézmény számára egyetlen módszer a működésre, ha pályázatokból próbálja fedezni költségeiket. Nélkülük, a normatív támogatásokból nem, vagy csak szűkösen tartható életben, működtethető megfelelően egy iskola. A Phare támogatási rendszere tehát egy rögzült és hibásan működő struktúrába illeszkedik bele, így a pályázati kiírásban szereplő irányelvekre való hivatkozás meglehetősen képmutató helyzetet teremt.

Az adatlapok és interjúk elemzése során világosan kirajzolódott, hogy a megvizsgált iskolák nagy részében súlyos problémák vannak. Alig akad olyan intézmény, mellyel kapcsolatban ne lehetne megfogalmazni komoly aggályokat. A gyerekekkel való bánásmód, az alkalmazott vagy helyesnek vélt pedagógiai módszerek, a szülőkkel való kapcsolat, az etnikai vagy szociális szegregáció, vagy a cigányságról alkotott vélemények alapján majdnem az összes vizsgált intézmény problémásnak mondható. Ismerős kép tárul elénk, mikor végignézünk a kutatás adatain. Mondhatnánk azt is, nincs semmi meglepő, hisz az iskolák többsége így működik. Ezt látjuk az összes említésre méltó oktatásszociológiai kutatás eredményeiben is tükröződni. A mai Magyarországon nem kevés azon gyerekek száma, akik nem felelnek meg az iskolai standardnak. Mégsem változik e tekintetben semmi évtizedek óta. Vannak, akik hangosan, a sajtó nyilvánossága előtt háritják át a felelősséget a szenvedő alanyokra, vannak, akik ugyanezt teszik mindennapi gyakorlatuk során csendben, a színpalak mögött. Hogy ez a kép ennek ellenére mégis megdőbentő, annak oka az, hogy a '99-es Phare program keretében a két vizsgált alprogramban összesen 1 milliárd forintot költöttek el a roma tanulók helyzetének javítására hivatkozva. A program előkészítése mindvégig a Phare-szabályoknak megfelelően történt, annak tervezését az Európai Bizottság Magyarországi Delegációja is mindvégig véleményezte, szakmailag befolyásolta, hazai részről pedig elismert, kiváló szakemberek működtek benne közre. A program lebonyolítása során

mindvégig folyt egy EU-konform monitoring: a támogatott szervezetek folyamatos szakmai és pénzügyi ellenőrzése. A programot a lebonyolítók alapvetően sikeresnek könyvelték el, a jelentések alapján pedig EU-minősítése is megtörtént. Szemben a hivatalos értékeléssel azonban, jelen vizsgálat eredményei komoly aggályokat vetnek fel.

A két alprogramban megpályázott mintegy egymilliárd forintot 88 intézményi társulás költötte arra, hogy a pályázati kiírásban szereplő célokat megvalósítsa, azaz hogy segítse a halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma fiatalok társadalmi beilleszkedését. E kutatás eredményei éppen ezért megdöbbentőek. Kormányzati és európai uniós pénzekből az elmúlt időszakban ugyan azt az elhibázott gyakorlatot folytatták az iskolák, amit évtizedek óta kritizálnak oktatással foglalkozó szakemberek. A pénzszerzési kényszerek következtében a pályázati összegek sok esetben nem megfelelő kezekbe kerültek, a tökéletlenül működő monitorozási, ellenőrzési rendszernek köszönhetően pedig e problémák nem kerültek felszínre. Egymilliárd forint elköltése, és a program megvalósításának pozitív minősítése után még mindig előfordul, hogy néhány iskolában testileg bántalmazzák a gyerekeket, csúfolják őket származásuk miatt, másik osztályba rakják egy részüket, szellemi fogyatékosnak minősítik a hátrányos helyzetű családból kikerült hatévest és így tovább. Állításainkat ez a háttérkörülmeny teszi igazán hangsúlyossá.

Az egyes iskolák minősítését a 2. és 3. sz. táblázatban összefoglalva látjuk. Az oszlopokban szereplő értékelések egy része az adatlapok, másik része a szülőkkal, családdal készített interjúk alapján állt elő. A “– –” jel a kifejezetten rossz, a “–” jel a rossz, a “+ –” jel a közepes, a “+” jel a jó, a “+ +” jel a kiemelkedően jó értékelést jelöli.

Az általános iskolákat értékelő táblázatban (2. sz. táblázat) az első oszlop az iskolai szegregáció mértékét jelzi. Ez lehet iskolán belüli vagy iskolák közötti elkülönítés, lehet párhuzamos osztályok közötti etnikai aránytalanság, vagy kiegészítő osztályokban megfigyelt etnikai, illetve szociális felülreprezentáltság. A szegregáció jelensége mögött természetesen többféle ok is állhat. Ezek között fontos szerepet játszhatnak a településen belüli etnikai arányok. Azonban tudjuk, hogy ma Magyarországon csupán néhány olyan iskola van, ahol kizárólag ezzel az okkal lenne magyarázható az etnikailag elkülönített iskola léte. A nem cigány szülők magatartásával is szokás magyarázni a szegregációt. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezzük, hogy az nem tekinthető a jelenség okának, csupán együtt járásnak. A tehetősebb szülők többnyire azért viszik másik iskolába gyermeküket, mert nem elégedettek az oktatás színvonalával, illetve az iskolában uralkodó hangulattal. Az ilyen fajta iskolaválasztás esetén legtöbbször esetben a cigányok arányát említik magyarázatként. Azonban ez a magyarázat a legkevésbé sem tudományos igényű - sőt előítéletektől sem mentes. A

cigány gyerekek aránya ugyanis önmagában nem okozhatja az oktatás színvonalának romlását, vagy az iskolai fegyelem gyengülését. Okként ez utóbbi esetben a pedagógusok szakmai felkészületlensége, hátrányos helyzetű családból kikerült gyermekekkel szembeni tehetetlensége jelölhető meg.

A szegregációról gondolkodva tehát egy meglehetősen komplex problémahalmaz tárul elénk, melyben számot kell vetni települési sajátosságokkal, a pedagógusok szakmai felkészültségével, a pedagógusképzés problémáival, évtizedek során rögzült hibás gyakorlatokkal, az iskolák finanszírozásának problémáival, és még jó néhány, a magyar közoktatást általában jellemző problémával. E megfontolásokból a táblázatban és az elemzésben nem különítettük el a szegregáció különböző formáit, csupán annak előfordulását és mértékét jeleztük.

A továbbtanulás oszlopban a cigány, illetve hátrányos helyzetű tanulókra, azaz a program célcsoportjára jellemző továbbtanulási mutatók értékelését látjuk.

Az iskolai munka oszlop ezeknél összetettebb. Egyszerre tartalmazza a bukásokra, a magántanulókra vonatkozó számokat és etnikai, illetve szociális arányokat, valamint az iskolában folyó népismereti oktatást, az iskola kitűzött céljait, annak sikerességét, az intézményben folyó pedagógiai munkát.

A konfliktusokra utaló oszlopban az iskola etnikai konfliktusok mértékéről alkotott véleménye található, azaz hogy az iskola mennyire látja konfliktusosnak a cigány nem cigány viszonyt az iskola életének különböző szereplői között.

A vélemények oszlopban a tantestület cigányokról kialakított véleményének értékelése található, azaz hogy mit gondolnak, mi a probléma a cigány gyerekek oktatásában, ők ezt hogyan oldanák meg, illetve szerintük milyen gondokkal küzdenek a cigány szülők, családok.

A program ismertségét a szülők, családok körében vizsgáltuk. Ez az oszlop tehát arra utal, mennyire tudnak a családok az intézményekben folyó Phare-programról.

A következő oszlop a szülők, családok iskolával való elégedettségét értékeli szintén a családokban készített interjúk alapján.

Az utolsó oszlopban az iskola családokkal való kapcsolatát értékeltük, ugyancsak a családi interjúk alapján. Ebben benne foglaltatik a családlátogatások mikéntje, sűrűsége, a család és tanárok közötti viszony, az iskola nyitottsága, a szülőkkel való bánásmód.

Az általános iskolákat értékelő táblázathoz képest a szakiskolák munkáját minősítő egy ponton tér csak el (3. sz. táblázat). A továbbtanulási mutatók helyett a munkahelyre való elhelyezkedés esélyét jelzi, értékeli. A szegregáció pedig itt az egyes szakok, szakmák közötti etnikai aránytalanságokat minősíti.

Az 2. sz. táblázatból látható, hogy a szegregáció az általános iskolák jelentős részében problémát jelent. A tizenkilenc vizsgált intézményből tizennégy esetében ez komoly gond, ebből kilenc esetben egészen durva elkülönítés jeleit tapasztaltuk. Összesen két olyan iskola került a mintába, ahol az etnikai vagy szociális elkülönítésnek semmilyen jele nem volt tapasztalható, és további négy, ahol a helyzet e szempontból megfelelőnek mondható.

2. sz. táblázat

A vizsgálatban szereplő általános iskolák összesített értékelése

		Szegreg	Továbbtan.	Isk. munka	Konflikt.	Vélemények	Program ism.	Elégedettség az iskolával	Kapcsolat a családokkal
1	VZSN	-	--	+ -	++	++	-	+ -	+
2	RKGY	-	-	-	-	--	-	-	-
3	ÁIR	--	--	--	-	--	--	--	--
4	ÁIT	--	--	-	-	--	++	+ -	+ -
5	ÁIP	+	-	+	++	-	+ -	-	-
6	GGM	+ -	-	-	-	-	++	++	+
7	ÁIE	+	-	-	++	-	-	+ -	-
8	AJH	--	--	--	-	++	++	++	++
9	ÁIB	-	-	-	++	++	++	--	--
10	FÁK	+	+	+ -	-	++	++	++	++
11	RKK	++	--	-	++	+	-	-	--
12	FÁB	n. a.	n. a.	-	--	-	++	++	-
13	ÁINY	--	--	+ -	--	+	-	-	--
14	MFSZ	-	--	-	-	--	--	+	--
15	ÁIM	-	+	-	++	+	++	++	++
16	ÁICS	--	-	+ -	++	+	--	+ -	-
17/a	DIS	--	--	-	++	-	--	--	--
17/b	KFS	+	++	+	--	-	-	-	+
18/a	FÁI	--	n. r.	--	--	-	+	-	+
18/b	KÁSZ	--	+ -	-	+ -	+	-	+	+
19/a	BID	++	n. a.	--	++	-	--	+ -	+ -
19/b	RGYD	--	--	--	--	-	--	+ -	+ -

n. a.: nincs adat, mert az intézmény nem válaszolt a vonatkozó kérdésekre

n. r.: nem releváns az adott intézmény esetében

A továbbtanulási mutatók kilenc esetben jeleznek komoly gondot, további hat iskola pedig szintén problémás e szempontból. A mintában egyetlen iskola van, ahol a továbbtanulás esélye a cigány és szegény gyerekek számára ugyanúgy lehetőség, mint a középosztályi gyerekek esetében, további kettőben pedig megközelíti azt.

Az iskolában folyó pedagógiai munka szempontjából öt esetben vannak súlyos gondok, további tizenegy esetben szintén jelentkeznek problémák. Egyetlen olyan intézményt

sem találtunk, amely e szempontból kifogástalan lett volna, és csupán kettőt, melyek jó értékelést kaptak.

Súlyos etnikai konfliktust az intézmények közül öt jelzett, és további hét esetben jelent ez a pedagógusok szerint problémát intézményükben. Kilenc iskola azonban semmi efféle konfliktust nem érzékel.

A cigánysággal kapcsolatban kifejtett nézetek négy esetben jeleznek igen komoly problémát, további kilenc esetben pedig ugyancsak kifogásolható vélemények hangzottak el. Négy olyan intézmény került a mintába, ahol a cigánysághoz való szóban kifejtett hozzáállás kifejezetten pozitívnak, további ötben pedig jónak értékelhető.

Hat iskola esetében a szülők egyáltalán nem, hét esetben csak kevésbé ismerik a Phare-programot és az iskolában folyó munkát, nyolc esetben voltak e szempontból megfelelően tájékozottak.

Három iskola esetében a családok kifejezetten elégedetlenek az ott folyó munkával, további hat esetben jelent ez problémát, míg két esetben viszonylag, öt esetben pedig határozottan elégedettek.

A családokkal való kapcsolat hat esetben okoz komoly gondot, további ötben szintén probléma, míg öt iskola esetében értékelik a szülők kielégítőnek, három esetben pedig kifejezetten jónak.

Szakiskoláknál a kép hasonló (3. sz. táblázat). A vizsgált kilenc intézményből négyben az elkülönítés egyértelmű jeleit fedeztük fel. A tanfolyamok vagy az iskola befejezte után az elhelyezkedés egyetlen kivétellel gondot okoz a résztvevőknek. Az intézményben folyó oktatói munkával három esetben lehetünk elégedettek, ezek közül csupán egyben tekinthetjük azt kifogástalannak. Konfliktust négy intézmény jelzett a kilencből, a többi öt egyáltalán nem érzékel ilyen jellegű problémát. A cigánysággal kapcsolatban kifejtett vélemények négy esetben kifogásolhatók, egy intézmény esetében találkozhatunk kifejezetten kedvező képpel. Négy intézményben a résztvevők és családjaik egyáltalán nem ismerték a Phare-programot, egyetlen esetben voltak vele teljes egészében tisztában. Az intézménnyel való elégedetlenség egyetlen esetben jelentkezett csupán problémaként, azonban szintén egy esetben volt teljes az elégedettség. A családokkal való kapcsolat négy esetben hiányosságokat jelez, és csupán egy esetben tekinthetjük azt teljesen problémamentesnek.

3. sz. táblázat

A vizsgálatban szereplő szakiskolák és szakképző intézmények összesített értékelése

		Szegreg.	Elhelyezk.	Isk. munka	Konflikt.	Vélemények	Program ism.	Elégedettség az iskolával	Kapcsolat a családokkal
1	KLK	+	-	-	++	--	--	+ -	--
2	VPT	-	--	--	-	+ -	--	-	--
3	BKB	+	-	+	-	+ -	--	++	+ -
4	PIZS	-	--	--	-	--	+	+ -	-
5	DBK	n. a.	n. a.	+	++	+	--	+	+
6	IHSZ	n. a.	--	--	++	+	+	+ -	-
7	RMB	--	--	--	-	-	+ -	+ -	+ -
8	RMP	--	+ -	?	++	-	+	++	+
9	BTB	++	n. r.	++	++	++	++	++	++

n. a.: nincs adat, mert az intézmény nem válaszolt a vonatkozó kérdésekre

n. r.: nem releváns az adott intézmény esetében

A két táblázat adatait elemezve fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy az egyes oszlopokban szereplő értékelések meglehetősen különböző súllyal esnek latba, mikor az intézmény egészét akarjuk minősíteni. A szegregáció mértéke, a pedagógiai munka színvonala, vagy a továbbtanulási és elhelyezkedési mutatók például lényegesen fontosabb mércét jelentenek, mint az, hogy az intézmény munkatársai mennyire látják konfliktusosnak az etnikai viszonyokat, vagy hogy a családok mennyire hallottak a Phare-programról. Átlagokat pedig a legkevésbé sem szerencsés számolni, mert fontos dolgok felett siklanánk el. A sok esetben megfigyelhető inkonzisztencia, azaz a különböző szempontból való értékelések közötti eltérés mikéntje fontos információ számunkra. Abban az esetben például, ha a szülő ugyan pozitívnak értékeli az iskolai munkát és jó a kapcsolat család és intézmény között, a gyerekek szeretik a tanárokat, de közben az intézményes szegregáció mértéke magas, a továbbtanulási mutatók rosszak és az iskolában folyó munka színvonala alacsony, az iskola összességében nem értékelhető közepesnek. De azt sem mondhatjuk róla leegyszerűsítve az adatok egymásmellettiségét, hogy vannak jó és rossz pontjai az adott intézménynek. Inkább azt a problémát jelzi az értékelések ilyen együttállása, hogy a kiszolgáltatott helyzetben, információs deficitben élő családok esetében a lehetőségek és választások korlátossága miatt nem a szabad döntés, a szabad akarat határozza meg az iskolaválasztást, és az ilyen helyzetben élő családok számára nincs viszonyítási alap – vagy ha van, az esetleg még rosszabb. Ilyen helyzet szüli azt az ellentmondásosságot, mikor a szülő örül, ha gyermekét átrakják a kisegítőbe, mert ott szebben beszélnek vele a tanárok, mint a normál iskolában. A hátrányos helyzetű szülőkre pedig épp az érdekérvényesítés alacsony szintje, az információk hiánya, a lehetőségek korlátossága a jellemző. Ez pedig különösen igaz akkor, ha e problémák rossz területi mutatókkal párosulnak, azaz ha az adott település elmaradottabb régióban

található, ha etnikailag vagy szociálisan szegregált helyzetben van, vagy ha éppen a településen belül figyelhetünk meg területi elkülönülést.

Összegezve, mikor az egyes iskolák munkáját értékeljük, az összes faktort egyszerre kell figyelembe vennünk, mert a pozitívumok egyedi kiragadása, vagy akár az eredmények egyszerű átlagolása komoly tévkövetkeztetésekhez vezethet.

A fejezet következő pontjaiban a vizsgált intézményekre jellemző problémákat vesszük számba, ezt követően az egyes intézményeket értékeljük egyenként mind az iskolai adatlap, mind a családi interjúk és a helyszínen gyűjtött egyéb információk alapján.

2.1. Tanulók az iskolában

Ezen a ponton is hangsúlyozni szeretnénk, amit korábban már kifejtettünk, hogy olyan problémákkal találoztunk a kutatás során, melyek nem kizárólag a vizsgált iskolákra jellemzők, hanem a magyar közoktatás általánosabb problémáival van dolgunk. E súlyos gondokat fokozza az a tény, hogy a pályázati támogatások ellenére az iskolákban a helyzet többnyire nem javult, a többmilliárdos támogatás a helyzeten változtatni képtelen volt.

Van példa a mintában különösen hatásos, teljes egészében sikeresnek mondható programra is. Ennek a szervezetnek diákjai – ahogy megfogalmazták – úgy érzik, ez semmiben nem hasonlít egy iskolára. A siker egyértelmű fokmérője az a gondolat, ami egyik, börtönéveit töltő, korábban bukdácsoló tanulójuk fejében megfordult: érettségi után főiskolára akar menni, és úgy akar tanítani, mint a hogy őt tanították tanárai ebben a programban.

Vizsgálatunk során találoztunk más pozitív példákkal, komoly eredménnyel is, ezek azonban többnyire nem terjedtek ki az iskolai munka egészére, csak néhány részterületet öleltek fel. Azokról is gyakran kiderült, hogy mögöttük egy-két lelkes pedagógus áll, akik helyzete a tantestületen belül gyakran bizonytalan. Van, mikor a szülőknek egyetlen más pedagógussal sincs kapcsolatuk, csak velük, és a gyerekek is csak őket kedvelik. Van iskola, ahol olyan gyerekekkel foglalkoztak a program keretében, akik nagy eséllyel kisegítő iskolába kerültek volna. Ezt sikerült ugyan elkerülniük, a folyamat azonban a közepén elakadt. Az első osztály végén a gyerekek többsége megbukott. A program közben ugyanis pedagógusváltás történt, és az iskola, illetve az új programfelelős nem tartotta olyan fontosnak, hogy ezeket a gyerekeket megmentse egy súlyos csapdahelyzettől.

Van, ahol a szülők is kedvelik, jónak tartják az iskolát, nincs bajuk a tanárokkal. Ez azonban nincs párhuzamban az intézmény számokban kifejezhető eredményeivel, például a továbbtanulási mutatókkal. Nem ritka, mikor a szülő a kiegészítő iskolát jobbnak tartja, mint a normál képzésű integráltat, mert előbbiben jobban bánnak gyermekével. Az erősen kiszolgáltatott helyzetben élő szülők gyakran örülnek, ha gyerekükkel legalább szépen beszélnek, és jó jegyeket kapnak az iskolában. A súlyos információs deficit helyzetében – mint arra korábban felhívtuk a figyelmet – nem is várható el, hogy továbbtanulási esélyek vagy a tananyag-elsajátítás mértéke alapján ítéljék meg a szülők az iskola munkáját. A szegregált osztály, különösen ha kiegészítő, nem csak ellentmond a pályázat célkitűzéseinek, hanem olyan oktatási zsákutca, ahonnan lehetetlen továbblépni. A szülők elégedettségét tehát önmagában nem mindig könyvelhetjük el sikerként.

A kutatás eredményeiből összességében az látszik, hogy az intézmények többsége nem vállalja fel a programban megfogalmazott feladatokat, nem érzi magáénak azt. Az iskolák között szép számban akad olyan, ahol megfigyelhetünk etnikai és szociális szegregációt az iskolán belül. Általános iskolák esetében ez több módon is jelentkezhethet. Egyik formája az, mikor a normál osztályok mellett működő speciális osztályokba jár a cigány gyerekek többsége, többnyire összevont csoportokban, enyhe vagy közép súlyos értelmi fogyatékosnak minősítve. Ezen csoportokban az oktatás színvonala igen alacsony. Előfordul, hogy egyetlen pedagógus foglalkozik több tíz gyerekkel egész évben – köztük jelentős számban túlkorosokkal. Ezt a körülményt tovább súlyosbíthatják olyan esetek, mikor a kiegészítőket külön étkeztetik, külön ballagtatják, külön épületben (esetleg az udvaron) oktatják. Akadt olyan is az elemzett iskolák között, ahol a nem kiegészítő cigány gyerekek fényképeit a végzős tábló aljára rakták a kiegészítő cigány gyerekek képei közé, vagy hogy a normál képzésben részt vevő cigány tanulók a kiegészítősekkel ebédeltek, nem saját osztálytársaikkal. Ezek az esetek egyértelmű jelei az etnikai alapú súlyos szegregációnak, a megkülönböztetett bánásmódnak.

Az iskolán belüli elkülönítésnek másik módja, mikor a párhuzamos évfolyamok egyikébe íratják be a cigány gyerekek többségét, míg a másik osztályba vagy osztályokba csak néhány cigány gyerek jár. Ezt terhelheti tovább az, mikor a “nem cigány osztályokban” emelt szintű nyelvi képzés folyik, a cigányos osztályokban pedig normál. Nem azonos tehát a képzés színvonala a két csoportban.

A szegregációnak további kemény formája lehet az intézmények közötti elkülönítés, azaz mikor a település egyik iskolájában magas a cigány és hátrányos helyzetű tanulók aránya, a másik iskolában ezzel szemben alig van ilyen tanuló. Ezt a helyzetet fokozhatja még

az a körülmény, ha az egyik speciális, azaz kiegészítő iskola. A vizsgált intézmények között ilyen is akad. Sőt, előfordult, hogy a magas cigány aránnyal rendelkező speciális és a normál iskola együttesen pályáztak. Ebben az esetben a normál iskola többszörös haszonélvezője a helyzetnek. Egyrészt nem neki kell küzdenie a problémásnak számító gyerekekkel, másrészt a Phare program keretében a kiegészítő iskola magas cigány arányával érvelve többletforrásokhoz juthat.

Kevésbé feltűnő, nem annyira szemet szűrő elkülönítés az, mikor egy olyan iskolában van speciális osztály, ahol a cigány gyerekek aránya amúgy is jóval hatvan százalék felett van. A speciális osztály ezekben az iskolákban a problémásabb, mindig csak bukducsoló, többnyire szélsőségesen szegény családból származó gyerekek gyűjtőhelye lesz. Ezt terhelheti még esetleg az, ha a kiegészítő gyerekek területileg is elkülönülnek a többiektől (másik faluban, vagy a város másik, jól meghatározható részén élnek), ami éppúgy stigmává válhat, mint az etnikai hovatartozás.

A megkülönböztetés azonban nem mindig manifesztálódik ilyen egyértelműen, mint intézményes szegregáció esetén. Van, mikor csak bánásmódbeli eltéréseket érzékel szülő, gyerek, család. Mikor azt tapasztalják, hogy a pedagógusok kiabálnak a gyerekekkel, esetleg csúfolják etnikai hovatartozása miatt, vagy akár testileg is bántalmazzák. Enyhébb esetben egyszerűen nem hisznek neki, mikor valamit elmond, elmesél.

A szakiskolák esetében is előfordul etnikai szegregáció, bár itt nem ez a legjellemzőbb probléma. Akad olyan intézmény, ahol a Phare-program keretében egyéves gyorstalpaló tanfolyamot szerveztek a cigányoknak, míg ugyanazokat a szakmákat normál, kétéves képzésben is oktatták normál osztályokban. Itt is előfordul több esetben, hogy a cigány tanulók más bánásmódban részesülnek, mint nem cigány társaik. Másként beszélnek velük, másként kezelik őket.

A szakiskolák esetében azonban sokkal gyakoribb az, hogy a program által finanszírozott képzés egyszerűen nem juttat piacképes tudáshoz. Olyan végzettséget ad, amivel éppúgy nem lehet elhelyezkedni, mint nélküle. Az iskolarendszeren kívüli oktatóhelyek esetében szinte általános, hogy a cigányok számára romaprogramokat szerveznek, ahová csak ők járnak. Amíg a foglalkoztatókat támogatják, hogy a tanfolyam résztvevőit alkalmazzák, addig kapnak állást. Amint a támogatási időszak lejár, rövidesen ismét utcára kerülnek. E programoknak jótékony hatása tehát csak a képzés időtartamáig, vagy a kötelező gyakorlat végéig tart. Utána azonnal megszűnik. A képzés után a résztvevők rövid időn belül oda jutnak, ahonnan indultak – a tartós munkanélküliség csapdájába.

2.2. Kapcsolat a családokkal

Találtunk példát arra, hogy anyák napján egy kislány anyanyelvén, lovári nyelven mondott el egy mesét. Óriási élmény volt ez szülők, gyerekek számára egyaránt. Vannak települések, ahol a szülők és a gyerekek is elégedettek a tanárokkal. Van olyan is, ahol néhány tanárt kifejezetten szeretnek a cigány tanulók. Az egyik iskolában az igazgatói iroda ajtaja mindig nyitva áll a szülők előtt, és a pedagógusok is gyakran látogatják a családokat. Sajnos azonban a többség nem ilyen. Sőt, gyakran előfordul, hogy a szülők elégedettsége nem jár együtt megfelelő oktatási színvonallal, vagy a cigány gyerekek kifejezetten szegregált körülmények között tanulnak.

Az iskolák többségében azonban azt látjuk viszont, ami a magyar közoktatásban általános, és a hátrányos helyzetű, különösen cigány gyerekek családjaival való kapcsolattartás esetében fokozottan igaz. Az intézmények jó része a családokat nem tekinti partnernek a gyerekek, fiatalok oktatása során. Rendszeres családlátogatás csak nagyon kevés intézmény esetében valósul meg. Több helyen biztonsági őrrel vigyázzák az iskola bejáratát, arra hivatkozva, hogy a hangoskodó, agresszív szülők zavarhatják az iskola rendjét, az oktatás menetét és a pedagógusok testi épségét. Az iskolák túlnyomó többsége nem rendez olyan programokat, melybe a szülőket is tevékenyen bevonják, őket egyenrangú partnerként kezelnek, és az interjúkból az látszik, hogy ezt nem is tartják fontosnak. A szülőkkel szemben csak elvárásokat és kritikákat fogalmaznak meg, melyek többsége arra utal, hogy a cigány családok nem érdeklődnek a gyerek sorsa iránt, nem járnak be fogadóórára. Van iskola, ahol a rendőrséget is kihívták, mikor egy szülő felemelte a hangját a tanárban. Közben a cigány szülők azt érzik, a nem cigányokkal a tanárok egész másként bánnak. Hozzájuk bemennek, velük kedvesen elbeszélgetnek.

A családok, fentiekkel szoros összefüggésben, kevés kivételtől eltekintve nem tudtak semmit az iskolában folyó munkáról. Amit a gyerek otthon elmond, azt ismerik csak, semmi más. Arról, hogy az elmúlt időszakban valami program folyt volna az intézményben, szintén kevesen hallottak. De az is előfordult néhány helyen, hogy a Phare programban részt vevő gyerek maga sem vette észre, hogy iskolájában bármi változott volna. Ahol hallottak a programról, ott is csak fozslányokban ismerik. Egy-egy esetre emlékeznek csupán. Az intézmények többnyire nem, vagy rosszul közvetítik az információt a család felé.

Az iskolákban nem ritka, hogy a pedagógusok maguk is konfliktusosnak tartják a szülő-pedagógus viszonyt. A felelősséget azonban egyértelműen a szülőre hárítják.

A szülőt nem hogy nem tekintik partnernek a gyerek oktatásában, de többségében azt gondolják, hogy a család csak lerombolja, tönkreteszi azt a munkát, amit ők az iskolában a gyerekbe befektettek. A családra többségben mint visszahúzó erőre tekintenek. Van ahol meg is fogalmazták, hogy az lenne a megoldás, ha a gyerek több időt töltene az iskolában, és kevesebbet a családban. Akkor lenne remény a megmentésére. Elterjedt vélemény, hogy a cigány gyerekek oktatásában a legnagyobb akadály maga a család.

A szakképző intézmények már nem is érzik feladatuknak, hogy a családdal tartsák a kapcsolatot. Úgy vélik, hozzájuk nem kötelező járni. A tanuló igénybe vesz egy szolgáltatást, és eldöntheti, ezt mennyire veszi komolyan. Még a 9-10. osztályokba járó fiatalok esetében is ez a jellemző hozzáállás. Előfordult olyan eset is, mikor továbbtanulás előtt álló, renitensnek minősített gyereket magántanulóvá minősítették – a szülő tudta és beleegyezése nélkül.

A diákok és a családok a szakképző intézmények és szakiskolák esetében is csak ritkán ismerik azt a programot, amelynek résztvevői. A pályázók gyakran a diákokat sem tájékoztatják megfelelően. Ennek következtében elindul egy találgatás, ami az iskolára és a pedagógusokra is rossz fényt vet. Több családnál előfordult, hogy úgy érezték, a tanárok csak a saját zsebükre gondolnak, és elindult a találgatás, vajon mire költhetik a sok pályázati pénzt. Az efféle találgatások oka abban keresendő, hogy a szülők, családok nincsenek megfelelően tájékoztatva a pályázatról, az iskolában folyó munkáról. Megfelelő tájékoztatással, azzal, ha a program minden lépése az érintettek szeme előtt történne, az ő bevonásukkal, könnyen elkerülhetőek lennének az ilyen jellegű problémák, konfliktusforrások. Ez csak kevés iskolában történik így.

2.3. Vélemények a cigányokról

A vizsgálatnak talán ez a pontja a legmegdöbbentőbb. Az intézmények többségében úgy gondolják, hogy a cigányok alacsony kulturális színvonalon élnek, hajlamosak a bűnözésre, az alkoholizmusra, nem törődnek a gyerekükkel, különösen annak iskolai előmenetele nem érdekli őket. A cigány családokban nem érték a tudás, a munka, csak a pillanatnyi örömeiknek élnek. A gyerekek motiválatlanok, ingerszegény környezetből érkeznek az iskolába. Van iskola, ahol azt gondolják, hogy a cigány gyerekekkel nem lehet mit kezdeni, mert agresszívek, ami genetikai örökség. A családok az iskolát szociális intézménynek tekintik, ahonnan csak segítséget várnak – fogalmazzák meg néhány helyen. Előfordult az iskolák között olyan vélemény is, mely szerint a cigányokra jellemző a korai

gyerekszülés, rokonházasság, drogozás, a kötelességtudat hiánya. A cigányok ilyen fajta megítélése még azokban az intézményekben is jelen van, ahol egyébként más tekintetben pozitív példákkal is találkozhattunk. A hozzáállás a vizsgált intézmények körében – néhány kivétellel – a jótékony, segítő-lenéző paternalista hozzáállástól a szélsőségesen elutasító, kirekesztő véleményekig terjed.

Vannak intézmények, ahol a cigányokról alkotott kép nem ennyire negatív, ahol legsúlyosabb problémának az elkülönítést, diszkriminációt, a rossz szociális körülményeket tekintik, amelyek sújtják a cigány családok többségét. Ezen intézmények napi kapcsolatban vannak a szülőkkel, mindent közösen megbeszélnek, a gyerek oktatását közös feladatnak érzik. Ezzel a fajta gyakorlattal azonban igen ritkán találkoztunk. A vizsgált általános iskolák esetében egyetlen ilyen hely akadt.

Van iskola, ahol az önkormányzattal együttműködve próbálják nevelni a családokat a szociális juttatások visszafogásával, vásárlási utalvány formájában való kiadásával. Több iskola azt tekintené megoldásnak, ha az iskoláztatási támogatást nem a szülők kapnák, hanem ők, mert – mint fogalmazzuk – a cigányok nem a gyerekekre költik a pénzt.

Az iskolák jelentős részében úgy vélik, hogy a cigány tanulók oktatásában speciális pedagógiai módszereket kell alkalmazni. Néhányan ezt azzal indokolják, hogy a cigányoknak speciális ismeretekre van szükségük, a többség azonban azért tartja szükségesnek, mert úgy gondolja, felzárkóztatásra van szükségük, és nem tudják teljesíteni a normál követelményeket.

Az általános iskolák nagy részében van kisebbségi oktatás, de az többnyire felzárkóztatóból, korrepetálásból áll. Kisebbségi kultúrát az intézmények kis részében tanítanak. Az ehhez segédletként használt irodalmak felsorolása, és az oktatás mikéntje meglehetősen különböző. Akad olyan hely, ahol csak saját anyagból dolgoznak, vannak tanárok, akiknek rendelkezésére áll szinte a teljes, cigányságról szóló magyar irodalom (kérdés, hogy a valóságban ezt mennyire használják), van, aki panaszkodik, hogy nem tudja, miből tanítson. Az iskolák egy részében a cigányság kultúrája a tanórai keretekbe beépítve, történelem, magyar és énekórán jelenik meg, minden tanuló számára, de akad olyan is, ahol délutáni szakkör formájában oktatják, csak a cigány tanulók számára. Van olyan iskola is, ahol a tanárok nem foglalkoznak a témával, hanem azt rábízzák a kisebbségi önkormányzatra. Az interjúkból az derült ki, hogy a külön tantárgyként, mindenki számára oktatott cigány kultúra fokozza a cigányellenes attitűdöket a nem cigány gyerekekben és szülőkben (felesleges dolgokkal tömik a gyerek fejét). Ha külön csoportban tanítják, az viszont fokozza a szegregációt. Ahol ebből nem adódott konfliktus és igazából nem volt negatív hatása, ott a szakorák keretében oldották meg a cigányságról szóló ismeretek átadását.

2.4. A programok értékelése

Az iskolák saját programjuk sikerességét sehol nem értékelték közepesenél rosszabbra. A többség elégedett volt saját teljesítményével. Legkevésbé sikeresnek legtöbbször a szülőkkel, családokkal való kapcsolatteremtést tekintették. Ahol kudarcosnak ítélték egy-egy programpontot, ott egyértelműen a másik fél felelősségét említették. A szülőkkel való kapcsolat esetében például azt, hogy nincs bennük érdeklődés a gyerek sorsa iránt. Ha a programból menet közben néhányan kihullottak, lemorzsolódtak, akkor az intézmények ezt azzal indokolták, hogy a fiatal rossz társaságba keveredett, nem járt iskolába, nem lehetett őt kezelni és a család is visszahúzta.

Mint arra az elemzés elején utaltunk, sok iskola kényszerhelyzetben érzi magát. A normatív támogatásokból nem tudnak életben tartani, vagy legalábbis megfelelően működtetni intézményüket, ezért kényszerűségből pályáznak. Ennek a rendszernek köszönhetően a vizsgálatba bekerült pályázók többsége vélhetően korábbi gyakorlatát finanszírozta a Phare támogatásból. Ennek ellenére akad iskola, ahol a pályázatnak köszönhetően döbbsen rá például a drámapedagógia hatékonyságára, vagy néhány egyéb olyan, alternatívnak nevezett módszer jótékony hatásaira, melyeket korábban soha nem próbáltak. A program zárultával azonban ezen iskolák többségében nem folytatják a már kipróbált és hatékonynak bizonyult oktatási módokat. Ennek több oka lehet. Gyakoribb az, mikor annak költségvonzatait nem tudják más forrásból fedezni, de előfordult az is több helyen, hogy az intézmény egésze a sikerek ellenére ellenállt a folytatásnak – a program ideje alatt is csak a vállalt kötelezettségek, és néhány lelkes pedagógus lendítette tovább a működést.

Ahol azonban felismerték a kipróbált módszerek hatékonyságát, ahol valóban sikerült párbeszédet kialakítani gyerekekkel, szülőkkel, ahol az iskola valóban feladatának érzi a problémákkal küzdő gyerekek oktatásának segítségét, és ennek érdekében a szülőkkel közösen, őket partnernek tekintve próbál a gyerekekkel foglalkozni, ott a megkérdezett hátrányos helyzetű gyerekek arról számoltak be, hogy szeretnek iskolába járni, a szülők ismerik és kedvelik a tanárokat, az eredmények, az iskolai teljesítmények javulnak – ilyen iskola azonban csupán néhány akadt a vizsgálatban.

3. Záró megjegyzések

Ha egy diák nem szeret iskolába járni, ha nincs egyetlen kedvenc tanára vagy tantárgya, ha csak rossz jegyei vannak, ha többször megbuktatják, ha azt mondják, inkább maradjon otthon, ha beleverik az orrát a padba, ha származására rosszálló megjegyzéseket tesznek, ha ennek a gyerekeknek a szülei semmit nem tudnak az iskolában folyó munkáról, ha nincs semmiféle párbeszéd a pedagógusok és a család között, ha a szülő elvinné gyermekét másik iskolába, ha tehetné, akkor ez az iskola hiába felel meg esetleg a kiírásban meghatározott pontoknak, hiába valósította meg sikeresen a pályázatot, mégsem tekinthető sikeresnek a hátrányos helyzetű fiatalok oktatása szempontjából, hiszen egyetemes oktatási elveket rúg fel tevékenységével. Ha az intézmény valóban sikeres programokat szervez a hátrányos helyzetű diákok számára, melyeknek számokban kifejezhető eredményei is vannak, de ezt a gyakorlatot nem a Phare-támogatás hatására hívták életre, azaz mikor mindennapos gyakorlatukat finanszírozták uniós pénzekből, az ennél jóval kisebb gond. Ebben az esetben nem erősödik a rossz hozzáállás, a rossz gyakorlat, csupán nem bővül a köre azoknak, akik megfelelő eszközökkel és hozzáállással próbálnak közelíteni a hátrányos helyzetű gyerekek problémája felé. Azonban ez éppúgy nem felel meg kiíró céljainak, hisz korábbi programokat finanszíroztak az innovációra szánt pénzekből.

A támogatások tehát többnyire korábbi gyakorlatokat erősítettek. Ennek jobbik esete, mikor már korábban is pozitív dolgok történtek az iskolában, s ezt tudták megtámogatni a többletforrásból. Rosszabb – és jóval gyakoribb – eset azonban az, mikor a korábbi rossz gyakorlat folytatódik Phare-támogatással, azaz mikor a többletpénzek a szegregáció, a megkülönböztető bánásmód, a testi bántalmazástól sem mentes előítéletes gyakorlat folytatását szolgálják. A megvizsgált intézmények többsége sajnos ilyen. Kérdés azonban, ez mennyire csak a pályázó intézmény, vagy a pedagógusok felelőssége. Ha a pályázati kiírásokat végigolvassuk³, ott is találkozhatunk diszkriminatív megfogalmazásokkal. A nyertes pályázatok programjukat összefoglaló szövegéből is egyértelműen kiderül az iskola megkülönböztető hozzáállása⁴. Ha az ellenőrzés során ezek az intézmények pozitív visszajelzést kapnak a pályázató szervezettől, akkor mindaz a problémahalmaz, ami a vizsgálat során szemünk elé tárult, nemcsak a pályázó, hanem a pályázatot kiíró és lebonyolító szervezet felelősségét is felveti. Nem rasszista pedagógusokkal, és tisztességtelen

---

³ Az alprogramok leírása megtalálható a www.phareoffice.hu oldalon.

szándékoktól vezérelt programvezetőkkel van dolgunk. Hiba lenne mindezt az ő nyakukba varrni. A mai közoktatás ennél sokkal általánosabb problémájáról van szó, amelyre egy rossz többletfinanszírozási rendszer még rá is erősít. Sem az iskolák, sem a pedagógusok nincsenek felkészítve arra, hogy szociálisan hátrányos helyzetű gyerekeket oktassanak, nem tudnak mit kezdeni azon diákok egyre bővülő tömegével, akik nem felelnek meg a középosztályi elvárásoknak. Az iskola a szófogadást, a fegyelmezettséget, a koncentrációt, középosztályi családban felnövő gyerekekre jellemző kommunikációs készséget, ismerethalmazt vár el a diákoktól. Minél távolabb áll egy gyerek ezektől, annál könnyebben minősítik fogyatékosnak és kezelhetetlennek. Ha ez a hozzáállás, a komolyabb pedagógiai feladat alól való kibúvásnak ez a gyakorlata még többletforrásokkal is kiegészül, az tovább növeli a diszkriminációt. A pedagógusok és a környezet azt látják, hogy sokkal több pénzből, nagyobb energia-befektetéssel sem lehet a cigány gyerekeken segíteni, ebből pedig arra következtetnek, hogy a cigány gyerek buta, menthetetlen, kiségitőbe való és csak hátráltatja a “rendes gyerekek” előmenetelét. Így tehát a kiségitőbe vezető út is jó szándékkal van kikövezve. Azt kell felismerni, hogy a diszkrimináció és a negatív megkülönböztetés egy több évtizede tartó elhibázott gyakorlat egyenes következménye. Azt kell látni, hogy a rasszizmus csupán válasz, kibúvó, önvédelem. Ha ugyanis bebizonyosodik, hogy a gyerekek a hibás az eredménytelenség miatt, akkor nem kell változtatni az alkalmazott pedagógiai eszközökön. A probléma gyökere tehát sokkal inkább a pedagógusképzésben, a rögzült oktatási gyakorlatban, illetve az ezek hibáit tovább erősítő rossz finanszírozási rendszerben, és hibás pályáztatási gyakorlatban keresendő, mint az egyes pályázók rasszizmusában, előítéletességében.

---

⁴ A nyertes pályázók bemutatása megtalálható: “Bemutatjuk a HU 99.04-01. számú Phare-program nyertes pályázatait”. Oktatási Minisztérium Phare Programiroda, Budapest, 2002. május, illetve www.phareoffice.hu

4. Összefoglalók intézményenként az adatlapok és interjúk alapján

A következőkben részletesen összefoglaljuk az adatlap és az interjúk segítségével összegyűjtött adatokat intézményenként. Első részben az általános iskolák, másodikban a szakiskolák és szakképző intézmények adatait közöljük. Az adatlapok – mint azt a módszertani bevezetőben jeleztük – az intézmény valamelyik munkatársa, lehetőleg a programért felelős pedagógus közlései alapján lettek kitöltve, így a vélemény jellegű állítások az intézmény hozzáállását tükrözik. Interjúkat szülőkkel, diákokkal, kisebbségi önkormányzati tagokkal, illetve néhány esetben az intézmény olyan munkatársával készítettünk, aki hivatalosan képviselt, adatlapban megjelenő információknak valamilyen szempontból ellentmondott.

4.1. Általános iskolák

4.1.1. VZSN

Adatlap

Az iskola teljes tanulói létszáma 153 fő, ebből 56 vallja magát cigánynak, az igazgató állítása szerint azonban van még 8-10 cigány tanuló, aki eltagadja származását (erre magyarázatot nem tudott adni), azaz az iskolában a cigány tanulók aránya 40% körül mozog. A tanulók közül 97-en kerülnek ki hátrányos helyzetű családokból, ami a teljes tanulói létszám 63 %-a. Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat. Két, cigányságot érintő program van az iskolában. Az egyik egy multikulturális program, mely tantárgyi keretben oktatja a cigánysággal kapcsolatos ismereteket az iskola összes tanulójának, és egy – kifejezetten a cigány tanulók számára szervezett – felzárkóztató. Ez utóbbi valósult meg a Phare támogatásból. Ez összesen 25-35 gyereket érintett, elsősorban az alsó tagozatosokat. A cigányságot érintő ismereteket a helyi cigány kisebbségi önkormányzattal karöltve oktatják az iskolában. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a kisebbségi önkormányzat emberei bejönnek az iskolába egy-egy órát megtartani. A teljes anyag rájuk van bízva, a pedagógusok azt sem tudják megmondani, milyen anyagból oktatnak – ebben egyáltalán nem vesznek részt. Az iskolában nem működtetnek kiegészítő vagy speciális tantervű osztályokat, és tagozatos osztály sincs. Csak a 8. évfolyamon van két párhuzamos osztály, a többi évfolyam egy-egy osztályból áll.

Az elmúlt tanévben 3 gyermeket mentettek fel a rendszeres iskolalátogatás alól, mindhárom esetben szülői kérésre. A három tanuló mindegyike hátrányos helyzetű, kettő közülük cigány származású.

Az iskolából érettségít adó intézménybe egy évben 10-12 gyerek tanul tovább, ennek nagy része szakközépiskolába. A 2002/03-as tanévben például senki nem ment gimnáziumba, 9-en mentek

szakközépiskolába, 22-en szakmunkásképzőbe. A cigány tanulók továbbtanulási mutatói ennél még kedvezőtlenebbek: eddig még egyikük sem ment gimnáziumba, az elmúlt két évben 1-2 tanuló ment szakközépbe, idén azonban egy sem.

A bukásokkal kapcsolatban pontos statisztikát nem tudunk a korábbi évekre visszamenőleg. Ennek a tanévnek a végén 8-an buktak osztályismétlésre, ezek mindegyike hátrányos helyzetű volt, közülük 4-en cigányok. Az iskolában az a gyakorlat alakult ki, hogy a három tárgyból bukókat is pótvizsgára bocsátják, és azon megpróbálják átsegíteni. Akik osztályt ismételnék (évi kb. 3-5%), azok elsősorban a nagy számú hiányzás miatt kényszerülnek erre.

Az iskolában cigányok számára speciális tantervként a felzárkóztató programot nevezik meg, melynek azért látják szükségét, mert a cigány tanulóknak szükségük van felzárkóztatásra. Ez a felzárkóztatás kis csoportos foglalkozások keretében történik, ahol egy időben egy pedagógus összesen 1-2 gyerekkel foglalkozik. Ez a program elsősorban az alsó tagozatosokat érinti. (Ez az iskola Phare programja.)

Az iskolalátogatás az iskolában a problémás esetekre korlátozódik. Ekkor vagy az osztályfőnök, vagy az iskola ifjúságvédelmi felelőse megy el a szülőkhöz.

Az iskola állítása szerint intézményükben semmiféle etnikai természetű konfliktus nem jellemző sem a gyerekek, sem gyerek és pedagógus, sem szülő és pedagógus között.

A lezajlott Phare programban legfontosabb célként az iskola a következőket jelölte meg:

- Lemaradások csökkentése
- Felzárkóztatás egyénre szabottan
- Sikerélményekhez juttatni a gyerekeket

Ezen célok elérése szempontjából az iskola saját programját kimondottan sikeresnek értékelte. Legsikeresebb pontoknak a programban a következőket tartották:

- példaszerű konzorciális együttműködés
- a gyerekeket az iskolai oktatási idő előtt megkeresték, a velük való foglalkozást már az óvodában megkezdték
- együttműködés a hétvégi kollégiummal⁵

Legkevésbé sikeresnek az iskola azt tartotta, hogy a családok némelyikével nem tudtak kapcsolatot teremteni, melynek következtében a gyerekek kimaradtak a programból (és általában az iskolai órákat is kerülték). Itt olyan példákat sorolt fel az igazgató, mikor a szülő börtönben volt, a nagymama nevelte a gyereket, vagy ő sem, és a gyerek legtöbbször az utcán volt egész nap, senki nem törődött vele.

A cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb problémának az iskola azt tartja, hogy kevés embert érdekel igazán a cigány tanulók problémája, a pedagógusok nem szeretnek a problémás esetekkel foglalkozni. Ebben az segíthetne, ha több lelkes, elkötelezett szakembert lehetne bevonni az oktatásba, akiknek a cigányság oktatása szívügye.

A cigány tanulók családjában legfőbb probléma a munkanélküliség – állítja az igazgató. A többi ebből adódik. Ezen kívül jellemzi a várost egyfajta területi szegregáció, ami nem feltétlenül spontán, ebben az ügyben felvethető a városvezetés felelőssége. Az iskola egy olyan körzetben van, ahol magas a cigány családok aránya,

---

⁵ A városban a Cigány Közösségi ház hétvégi kollégium programja keretében foglalkozik a város cigány tanulóival. Szombatoként pedagógusok korrepetálják a gyerekeket, közben pedig ellátást is kapnak egész napra. A programban nem vesz részt az iskola pedagógusaival, de a gyerekek egy része eljár oda hétvégente. Így ez az együttműködés egyoldalú a Hétvégi Kollégium részéről, egyáltalán nem tekinthető az iskola sikerének.

ezért az iskolában is magas a cigány arány. A város többi iskolája egy-egy speciális esetben sem szívesen fogadja be a cigány gyerekeket.

Az önkormányzat részéről a mostani törekvés az, hogy az iskolát összevonják egy másik városi iskolával, így próbálván megoldani a helyzetet. Az iskola épülete az elmúlt évben lett felújítva, ezért annak megszüntetése mögött az igazgató egyéb külső magyarázatot feltételez. Közben attól tart, hogy az iskola-összevonás hosszú távon iskolán belüli szegregációt fog eredményezni. Az iskola bizonytalan saját jövőjét illetően azért is, mert az etnikai fejkvóta megszűnt, az integrációs fejkvótára viszont nem lesznek jogosultak a kényszerűen magas cigány arány miatt.

Az igazgató beszámolója és az adatok alapján úgy tűnik, hogy az iskola egy olyan kényszerhelyzetben van, amin maga nem tud változtatni, eszközök nincsenek a kezében, hogy azt megoldja. Ugyanakkor a helyzetből adódó problémákra, feladatokra sincs igazán felkészülve. A pedagógusok a cigánysággal kapcsolatos ismeretekre egyáltalán nem nyitottak, minden ezzel kapcsolatos feladatot külső szervezetre (CKÖ) bíznak.

Interjúk

Az iskolába járó cigány gyerekek az iskola beiskolázási körzetéből kerülnek ki. A városban két koncentrált körzetben élnek cigányok. Az iskola tanulóinak többsége az egyik ilyen, az iskolához közel eső, telepszerű környékről jár ebbe az iskolába. A területen találunk régi munkástelepet, földszintes házsorokkal, a házakban kicsi, egyhelyiséges, komfort nélküli lakásokkal, illetve régi kétszintes bérházakat szintén rossz állapotú, kisméretű lakásokkal.

A családok több ponton is megerősítették az iskolaigazgató által elmondottakat. Akadt olyan szülő, aki kezdetben a másik iskolába akarta íratni gyermekét, de ott elutasították, mondván a környékbeli utcákban lakók a vizsgált iskolába kell járjanak, mert „oda tartoznak”. Mind a gyerekek, mind a szülők összességében elégedettek voltak az iskolával. A családlátogatások a problémás esetekre korlátozódnak ugyan, de vannak az iskolában olyan programok (farsang, bál), ahová a szülőket is elhívják. A szülők általában nem panaszkodnak az iskolára – ha a gyerek tanulmányai nem túl jók, inkább őt magát, vagy az életkörülményeket hibáztatják. A családban is megerősítették, hogy a korrepetáló-felzárkóztató foglalkozások kis, 2-4 fős csoportokban folynak, délutánonként. Ezen felül azonban semmilyen külön programról nem tudtak, ami gyerekeiket érintette volna. Vannak az iskolában szakkörök, kirándulások, amik mindenki számára nyitottak. Az iskolában sem a gyerekek, sem a szülők nem éreznek semmilyen megkülönböztetést sem a tanárok, sem a nem cigány gyerekek részéről. A gyerekeknek vannak kedvenc tanáraik (aki kedves, türelmes, és segít, ha valamit nem értenek), és van olyan, akit nem kedvelnek (kiabál, ordít, türelmetlen). A szülők inkább azon aggódnak, hogy az iskolát az önkormányzat meg akarja szüntetni. Egyrészt elégedettek az ott folyó oktatással, másrészt az iskola állapotával, felszereltségével és azzal, hogy az uszoda mellett található, ezért a gyerekek ingyen járhatnak úszni rendszeresen. Úgy érzik, most ezt akarják elvenni tőlük.

4.1.2. RKGY

Adatlap

Az iskolának a helyi önkormányzat a fenntartója. Kisebbségi oktatásként az iskolában három különböző programot neveztek meg:

- Felzárkóztató etnikai program (az összes cigány tanuló számára)
- Etnikai kultúra (az iskola minden tanulója számára, a tantárgyi keretbe beépítve)
- Dráma program (Phare támogatással, 18 tanuló számára)

Az iskolában működik speciális tantervű osztály is, ide a megyei képességvizsgáló bizottság döntése alapján kerülnek a gyerekek. A kiegészítő oktatás az iskola egy elkülönült épületében folyik, két összevont és három külön csoportban. Az első három évfolyam alkotja az egyik csoportot, a negyedik és ötödik osztály a másikat, hatodiktól nyolcadikig évfolyamos bontásban tanulnak a diákok. A speciális képzésben résztvevő gyerekek kevesebb, mint fele cigány származású, mintegy kétötöde veszélyeztetett⁶ családból került ki.

3. táblázat

A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (RKGY, 2002/03)

ÉVFOLYAM	TANULÓK SZÁMA	...EBBŐL CIGÁNY (FŐ)	CIGÁNY ARÁNY (%)	...VESZÉLYEZTETETT (FŐ)	...VESZÉLYEZTETETT (%)
1.	3	-	-	2	67
2.	1	1	100	1	100
3.	3	3	100	1	33
4.	6	1	17	2	67
5.	5	1	20	-	-
6.	11	6	55	3	27
7.	5	1	20	4	80
8.	9	8	89	5	56
Összesen	43	21	49	18	42

Rendszeres iskolalátogatás alól az elmúlt két évben összesen négy gyereket mentettek fel, ebből egyet az áthelyező bizottság döntése nyomán, kettőt családi okokra hivatkozva (teherbe esett), a negyediket pedig súlyos betegsége miatt. A négy gyerekből három cigány származású.

Normál képzésben összesen 367 gyerek vesz részt, ennek 44%-a cigány, 30%-a hátrányos helyzetű. Az iskola osztálystruktúrájából nem derül ki határozott diszkrimináció, azért megfigyelhetünk kisebb aránytalanságokat, melyek önmagukban is beszélések.

4. táblázat

Az iskola osztálystruktúrája (RKGY, 2002/03, fő)*

Évf.	A			B			C		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1.	17	7	4	20	6	10			
2.	27	7	1	18	13	8			
3.	18	11	4	21	12	6	12	10	8
4.	24	0	7	13	10	7			
5.	18	6	6	21	20	7	16	13	8

⁶ A speciális tantervű osztályok statisztikáiban nem szerepel a hátrányos helyzet minősítés, a veszélyeztetettséget tartják csak nyilván.

6.	23	3	0	24	5	0	15	3	9
7.	26	4	8	14	9	6			
8.	28	12	6	12	11	6			
Össz.	181	50	36	143	86	50			

*Kiemeléssel jelölve azok az osztályok, ahol emelt szintű nyelvoktatás folyik

Azokon az évfolyamokon, ahol van emelt szintű nyelvoktatás, az olyan osztályokban valósul meg, ahol alacsonyabb a cigány és hátrányos helyzetű tanulók aránya, míg magasabb cigány és hátrányos helyzetű arány esetén csak normál nyelvi képzés van az osztályban. Ez mind a négy felső tagozatos évfolyamra elmondható.

A továbbtanulási mutatók összességében nem rosszak, de a cigány tanulók érettségit adó intézménybe jutása igen ritka. Többségük szakmunkásképzőbe megy. Míg az összes végzőnek közel 60%-a tanul tovább idén középiskolában, addig a cigány tanulók esetében ez mindössze 13%, ami szám szerint három tanulót jelent. Az elmúlt három tanévben ezek az arányok nem változtak, a középiskolában tovább tanuló cigány gyerekek száma három és hat között mozog.

Egy tanévben a bukott tanulók száma 6 és 9 között mozog, ennek fele-harmada a cigány tanuló, nagy része hátrányos helyzetű családokból kerül ki.

Az iskolában a cigány tanulók számára alkalmaznak speciális tantervet, mégpedig azért, mert úgy ítélik meg, felzárkóztatásra van szükségük. A felzárkóztatás évfolyamonkénti csoportokban folyik, heti két órában, csak a cigány tanulók részére.

Az iskolából az osztályfőnök az első és az ötödik osztály kezdetekor megy kötelezően iskolalátogatásra, azután szükség szerint mennek, ha valami probléma van a gyerekekkel. Az iskolában etnikai konfliktusok ugyan nem erősek, de vannak, elsősorban a gyerekek között, de a pedagógusoknak is vannak konfliktusaik mind a gyerekekkel, mind a szülőkkel, még ha gyenge is.

A most záruló Phare program legfontosabb célkitűzéseiként az iskola a következőket fogalmazta meg:

- Integrált nevelés
- Szocializációs problémák leküzdése
- Kommunikáció-fejlesztés
- Közösségi nevelés, fejlesztés
- Önismeret, identitás fejlesztése
- Egyéni fejlesztő program kidolgozása

A program valójában összesen 18 alsó tagozatos gyereket érintett, akiknek drámapedagógiai módszereket használva tartottak külön foglalkozásokat⁷. A programot az iskola kiemelkedően sikeresnek gondolja minden pontjában. Legfontosabbnak a kommunikáció, metakommunikáció fejlesztését tartják, azt, hogy a drámapedagógia eszközeinek köszönhetően a gyerekek kinyílnak, elmondják véleményüket, leküzdik gátlásaikat, és jobban együttműködnek társaikkal.

Problémaként azt említik, hogy a program ebben a formában nem elég integrált, annak be kellene épülnie a kötelező tantárgyi keretek közé minden osztályban. A programban résztvevő 18 gyerekből 13 cigány származású, 8 hátrányos helyzetű, a program egyetlen osztályt érintett csupán.

⁷ A programban részt vett még egy óvoda is konzorciális partnerként, de mi csak az iskolában zajló programot vizsgáltuk.

A cigány népismeret oktatásában használt könyveket az igazgatónő úgy kérte fel a könyvtárból, azokat maga nem ismerte. Két munkát emelt ki az összes közül, Karsai Ervin Cigányokról dióhéjban c. munkáját, illetve a Menyhért Ildikó által összeállított „minisztériumi útmutatót”. Cigány népismeretet minden osztályban tanítanak a szakórákba beépítve az összes diák számára.

A cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb problémának azt tartják az iskolában, hogy a gyerekek motiválatlanok a tanulásra, más értékrend szerint élnek, melyben a tanulás nem érték. Ezt a problémát az iskola pedagógiai eszközökkel oldaná meg. Olyan oktatási módszerek alkalmazását látják szükségesnek, melyekben a kooperatív tanulás, a drámapedagógia, a játékos oktatás kerül előtérbe a frontális oktatással szemben, amit cigány gyerekek esetében alkalmatlannak ítélnék. A pedagógusoknak a tantervben is jobban kéne igazodni a speciális érdeklődésekhez, hogy a tananyagot közelebb vigyék a gyerekekhez. Ehhez nagyobb tantervi szabadságra lenne szükség.

A cigány családokon belül a legnagyobb probléma az alacsony kultúrfok, és az, hogy nincs problémamegoldó készségük. Ez utóbbi miatt a családon belüli agresszió mértéke igen nagy, amit nem okoz a szegénység önmagában – emelik ki az iskola tanárai. Sokszor nem mernek rossz jegyet adni a gyerekeknek, mert félnek, hogy a szülő otthon megveri – állítják.

A tantestület a teljes programot, azaz a drámapedagógia módszerét példaértékűnek és terjesztendőnek ítéli, mert azon kívül, hogy gyerekközpontú, alkalmazkodik az egyéni igényekhez, és a gyerekek kommunikációs készségére és önbecsülésére is pozitívan hat, a tantestületen belül is csökkenti a feszültségeket a gyerekek kezelhetőbbé válásának és sikereinek köszönhetően.

Interjúk

A cigányok egy része az úgynevezett cigányvárosban él, másik része a város egy másik utcájában, szintén elkülönülten. A város két részből áll, az iskola azon a részen található, ahol a cigány családok többsége is él. A város másik részén, is van egy iskola, ahol a cigány gyerekek aránya jóval alacsonyabb. Ezen kívül néhány éve létrehoztak egy egyházi iskolát, ahová csupán néhány cigány tanuló jár, a gyerekek legnagyobb része gazdag családokból kerül ki.

A felkeresett családok meglehetősen nagy szegénységben élnek, általában túlszűfolt, kisméretű, komfort nélküli házakban. A szülők általában meg vannak elégedve az iskolában folyó munkával, de ha a konkrétumokról esik szó, sok kifogás is megfogalmazódik. Az egyik, legsúlyosabb ilyen az, hogy vannak tanárok, akik ütik a gyerekeket. Az iskolában folyó programokba – iskola napok, ünnepek – a szülők nem érzik magukat bevonva. A szülők és a pedagógusok között nincs folyamatos párbeszéd. Egyik felkeresett szülőnél sem jártak családlátogatáson, csak írásban üzennek, ha valami gond van, vagy ha fizetni kell valamit. A fizetős programok amúgy is problémát jelentenek a legtöbb családban. Úgy érzik, az ő gyerekeik ki vannak rekesztve a jobb programokból – kirándulásokból, utazásokból, mert nincs pénzüik befizetni a költségeket. A szülők közül többen is említették, hogy év közben gyerekük osztályát kettéválasztották, amiről ők nem is tudtak korábban, és azóta sem értik, miért volt szükség erre.

A két osztályban ugyan azok a pedagógusok tanítanak; az egyik a „csökkentett létszámú”, ahol a pedagógusok többet tudnak foglalkozni a gyerekekkel, a másik pedig a normál, ahová az „okosabb gyerekek” kerültek.

A Phare programról a családok egy része tudott, másik része nem is hallott arról, hogy az elmúlt évhez képest bármi változott volna az oktatásban. Aki hallott az iskolában folyó drámapedagógiai képzésről, az a gyerekek

elmeséléséből tud csak róla, az iskola nem tájékoztatta a családokat. A gyerekeknek általában van kedvenc tanáruk az iskolában, és van olyan is, akit kifejezetten nem szeretnek. A szülők egy része úgy érzi, gyereke minden segítséget megkap az iskolától, egy másik része azonban kifejezetten ellenséges érzületeket táplál a tantestület felé.

A gyerekek többnyire a telepen belül barátkoznak, de iskolán belüli nagyobb konfliktusokról nem számoltak be. A gyerekek értékelése, osztályozása sokszor a család számára teljes rejtély. Egyik évben meg akarják buktatni, következő évben csupa négyes-ötös. A naplók alapján feltűnő, hogy nagyon jók a tanulmányi átlagok, és a szülők is arról számolnak be, hogy gyerekekük szinte kitűnő.

4.1.3. ÁIR

Adatlap

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat. Kisebbségi oktatásként az iskola egyetlen programot nevez meg: a 70 cigány tanuló részére szervezett felzárkóztató programot. Az iskolában működik speciális tantervű (kisegítő) osztály, ahová a nyírbátori szakértői bizottság ajánlásával és a szülők beleegyezésével kerülnek a gyerekek. A kisegítő osztályokban csak hátrányos helyzetű cigány gyerekek tanulnak, más státuszú, vagy más etnikumú egyetlen évfolyamon sincs a speciális tantervű osztályokban.

5. táblázat

A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (ÁIR, 2002/03)

ÉVF.	TANULÓK SZÁMA	...EBBŐL CIGÁNY (FŐ)	CIGÁNY ARÁNY (%)	...HÁTRÁNYOS HELYZETŰ (FŐ)	...HÁTRÁNYOS HELYZETŰ (%)
1.	6	6	100	6	100
2.	4	4	100	4	100
3.	4	4	100	4	100
4.	-	-	-	-	-
5.	5	5	100	5	100
6.	-	-	-	-	-
7.	2	2	100	2	100
8.	2	2	100	2	100
Összesen	23	23	100	23	100

A két magántanuló is cigány származású, és hátrányos helyzetű családból került ki. Mindketten szülés előtt álló lányok.

Az iskola osztálystruktúrájából is látszik, hogy egy kicsi, 200 fő körüli iskoláról van szó, ahol azonban a cigány tanulók harmada kisegítőbe jár. A normál osztályokban a cigány tanulók aránya 30 és 65 százalék között mozog, átlagosan a tanulók 40 százaléka cigány, míg mintegy fele hátrányos helyzetű családból kerül ki.

6. táblázat

Az iskola osztálystruktúrája (ÁIR, 2002/03, fő)

Évf.	A			B		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1	27	11	15			
2	20	11	15			
3	21	6	10			
4	27	9	10			
5	21	5	6			
6	17	11	14			
7	16	4	4	17	5	5
8	14	7	7			
Össz.	163	64	81	17	5	5

Tanévenként az összes diáknak 50-70 százaléka tanul tovább érettségit adó intézményben, cigányok közül azonban eddig összesen két tanuló ment gimnáziumba az elmúlt három tanévben, szakközépbe senki. Többnyire szakmunkásképzőbe mennek, vagy nem tanulnak tovább. Kisegítőből eddig két tanuló ment tovább szakiskolába, a többiek nyolcadik után befejezték tanulmányaikat.

Az elmúlt három tanévre visszatekintve az osztályismétlésre bukkantak mindegyike cigány gyerek volt. Míg 1999/2000-ben csupán egy tanulóknak kellett osztályt ismételnie, addig a következő tanévben háromnak, az azután következőben már hétnek.

Az iskolában cigány tanulók számára szervezett speciális tantervre a pedagógusok szerint azért van szükség, mert a cigány tanulóknak felzárkóztatásra van szükségük. Ezt a felzárkóztató programot minden évfolyamon az összes cigány gyerekek tartják.

Családlátogatásra az ezzel a feladattal megbízott pedagógus jár, az iskola igazgatója szerint ő felelős a családokkal való kapcsolattartásért.

Etnikai konfliktusokat az igazgató a cigány és nem cigány gyerekek között csak kismértékben lát, a cigány szülők és pedagógusok között azonban ez nagyobb mértékű.

Az iskolában minden tanuló számára oktatnak cigány népismeretet. Ehhez az igazgató szerint következő kiadványokat használják:

- Hegedűs Sándor: Cigány kronológia
- Tuza Tibor: Cigányoknak mécsvilága
- Mérei Ferenc – F. Binét Ágnes: Gyermeklélektan

A Phare programban legfontosabb célkitűzésként a következőket emelték ki:

- Szülőkkel való kapcsolat erősítése
- Az óvodáskor előtti korosztállyal való kapcsolat, foglalkozás
- Iskolaotthon és napközi bővítése
- Nem tanköteles, középiskolából kimaradt cigány tanulókkal való foglalkozás

A programot az igazgató közepesen tartja sikeresnek a célok elérése szempontjából. Legsikeresebb pontokként a következőket nevezte meg az intézmény vezetője:

- Óvodai és iskolai felzárkóztató programok, iskola-előkészítő, iskolaotthon bővítés

- Korábban nem volt az óvodában ilyen program, a gyerekek nem biztos, hogy három évesen óvodaérettek voltak. E hátrányok miatt az iskola első osztályának elvégzésére is alkalmatlannak bizonyult

Legkevesbé sikeres pontként az merült fel, hogy a szülők egy részét nem sikerült bekapcsolni a programba, ezért nem járaták gyereket rendszeresen iskolába. Ennek okaként az igazgató a hanyagságot, nemtörődömséget, iskolázatlanságot jelölte meg. A cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb probléma a családi háttér, a szülők hozzáállása, a cigányság körében tapasztalható alacsony iskolázottság – fogalmaz az igazgató. Ennek megoldását abban látná, ha szigorítanák a tankötelezettség betartását, ha jobban differenciálnák a szociális juttatásokat, és ha kics csoportos programok beindításával lehetne javítani az oktatás színvonalát.

A cigány családok legsúlyosabb problémájaként az intézményvezető az ott tapasztalható munkanélküliséget, valamint az örökölt szociális, kulturális, gazdasági hátrányt jelölte meg. A jövőre vonatkozóan a korábban elindított programok folytatásán kívül az igazgató fontosnak tartja a cigány gyerekek 0-3 évig terjedő korosztályával való foglalkozást, mert már ekkor hátrányba kerülnek nem cigány társaikhoz képest.

Az igazgató meglátása szerint a program hatására javult a tantestületen belüli hangulat, megváltozott a szemlélet, a gyerekek szívesebben járnak iskolába, és növekedett az óvodába járó cigány gyerekek aránya.

Interjúk

A község cigánytelepének képe elrémisztő az odalátogató számára. Összesen 21 romos, komfort nélküli kis házból áll, a házsor végén egy mosdó helyiség – rettenetes állapotban. Az itt élő emberek szinte semelyikének nincs munkája, néha egy-egy alkalmi jellegű pénzkeresési lehetőségen túl semmi más.

A kérdezőbiztos megérkezésekor a játszótéren csak cigány gyerekek voltak, egy tanárnővel. Kiderült, hogy ők a kisegítősek. Az iskola egy külön épületben oktatja a cigány gyerekeket – kisegítő osztályokban. A szülők és gyerekek beszámolója szerint a cigány tanulókat külön étkeztetik a nem cigányoktól. A segélyszállítmányokat pénzért osztják az iskolában.

Az iskola foglalkoztatásában áll egy cigány származású szociális munkás, akit valójában fűtőként, takarítóként és dadusként használnak.

A környéken az egyetlen munkalehetőség a közhasznú munka, de ez igen keveseknek nyújt lehetőséget. A helyi cigányok nagy része igen nagy nyomorban él. Vannak házak, ahol kikapcsolták a villanyt a díjhátralék miatt, a víz sehol nincs bevezetve, a házak többnyire romosak.

A faluban a diszkrimináció egyértelmű jeleivel találkozhatunk. Az önkormányzat a szociális juttatásokat arra használja, hogy a cigány családokat „nevelje” (pl.: akkor kapják meg a segély másik felét, ha az első feléből cipőt vesznek a gyerekek, a támogatás felét élelmiszerjegyben adják oda, amit csak a helyi diszkont boltban lehet levásárolni stb.), az önkormányzati dolgozóktól a hivatalba betérő cigányok csak türelmetlenséget tapasztalnak, segítséget – úgy érzik – egyáltalán nem kapnak. A cigány és nem cigány lakosok között is feszültséget érez a megkérdezett családok többsége. Csúfolják, lenézik őket, nemigen állnak le velük beszélgetni – talán egy-két szegényebb család kivételével. A falu cigányainak nagy része a település széli cigánytelepen él, néhány család a faluban vett telket és ott építette fel szocpolos házát. Utóbbiak valamivel jobb módban élnek, de az etnikai megkülönböztetést ugyanúgy érzik, mint a telepiek.

Az iskolában az etnikai diszkrimináció egyértelmű jelei tapasztalhatók. A kisegítő iskolába csak cigány gyerekek járnak. A kisegítő külön épületben működik, a szülők beszámolója szerint két képesítés nélküli tanítóval – összevont csoportokkal. Akadnak 15-16 éves első-második osztályosok, akik a nevüket sem tudják leírni. A szülők nem értik, miért is küldik gyerekeiket kisegítőbe. Akad olyan apuka, aki szerint gyerekének más baja nincs, csak az, hogy dadog, és a tanárok nem tudják kivárni, amíg kimond egy mondatot. Van, aki úgy érzi, hogy gyereke rossz magaviselet miatt került speciális osztályba.

A szülők és a tanárok között nincs semmiféle párbeszéd. A családok évekre visszamenőleg nem emlékeznek egyetlen családlátogatásra sem. Ha ők mennek be az iskolába, nem fogadják őket szívesen. Van szülő, akire a rendőrséget akarták kihívni, mert bement panaszkodni, és kicsit felemelte a hangját.

Többen beszámoltak arról, hogy a tanárok egy része testileg bántalmazza a cigány gyerekeket. Beveri a fejét a padba, ököllel rácsap a feje tetejére – hangzanak a beszámolók gyerekektől, szülőktől.

A nem kisegítő cigány gyerekek inkább esznek külön a kisegítősekkel, mert nem bírják a nem cigányok gúnyolódásait, piszkálódását. A kisegítősek külön teremben, más tányérból, más evőeszközzel esznek – de ezt már szinte megszokták, mert a helyi óvodában is ez a gyakorlat. A cigány gyerekeket többnyire a leghátsó padba ültetik, nemigen foglalkoznak velük órán. A gyerekek otthon panaszkodnak, hogy a tanító néni nem is olvastatta őket egész évben.

A gyerekek és a szülők sem emlékeznek semmiféle programra, ami a cigány gyerekeket segítette volna az elmúlt időszakban. Egyetlen kivétel a magyar és matek korrepetálás, ami másfél hónapig tartott, aztán abbamaradt.

Az egyik nyolcadikos kislányt felvették egy közeli középiskolába, de egy iskolán kívüli verekedési ügy miatt az igazgató magántanulóvá minősítette őt – a szülő beleegyezése nélkül. Így a kislány továbbtanulása kérdésessé vált. A ballagáson sem vehetett részt, az osztálytablón sem szerepelhet. Az osztálytablókon a kisegítő gyerekek fényképeit a legalsó sorban helyezik el, de itt kapnak helyet a nem kisegítő cigány gyerekek képei is – meséli egy most végzős, emiatt szégyenkező kislány.

A gyerekek nem szeretnek iskolába járni, mert mind a tanárok, mind a nem cigány gyerekek csúfolják, megszólják őket. A viszony erősen konfliktusos az egész településen, amire az iskola is ráerősít.

4.1.4. ÁIT

Adatlap

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat. Az iskola kisebbségi oktatásként csupán a 6. osztályosok számára tartott roma népismeretet nevezi meg, ami 14 gyereket érint.

Az iskolában működnek kisegítő osztályok, ahová a megyei képességvizsgáló utalja a gyerekeket. A kisegítő osztályokban csak cigány gyerekek vannak, ezek mintegy fele minősül hátrányos helyzetűnek. A kisegítőben összevont osztályok működnek 1-3, illetve 5-6 és 7-8. osztályosoknak, akik enyhe fogyatékosnak minősülnek, és van egy külön foglalkoztató csoport 1-7. osztályig középsúlyos értelmi fogyatékosok számára.

7. táblázat

A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (ÁIT, 2002/03)

Évfolyam	Tanulók száma	...ebből cigány (fő)	cigány arány (%)	...hátrányos helyzetű (fő)	...hátrányos helyzetű (%)
1					
2	14	14	100	6	43
3					
4	-	-	-	-	-
5	14	14	100	5	36
6					
7	8	8	100	6	75
8					
Összesen	36	36	100	17	47

Az iskolában három tanulót mentettek fel a rendszeres iskolalátogatás alól. Az egyik orvosi és szülői kérésre, a másik terhesség, a harmadik agresszív viselkedése miatt. Mindhárom tanuló hátrányos helyzetű cigány családokból került ki.

A normál képzésben összesen 100 tanuló vesz részt az iskolában, ezek mindegyike cigány, 65 százaléka hátrányos helyzetű családból érkezik. Az iskola tehát teljes egészében homogén cigány iskolának tekinthető.

8. táblázat

Az iskola osztálystruktúrája (ÁIT, 2002/03, fő)

Évf.	A		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1	18	18	6
2	10	10	9
3	12	12	7
5	13	13	11
6	14	14	6
7	12	12	11
8	10	10	8
Össz.	100	100	65

A továbbtanulási statisztikák alapján a kép meglehetősen egyértelmű: az elmúlt három tanévben egyetlen diák sem tanult tovább érettségit adó intézményben. Leginkább jellemző a szakmunkásképző, ahová a tanulók körülbelül fele megy évente, másik felük megoszlík a szakiskolába tovább menők és azok között, akik egyáltalán nem tanulnak tovább.

Évente kettő és négy között van azok száma, akik évismétlésre buknak, ezek mindegyike hátrányos helyzetű családból jött. Az iskolában csak a kisegítő osztályokban alkalmaznak speciális tantervet, mert az oda járó gyerekek enyhe vagy középokon fogyatékosak – fogalmaz az iskola. Ezekben az osztályokban nincs idegennyelv-tanítás. Ahogy az igazgató helyettes fogalmaz: „Aki kettő magyarból, annak nem engedném, hogy idegen nyelvet tanuljon.”

Családlátogatásra minden évben egyszer kerül sor, ilyenkor az osztályfőnök látogat el a családokhoz.

A cigány gyerekek és a pedagógusok között közepesen erős konfliktusokat érzékel az iskola, gyengébb konfliktust a szülők és a pedagógusok között. Külön megjegyzésként az iskola hozzáfűzi, hogy a gyerekek gyakran beszélnek csúnyán, és a szülők (főleg az asszonyok) is veszekszenek a tanárokkal.

A most záruló Phare programban legfontosabb kitűzött célokként az iskola a következőket jelölte meg:

- Életminőség javítása
- Szülői ház bevonása a munkára nevelésbe
- Környezetbe való pozitív viszony megteremtése

E célok elérése szempontjából az iskola közepesen sikeresnek tartja a programot. Legsikeresebb pontként az iskola kiemeli a „Munkaiskola” program eredményességét, és az ennek köszönhető pozitív szemléletváltozást. Legkevesbé volt eredményes a „Szülők klubja” program, mert nem volt érdeklődés a szülők részéről – fogalmazzák a pedagógusok. A programban az iskola mind a 141 tanulója részt vett, az összes normál és kiegészítő osztályból.

A program során oktattak cigány népismeretet is egy saját maguk által kidolgozott tanmenet és tankönyv segítségével.

A cigány tanulókkal kapcsolatos legsúlyosabb probléma az iskola szerint a családi nevelésből származó magatartászavarok és agresszivitás, ami megnehezíti az iskolai munkát. Ezt az iskola szerint úgy lehetne megoldani, hogy szigorítani kellene a viselkedés törvényi szabályozását. Például becsületsértési ügyek kellenének, mikor egy gyerek vagy szülő megsérti a pedagógust. Az iskola véleménye szerint a cigány családokban nem valós érték a munka, és a többség bűnöző életmódot folytat. „Csak az érdekli a szülőt, hogy lesz-e éjszakai diszkó a gyereknapon” – fogalmazza meg szülőkkel kapcsolatos véleményét a tantestület egy tagja.

Az eddigi programból az iskola tovább szeretné folytatni a munkára nevelést a „Munkaiskola-program” keretében. Legfőbb változások a program során a következők voltak az iskola szerint:

- Kezdi meg tanulni a munkát, szemléletváltozás történt
- Szeretnek dolgozni a gyerekek
- Jobb lett a kapcsolat a kisebbségi önkormányzattal, és rajtuk keresztül a szülői házzal.

Interjúk

A település lakosságának mintegy 70%-a cigány. A nem cigány szülők a szomszédos település iskolájába viszik gyerekeiket, a helyi iskolába csak cigányok járnak. Az iskola igazgatója a cigányokról meglehetősen sztereotip módon beszél, többségüket bűnözőnek, dologtalannak tartja. Úgy véli, mindenkinek jutna munka, csak akarni kell dolgozni. Az iskolában szervezett „Munkaiskola-program” keretében a gyerekeket megtanítják a földművelésre, de a környéken ebből nem lehet megélni – ezt az igazgató is elismeri. Ugyanakkor segítség lehet az otthoni kistermelésben. A gyerekek hazavihetnek palántákat, elfogyaszthatják a termést - mondja.

A szülők többsége általában elégedett az iskolával. Egyetlen probléma, ami felmerült, hogy ez egy cigány iskola. A pedagógusok többségét azonban kedvelik a gyerekek is, szülők is. Tudnak a szervezett programokról, örülnek is neki, mikor a gyerekek szakkörökre járnak, színházba mennek. Az oktatás

színvonalával azonban többen nincsenek megelégedve. Innen nagyon kevesen tanulnak tovább, azok is legfeljebb szakmunkásképzőbe – bár az iskola igazgatója szerint csak akarni kéne. Van olyan vélemény is, mely szerint a gyerekekkel nem foglalkoznak igazán, és ez az iskola nem ér sokat.

Volt olyan eset, mikor egy elsős jelentette az igazgatónak, hogy egy idősebb gyerek őt szexuálisan zaklatta az iskola udvarán. Az igazgató nem hitt a gyerekeknek és a szülőnek azt tanácsolta, rakja vissza a gyereket az óvodába, mert sokat képzelődik. A szülők szerint ez nem az első eset. Azóta ez a kislány fél iskolába járni és a tanárok semmilyen módon nem kezelik a problémát.

Az iskola és a család között a kapcsolat változó képet mutat. Vannak szülők, akik rendszeresen bejárnak programokra, szülői értekezletekre, vannak olyanok is, akik csak ritkán. Családlátogatáson általában csak az elsősökhöz mennek a tanárok – emlékeznek a szülők.

4.1.5. ÁIP

Adatlap

Az iskola a helyi önkormányzat fenntartásában működik. Kisebbségi oktatásként a testület egyedül a cigány gyerekek számára működtetett felzárkóztató programot nevezi meg. Az iskolában nincs kisegítő osztály vagy speciális tantervű oktatás, és a rendszeres iskolalátogatás alól sem mentettek fel senkit az elmúlt három tanévben. Az iskolának összesen 156 tanulója van, ezek közül 60 cigány származású és 135 kerül ki hátrányos helyzetű családból.

9. táblázat
Az iskola osztálystruktúrája (ÁIP, 2002/03, fő)

Évf.	A		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1	24	10	n.a.
2	23	8	n.a.
3	16	8	n.a.
4	14	6	n.a.
5	20	5	n.a.
6	20	4	n.a.
7	24	12	n.a.
8	15	7	n.a.
Össz.	156	60	135

Az elmúlt három tanévben senki nem bukott osztályismétlésre, és az iskolából sem maradt ki egyetlen tanuló sem. Évfolyamonként 6-10 tanuló megy érettségire adó intézménybe, a többiek szakiskolába. A cigány tanulók közül korábban egyetlen középiskolai továbbtanuló sem volt, a 2002/03-as évben viszont ketten mentek gimnáziumba.

Az iskolában azért alkalmaznak a cigány gyerekek számára speciális tantervet, mert a tantestület szerint a cigány gyerekek nem tudják teljesíteni a normál követelményeket, és felzárkóztatásra van szükségük. Az iskolában az összes osztály minden cigány gyereke igényli a speciális foglalkozást a tanárok szerint.

Családlátogatásra az osztályfőnök szokott eljárni az iskolából.

Az intézményben semmilyen etnikai jellegű konfliktusról nem számolt be az iskola.

Cigány népismeretet minden tanuló számára oktatnak, amihez a „Cigányság története” és a „Cigány interkulturális program” című kiadványokat használják.

A Phare program legfontosabb kitűzött céljaiként az iskola a következőket jelöli meg:

- A roma tanulók leszakadásának, lemorzsolódásának megakadályozása
- Felzárkóztatás, tehetséggondozás
- Társadalomba való beilleszkedés segítése
- Beszédhibás és beszédképtelenséggel küszködő gyerekek segítése pszichológussal, logopédussal
- Nyári kirándulások

A kitűzött célok elérése szempontjából a programot az iskola kiemelkedően sikeresnek tartja. Legsikeresebbnek a fakultációs foglalkozások bizonyultak az iskola szerint, mert ott kiderült, hogy minden gyerek tehetséges valamiben, és hogy ennek megtalálása, fejlesztése fontos feladat. Ha ez sikeres, megnő a gyerekek motiváltsága és könnyebb lesz velük foglalkozni. Legkevésbé volt sikeres a szülői klub, mert a cigány szülők számára az iskola szerint szokatlan ez a fajta segítségnyújtási forma, ezért nem vettek részt a programban.

A cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb probléma az iskola szerint a szülők alulképzettsége, tudatlansága. A gyerekek otthon nem kapnak dicséretet, nem követik nyomon a gyerek iskolai életét, nem segítenek nekik, és nem fontos számukra, hogy a gyerek iskolába járjon. Keveset foglalkoznak gyerekeikkel. Ezt a problémát az iskola úgy oldaná meg, hogy pedagógus asszisztenseket alkalmazna, akik egyénileg foglalkoznának a problémákkal küszködő gyerekekkel. Ezen kívül a szülőknek is tanítani kellene háztartást, életviteli ismereteket, pénzbeosztást. Ezeket nem egy tanár kellene elvégezze, hanem egy dadus, aki az óvodások mellett szüleikkel is foglalkozna.

A családokban a legsúlyosabb probléma a pedagógusok szerint a munkanélküliség, és annak következtében a szülők elkényelmesedése. A gyerek csak ezt az életformát látja, semmi pozitív példát nem hoz otthonról.

Az iskola a program tanulságaként megfogalmazta, hogy fontos az esélyegyenlőség megteremtése, az oktatás magasabb szintre emelése a tárgyi feltételekben, illetve az iskola esztétikusságának fejlesztése.

A program időszakában lezajlott legfontosabb változások az iskola szerint a következők voltak:

- Javult az iskola technikai felszereltsége (jelmezek, táncruhák, hangszerek)
- Kirándulások alkalmával a gyerekek hatalmas élményhez jutottak
- A szülők támogatása és a velük való együttműködés tovább nőtt

Interjúk

A település cigány lakossága viszonylagos jólétben él. Van cigánytelep, de rendbe tett, komfortos házakkal, rendezett kerttel. Gyakori a családoknál a számítógép is. A faluban cigányok és nem cigányok között nem jellemzőek az ellentétek, konfliktusok. A családok úgy érzik, mindent megkapnak az önkormányzattól. Az iskolát is általában véve jónak tartják, bár a kisebb problémák, amiket felemlítenek, komoly gondokat

feltételeznek. Elmondható, hogy a családok nemigen tudtak beszámolni arról, miket is csinálnak a gyerekek az iskolában, nem hallottak az elmúlt időszak programjairól sem. Annyit ismernek, amit a gyerekek otthon elmondanak. Úgy tűnik, az iskola valamilyen gyűlés formájában tájékoztathatta a szülőket a Phare programról a kezdetekkor, de vélhetően nem a megfelelő módot választotta, mert a szülők fejében nincs tiszta kép arról, mi történik az iskolában. A szülők a szabadidős programokon kívül (kirándulások, szakkörök) csak a magyar és matek felzárkóztatóról tudnak. Azt is elmesélik ugyanakkor, hogy csak a jó tanulók férnek hozzá a számítógéphez, a rossz tanulók csak nézik, mit csinálnak a többiek.

A tanárok családlátogatásra nem járnak a szülők elmondása szerint, de a szülők bejárnak a szülői értekezletre, fogadóórákra. Vannak programok, amikbe a szülőket is bevonják egy-egy ünnepség alkalmával, de ilyenkor csak cigányok vannak az iskolában – ahogy az a szülők elmondásából kiderül.

Az iskolában korábban volt arra próbálkozás, hogy a cigánygyerekekkel külön osztályban foglalkozzanak, de ezt később megszüntették. Bár a szülők nem számolnak be arról, hogy másként bánnának gyerekeikkel, mint a nem cigányokkal, de egy-egy apró történetből az derül ki mégis, hogy más szemmel néznek rájuk.

Az iskola fontosnak tartja a cigány gyerekek felzárkóztatását, de közben nem veszi figyelembe az otthoni család értékeit, kultúráját, szokásrendjét. Úgy gondolkodik a cigány gyerekekről, hogy rajtuk még lehet segíteni, ha a család nem húzza vissza őket. Ezzel a jóindulatú, ám meglehetősen paternalista hozzáállással szervezi felzárkóztató és szabadidős programjait a cigány tanulóknak.

4.1.6. GGM

Adatlap

Az iskola egy, a megyei önkormányzat által fenntartott kiegészítő iskola, ahol a gyerekek nagy része nem helybéli, hanem környező településekről jár ide. A tanulók kis része cigány származású az iskola állítása szerint, azonban az összes tanuló hátrányos helyzetű családból került ki.

10. táblázat
Az iskola osztálystruktúrája (GGM, 2002/03, fő)

Évf.	A		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1	8	0	8
2	10	2	10
3	2	0	2
4	10	2	10
5	9	4	9
6	10	2	10
7	12	2	12
8	13	4	13
9	12	0	12
10	2	1	2

Össz.	88	17	88
-------	----	----	----

A 3-4, 5-6 és 9-10 osztályokba összevont képzés folyik. Van még az iskolának 10 magántanulója, akik heti tízórás korrepetáláson vesznek részt.

Az iskolából évente 5 és 10 között mozog azok száma, akik szakiskolában tanulnak tovább, egy-egy gyerek ezek közül cigány. Középsiskolába senki soha nem ment az iskolából.

Az elmúlt három tanévből összesen egy bukás volt, 2001/02-es év végén egy cigány gyereknek kellett osztályt ismételnie.

Idegennyelv-oktatás csak a 9-dik osztályban van, mivel a kiegészítő osztályokban az nem kötelező.

Az iskolából az osztályfőnök egyszer látogatja meg minden gyerek családját, amikor a gyerek bekerül az intézménybe. Ezen kívül van egy félállású gyermekvédelmis, aki problémás esetekben felkeresi a szülőket. Különösebb konfliktus nincs az iskolában, bár enyhe mértékű ellentétéről az iskola beszámolt a cigány és nem cigány gyerekek, illetve a cigány gyerekek és a pedagógusok között. A szülőkkel csak az a baj, hogy nem érdeklődnek a gyerekek után.

Az iskolában van cigány népismeret oktatás a cigány gyerekek számára, szakkör formájában. Itt a cigány néphagyományokról, cigány mesterségekről tanulnak a gyerekek, valamint az egészséges életmódról és a higiénés viszonyokról. Segédeszközként saját tanmenetet használnak, amit a „Tanító” című újság segítségével készítettek.

A Phare programban legfontosabb kitűzött céljaik a következők voltak:

- Megismertetni a mezőgazdasági munkát
- Megszerettetni azt
- A munka kitartásra nevel

A kitűzött célok szempontjából az iskola a programot kimondottan sikeresnek értékelte. Leginkább sikeres, példaértékű elemek voltak, hogy a gyerekek megtanulták, hogyan kell földet művelni, és hogy a kézműves foglalkozáson maguk által gyártott dolgokat árusították az évet lezáró Mihály napon. Legkevésbé sikeresnek azt tekintik, hogy az egész program nehezen indult be, komoly problémákat okozott az építési engedélyek beszerzése stb. A program az iskola mind a 80 tanulóját érintette, melyből 15-en cigányok. Tényleges munkát azonban a felsős osztályokban végeztek, az alsósok csak a kiegészítő feladatokat látták el.

A cigány tanulókkal kapcsolatos legsúlyosabb probléma az iskola szerint az, hogy a gyerek nincs motiválva a család részéről, mert azok nem gondolnak a jövőre. Ezt az iskola úgy oldaná meg, hogy a gyerekeket hosszabb ideig tartaná benn az iskolában plusz programokkal, kézműves foglalkozásokkal, rendszeres tevékenységekkel, melybe a szülőket is bevonná. A cigány családokban a legsúlyosabb probléma a szegénység, ami miatt a gyerekek is dolgozni kényszerülnek, és ezért sokat hiányoznak az iskolából. Ezen kívül az iskola véleménye szerint a cigány családokban nem érték a műveltség.

A Phare program lezárulta után a legnagyobb pozitívum a sok kapcsolat, az ismeretség, és a felhalmozott eszközpark, ami a program végére lett meg. Mindent szeretnének folytatni és továbbvinni, amit korábban elkezdtek. A program során a pedagógusok sokat tanultak a bürokrácia működéséből – mondják rossz szájjal. A finanszírozás mindig elakadt, ami komoly feszültségeket keltett a tantestületben.

Interjúk

A családok általában elégedettek az iskolával. A családok között van cigány, nem cigány és vegyes is. Véleményeik között nincs semmi határozott eltérés. Nem mindenki érti, hogy miért jár a gyereke kiségitőbe, de azok a szülők is szeretik a tanárokat, akik sajnálják, hogy nem normál iskolába jár gyerekük. Egyetlen pedagógus van, akit se a gyerekek, se a szülők nem szeretnek. Maguk között csak úgy nevezik: Szörnyella de Frász. Ő kiabál, türelmetlen – általában véve nem ért a gyerekek nyelvén. Rajta kívül azonban mindenki szereti a gyerekeket, és jó viszonyban van a szülőkkel. Az iskolában semmilyen etnikai megkülönböztetést nem érzékelnek sem a szülők, sem a gyerekek. A baráti kapcsolatok is gyakran vegyesek.

Több olyan szülő is van, aki örül, hogy gyereke átkerült a normál iskolából a kiségitőbe, mert itt jobb jegyei vannak, és itt tudnak foglalkozni a gyerekekkel, szemben a másik iskolával, ahol türelmetlenek⁸. Arról számolnak be, hogy ez egy nyitott iskola. Akkor mennek be, amikor csak akarnak – akár naponta is –, mindig szépen bánnak velük is, a gyerekekkel is.

A szülők és a gyerekek is tudnak a Phare programról. Örülnek, hogy egész évben többször jártak színházba, kirándulni, szerveztek számukra erdei iskolát, konyhakertet műveltek. A legjobb az volt, hogy a végén megehették az epret – ahogy az egyik kisiskolás erről beszámol.

Az iskola igazgatója jobbnak tartja iskoláját, mint a normál iskolát. Azt mondja, az itt végzett gyerekekből úgyse lesz semmi, úgyse tudnak továbbtanulni, legalább tanulják meg a földművelést.

A programvezető azonban a programot egyáltalán nem tartja sikeresnek. Ő már a harmadik programvezető, mindegyiknek komoly konfliktusai voltak az iskola vezetésével. Azt állítja, hogy az iskolában senki nem ért a mezőgazdasághoz, és a konzorciális partner tulajdonában lévő, a program számára biztosított föld nem alkalmas mezőgazdasági művelésre. Egy dombokkal körülvett árok alján található, ahol esős időben minden víz összegyűlik, majd kiszárad. A terület csak legelőnek jó. A programvezető szerint a program egyetlen haszonélvezője az a konzorciális partner, akié a földterület, mert a végén az övéi lesznek a pályázaton nyert gépek és eszközök.

4.1.7. ÁIE

Adatlap

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat. Kisebbségi oktatás az iskolában a tanórák keretében van. Rajz, ének, magyarórákon heti egy alkalommal van roma kultúra oktatás minden tanuló számára.

Az iskolában nincs külön kiségitő osztály, de van néhány gyerek, akikkel heti két napot foglalkozik egy gyógypedagógus. Ezek a gyerekek a többi napokon integrált képzésben vesznek részt. Az ebben érintett hét gyerek közül hat cigány származású, ugyanennyien kerülnek ki hátrányos helyzetű családokból.

Rendszeres iskolalátogatás alól az elmúlt tanévben egyetlen cigány gyereket mentettek fel, mert hiperaktivitásával zavarta az óra menetét, hátráltatta a többiekét.

Az iskolának összesen 87 tanulója közül 43 a cigány, azaz körülbelül a fele. Ugyanakkora a hátrányos helyzetű családból kikerült gyerekek aránya is.

11. táblázat
Az iskola osztálystruktúrája (ÁIE, 2002/03, fő)

Évf.	A		
	Oszt. létszám	Ebből Cigány	hátrányos helyzetű
1	9	6	5
2	6	6	3
3	11	7	4
4	16	5	6
5	10	8	6
6	18	5	12
7	8	3	4
8	9	3	4
Össz.	87	43	44

Az iskola elvégzése után a gyerekek többsége szakiskolába vagy szakmunkásképzőbe megy, csak néhányan vannak, akik középiskolába jutnak, bár ebből a szempontból vannak jó és kevésbé jó évek. 1999/2000-ben 7 tanulóból 4, 2000/01-ben 17-ből 4, 2001/02-ben pedig 9-ből 2 ment középiskolába. Utóbbi két évben egy-egy cigány származású gyerek is eljutott gimnáziumba, ami korábban egyáltalán nem volt jellemző.

Az osztályismétlésre bukottak között (évente 1-3) csak cigány gyerekek vannak, mind hátrányos helyzetű családokból.

Az iskolában nem alkalmaznak semmilyen speciális pedagógiai eszközt a cigány gyerekek nevelésében.

Iskolalátogatásra többnyire akkor mennek, mikor valami gond van. Ilyenkor az ifjúságvédelmis vagy az igazgatónő látogat el a szülőkhöz. Különben informálisan történik minden, „ahogy az egy kis faluban történi szokott”, azaz naponta találkoznak az utcán.

Az iskola szerint intézményükben nincs semmilyen etnikai természetű ellentét, konfliktus.

Az iskola vezetése a következő pontokat nevezte meg, mint a Phare programban legfontosabb kitűzött célokat:

- Olyan alapokat nyújtani, melyek megkönnyítik az iskolába lépést
- Hiányok pótlása
- Személyre szabott egyéni fejlesztés

E pontok elérése szempontjából programjukat kifejezetten sikeresnek értékelik. A legnagyobb siker az volt, hogy a programban részt vett 9 gyerekből mind a kilenc elsős lett, „mert jól megszervezett, rendszeres foglalkozások voltak, és volt egy jól működő ellenőrző rendszer” – fogalmaztak a pedagógusok. Legkevésbé a szülőkkal való együttműködés valósult meg. „Annak ellenére, hogy nyitottak voltak a foglalkozások, nem voltak rá kíváncsiak és nem keresték fel az intézményt” – mondják az iskolában. A Phare finanszírozta programban egyébként összesen 9 első osztály előtt álló gyerek vett részt, akik közül 6 volt cigány, és 5 hátrányos helyzetű.

Cigány népismeretet az iskolában minden gyerek számára oktatnak. Ehhez a Zöld az erdő és a Meseóra című kiadványokat használják.

⁸ Feltételezhető, hogy a település normál iskolájával komoly gondok lehetnek, de ez a kutatás annak vizsgálatára nem terjedt ki.

A cigánygyerekekkel kapcsolatos legsúlyosabb probléma az iskola szerint az, hogy családi háttérük miatt más a habitusuk, nehezebb velük bírni. Ennek megoldására az iskola roma koordinátorokat foglalkoztatna, akik betöltik a hid szerepét az iskola és a család között. Ezt tették a most lezajlott programban is – és ez sikeresnek bizonyult. A cigány családokat érintő legsúlyosabb problémáknak az iskolában a mindennapi megélhetési gondokat, az eltérő családi normákat, az instabil családi helyzetet (válások, költözések stb.) tartják, illetve azt, hogy nem tudják beosztani pénzüket, gyorsan elköltik azt.

Amit a programból az iskola mindenképpen tovább kíván vinni, az a reggeli beszélgetés és az informális, oldottabb hangulat. A program során az iskolában a legfőbb változások a következők voltak a pedagógusok szerint:

- Javult a tanulók teljesítménye az év eleji és végi mérések szerint
- A szülők meg voltak elégedve a gyerekek teljesítményével
- Minden résztvevő gyerek bejutott az első osztályba, és előre láthatólag a második is menni fog nekik

Az iskolán belül a pedagógusok között különböző vélemények voltak. Akadt, aki teljesen elzárkózott, feleslegesnek tartotta a programot, és akadtak olyanok, akik nagy lépésnek gondolták azt – többnyire a programban részt vevő tanárnő.

Interjúk

A szülők véleménye az iskoláról és a programról elég vegyes. A cigány szülők pozitívan, a nem cigányok negatívan értékelik mind az iskola-előkészítő programot, mind az iskola teljes tevékenységét. A nem cigány szülők azt tervezik, másik iskolába viszik gyerekeiket – ahogy ezt többen már meg is tették. Ők az iskolában tapasztalható fegyelmezetlenségre és a cigány gyerekek agresszivitására, a gyerekek közötti konfliktusokra, illetve az oktatás alacsony színvonalára panaszkodnak.

A korábbi igazgatót a program félidejében leváltották. A szülők többsége a régi igazgatót kedvelte, az újról azonban nem nyilatkoznak pozitívan. A váltás óta nincs annyi program a szülőknek, ritkábban járnak be az iskolába, lazult a fegyelem is. Az iskola egész színvonala romlott – ahogy a szülők látják.

Az iskola-előkészítő programban összesen 8 gyerek vett részt, akik közül menet közben kettő kiesett. A hat gyerekből négy cigány. A program kezdeményezését többféle módon is lehet értékelni. A negyvenfős óvodai csoportban nem lett volna lehetőség a problémás gyerekek iskolai felkészítésére, míg kiscsoportban ez sikeres volt – szólhat az egyik szempont. Az óvodába járó, kevésbé problémás gyerekek, és a velük foglalkozó óvodapedagógusok megszabadultak a problémás gyerekektől – szólhat a másik érv. Utólag ezt nehéz lenne eldönteni. Az előkészítő azonban első szakaszában sikeres volt – a programot végigcsináló gyerekek mindegyike elkerülte a kisegítő osztályt, normál képzésben kezdhetette az első évet. A program során a gyerekek jó értékelést kaptak, de később, az első osztály végén komoly problémáik voltak. Az első osztályt egyetlen gyerek kivételével mindenki meg kell ismétlje, így a program sikere erősen kétséges. Félévkor volt egy osztályfőnök-váltás is – Gyesre ment az a lelkes pedagógus, aki az előkészítőt és az első félévet tartotta a gyerekeknek. Feltételezhető, hogy a program sikere is ezen a ponton rendült meg. Az új pedagógus már nem tudta a második osztályra felkészíteni a nehéz körülmények között élő, problémás gyerekeket.

A szülők szerint az iskolából nem járnak családlátogatásra, de ők gyakran mennek be az iskolába – a gyerekek közötti konfliktusok, verekedések miatt. A szülők a programról nagyon keveset tudtak. A cigány

kultúra oktatásának bevezetéséről sem tájékoztatták őket, amit sérelmeztek is, mire azt válaszolta az iskola, hogy azt nem kell annyira komolyan venni.

4.1.8. AJH

Adatlap

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat. Kisebbségi oktatásként az iskola a cigány népismeret oktatását nevezi meg egyedülként. Az iskolában nem működik kiegészítő osztály, de járnak fogyatékosok is, akik integrált képzésben vesznek részt. A rendszeres iskolalátogatás alól összesen nyolc gyereket mentettek fel a 2002/03-as tanévben. Ezek indokai különbözőek voltak. Öt nyolcadikos gyerek – akit a tantestület fogyatékosnak is minősített – tizenhat éves koráig nem tudta elvégezni a nyolc osztályt, ott ismét megbukott. Két hatodikos szintén betöltötte a tizenhatodik életévét, és egyikük fogyatékos is – mondják az iskolában. Egy hetedikos gyerek pedig magántanulóként folytatja tanulmányait. Mind a nyolc tanuló cigány, és hátrányos helyzetű családban él.

Az iskolának összesen 124 tanulója van, ezek több mint 90 százaléka cigány származású, mintegy 85 százaléka hátrányos helyzetű. A nem cigány szülők többsége gyerekeit a szomszédos falu iskolájába hordja, csak a szegényebbek maradnak helyben.

12. táblázat
Az iskola osztálystruktúrája (AJH, 2002/03, fő)

Évf.	A		
	Oszt. létszám	ebből cigány	veszélyeztetett*
1	13	13	3
2	14	13	3
3	12	11	3
4	18	18	4
5	16	15	7
6	15	13	6
7	16	15	3
8	20	18	3
Össz.	124	116	32

* Az iskola a veszélyeztetettekre vonatkozó adatokat tartja csak nyilván, a hátrányos helyzetűeket 106-ra becsüli, ami kb. 85%-ot jelent a teljes tanulói létszámban.

Az elmúlt három tanévben a gyerekek közül senki nem ment gimnáziumba, de évente 2-3 gyerek eljut szakközépiskolába. Van évente 2-4 tanuló, aki nem tanul tovább sehol, a többiek nagy része szakmunkásképzőbe megy.

Három évre visszamenőleg csak az idén volt egyetlen évismétléses bukás, egy hátrányos helyzetű cigány tanulónak kell ismételnie. Speciális tantervet ugyan nem alkalmaznak az iskolában, de az enyhén

fogyatékosnak minősülők számára korrepetálást szerveznek, a többiek normál tanmenetét fejlesztő foglalkozásokkal egészítik ki.

Ugyan nincs olyan teljes osztály felsőben, ahol nincs nyelvoktatás, de az értelmi fogyatékosokat automatikusan felmentik a nyelvtanulás alól.

Az iskolából rendszeresen jár családlátogatásra az osztályfőnök és az ezzel a feladattal megbízott pedagógus – állítják az intézmény pedagógusai.

Etnikai természetű konfliktus csak nagyon enyhén jellemzi az intézményt, viszont az mind a cigány és nem cigány gyerekek, mind a cigány gyerekek és pedagógusok, mind a cigány szülők és pedagógusok viszonyában fellelhető.

Az iskolában minden gyerek számára oktatnak cigány népismeretet, amihez a következő segédeszközöket használják:

- Hegedűs Sándor: Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből
- Lakatos Menyhért: Cigány gyerekek nevelése
- Cigány irodalmi kislexikon
- „Írjátok le sóhajtásomat”
- Lovári szótár
- Romológiai alapismeretek
- Verses kötetek, cigány írók művei

A most záruló Phare program legfontosabb pontjainak az iskola a következőket tartja:

- Óvodai és iskolai fejlesztés, az átmenet segítése
- Szabadidős tevékenységek és számítástechnika
- Továbbtanulás elősegítése

A kitűzött célok elérése szempontjából az iskola a programot kimondottan sikeresnek értékeli. Legsikeresebb pontoknak a következőket tartja:

- Szabadidős tevékenységek: nyári táborok, erdei iskola, számítástechnika
- Óvodai fejlesztés
- Üzemlátogatás

Azért voltak kiemelten fontosak ezek a pontok és az egész program – fogalmaz az iskola –, mert a családok mindezeket a lehetőségeket nem tudták volna biztosítani. Sikertelen volt azonban a kertészkedés, udvarrendezés – elpusztultak a növények. Az iskola a negatívumok között kiemelte, hogy a program folyamatosan csúszott a finanszírozás bizonytalansága és kiszámíthatatlansága miatt. A programban egyébként az iskola és az óvoda összes tanulója részt vett, közülük mintegy 90% cigány és 85% hátrányos helyzetű.

Az iskola a cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb problémaként az eltérő kultúrából adódó másságot nevezi meg, mely nem találkozik az iskola követelményrendszerével. Ezt a helyzetet felvilágosító előadásokkal, cigány szülőknek szervezett klubokkal, integrált szakkörökkel és nyári foglalkozásokkal oldanák meg. Ebben a munkában az óvodának kiemelten fontos szerepe van – teszik még hozzá. A cigány tanulók családjában a legsúlyosabb probléma az iskola szerint a munkanélküliség, az anyagi gondok, szegénység, a képzettség alacsony szintje. A programból mindenképpen tovább kívánják vinni az iskola és óvoda között kialakult együttműködést, az üzemlátogatásokat, színházlátogatásokat, használni kívánják a kialakított tanterveket és a fejlesztő programok során szerzett tapasztalatokat. A program során bekövetkezett

legfontosabb változás a személyes (tanár-diák) kapcsolatok javulása és az óvodával és kisebbségi önkormányzattal való együttműködés szorosabbá válása voltak. Probléma volt azonban a Phare finanszírozás csúszása és a programmal kapcsolatos adminisztráció.

Interjúk

A helyi cigány családok viszonylag jó körülmények között élnek, újonnan épített „szocpolos” házakban. A többségnek van valamilyen munkája. Bár legtöbbjük alkalmi munkákból és közhasznú foglalkoztatásból él, néhányuk formálisan foglalkoztatott.

Az iskola gyakorlatilag tiszta cigány iskola. A tehetősebb szülők elviszik gyerekeiket a közeli kisvárosok valamelyikébe. A faluban a cigányok és nem cigányok közötti viszonyt leginkább a lenézés, megvetés jellemzi. A nem cigány szülők nemigen engedik, hogy gyerekeik cigányokkal barátkozzanak. Az iskolában azonban nem érzékelnek semmiféle megkülönböztetést vagy származásból adódó hátrányt. A cigány szülők többsége elégedett az oktatás színvonalával. A pedagógusokkal jó a viszony, rendszeresen járnak családlátogatásra, a szülők is bármikor bemehetnek az iskolába.

A családokban ismerték a Phare programot. Legtöbben a kirándulásokra, színházlátogatásra emlékeztek, de tudtak még a különböző szakkörökről, felzárkóztatóról, cigány népismeretről is. A jól informáltság is a családok és iskola közötti jó viszonyról tanúskodnak.

A gyerekek szeretik az iskolát és a tanárok többségét, kedvelnek iskolába járni – amint arról mind a szülők, mind a gyerekek beszámoltak. Úgy érzik, a pedagógusok is mindent megtesznek a gyerekekért, jól tanítják őket. Bár ismerik az iskolával szemben megfogalmazódó kritikákat (alacsony az oktatás színvonala, és a továbbtanulási ráta), kitartanak amellett, hogy ez egy jó iskola, és nem vennék el gyerekeiket máshová.

4.1.9. ÁIB

Adatlap

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat. Az iskola több programot is megnevez, mint kisebbségi oktatást, így például felzárkóztató, szocializációs-kommunikációs, egyéni tehetséggondozó, tantárgyi fejlesztő programokat, interkulturális nevelést és a Phare programot. Mindezekben az iskola összes tanulója részt vesz.

Az iskolában működnek kiegészítő osztályok, ahová a megyei képességvizsgáló tanácsára kerülnek a gyerekek. Kiegészítő osztályokba összesen 23 gyerek jár, közülük 16 cigány, 20 pedig hátrányos helyzetű családból kerül ki.

Két csoportban folyik az oktatás: 1-3-ig, illetve 5-7-ik osztályig összevontan.

13. táblázat

A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (ÁIB, 2002/03)

Évfolyam	Tanulók száma	...ebből cigány (fő)	cigány arány (%)	...hátrányos helyzetű (fő)	...hátrányos helyzetű (%)

1					
2	11	8	73	11	100
3					
4	-	-	-	-	-
5					
6	12	8		9	75
7					
8	-	-	-	-	-
Összesen	23	16	70	20	87

A 2002/03-as tanévben összesen öt tanulót mentettek fel a rendszeres iskolalátogatás alól, mind az öt hátrányos helyzetű családból kikerült cigány gyerek, akik felmentését az iskola állítása szerint a szülő kérte.

Az iskolában normál képzésben összesen 193 gyerek vesz részt, ebből 50 cigány, 106 hátrányos helyzetű családból érkezett. A nyolc évfolyam közül háromban van párhuzamos osztály, ebből a negyedik és ötödik osztály esetében határozott etnikai elkülönülést figyelhetünk meg: itt a cigány gyerekek aránya 82, illetve 77 százalék, míg a párhuzamos másik osztályokban 5 illetve 25 százalék. E két B osztályt leszámítva a cigány gyerekek száma egyik évfolyamon sem haladja meg a hatot.

14. táblázat
Az iskola osztálystruktúrája (ÁIB, 2002/03, fő)

Évf.	A			B		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1	23	6	15			
2	21	6	15			
3	21	1	12			
4	19	1	4	11	9	11
5	20	5	10	13	10	12
6	20	2	5			
7	14	3	9			
8	18	2	6	13	5	7
Össz.	156	26	76	37	24	30

A továbbtanulási esélyekben is komoly különbségek vannak cigány és nem cigány gyerekek között: Míg 2001-ben 19-ből 10, 2002-ben 18-ből 9, 2003-ban pedig 30-ból 10 gyerek tanult tovább középiskolában az összes tanuló közül, addig a cigány tanulóknál ezek a számok: 5-ből 1, 4-ből 1, illetve 7-ből egy se.

Az elmúlt tanévekben többen buktak osztályismétlésre az iskolában, és néhányan el is hagyták az iskolát. A buktak több mint 60 százaléka cigány, az iskolát elhagyók egy kivételével azok, és mindegyikük hátrányos helyzetű családból való.

Az iskolából rendszeresen jár családot látogatni az osztályfőnök, illetve az e feladattal megbízott pedagógus.

Az iskola állítása szerint intézményünkben nincs semmiféle etnikai természetű konfliktus

Az intézményben minden tanuló számára oktatnak cigány népismeretet, ehhez a következő munkákat használják:

- Rostás-Farkas György tankönyve
- Apáczai Kiadó tankönyve
- Történelem és irodalom könyvek

A Phare programban a legfontosabb célok az iskola megfogalmazása szerint a következők voltak:

- Előítéletesség csökkentése
- Másság elfogadtatása
- Szocializáció

Saját megítélésük szerint a program megvalósítása kiemelkedően sikeres volt. Legsikeresebbnek a szocializációs csoport működését tartják, mely a többségi társadalom szabályait és elvárásait közvetítette a cigány gyerekek felé, valamint a pedagógus-továbbképzésben a Gordon-módszer megismerését és a cigány kultúrával kapcsolatos ismereteket. Ami a programban nem sikerült, az a szülőknek szóló rész volt, mert nem tudták őket bevonni a programokba („nem jöttek el, pedig személyesen lementünk”).

A Phare által finanszírozott programban az iskola mind a 220 tanulója részt vett, akiknek 30%-a cigány, mintegy 70%-a hátrányos helyzetű.

Az iskola a cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb problémának azt találja, hogy a pedagógusok nem ismerik a cigány kultúrát, illetve hogy az oktatási módszer nem differenciált, nem személyre szabott. Ennek megoldását az iskola a pedagógusok továbbképzésében látja, illetve a cigány értelmiség részvételében az oktatásban – például utazó cigány tanárok formájában.

A cigány gyerekek családjában a legsúlyosabb probléma a szegénység, a munkanélküliség, illetve az, hogy a roma értékrend nem találkozik az iskolában elvárt értékrenddel.

A legfontosabb tanulsága a lezajlott programnak az iskola saját megítélése szerint a szülők, pedagógusok és gyerekek körében végzett igényfelmérés volt, melyet a jövőben is alkalmazni kívánnak. A program időszakában lezajlott legfőbb változás a pedagógusok körében történt szemléletváltás volt, illetve az, hogy az iskola eszközparkja bővült. Ezen felül az, hogy anyagi akadály nélkül tudtak programokat szervezni, nagyban megváltoztatta a tantestületen belüli hangulatot.

Interjúk

A szülők többnyire elégedetlenek az iskolával, a tanárokkal. Úgy érzik, a pedagógusok lenézik a cigányokat, nem szeretik a gyerekeket. Volt eset, hogy az egyik tanár „lerohadt cigányozta” az egyik kislányt. Volt olyan eset, hogy a pedagógus nem volt hajlandó a cigánygyerekekkel együtt szerenádozni, akadt olyan is, hogy a cigánygyerekeket testileg bántalmazták az iskolában. Az óvodával kapcsolatban hasonlóan vélekednek a szülők.

A gyerekek nem szívesen járnak iskolába és a külön foglalkozásokat, korrepetálásokat sem kedvelik. Minek menjenek oda, ahol úgy állnak hozzájuk, hogy „hülye vagy fiam, úgyse lesz belőled semmi” – hangzik a szülők magyarázata.

A Phare programról a szülők tudnak, de bizalmatlanok az iskolával kapcsolatban – úgy érzik, nem arra költötték a pénzt, amire pályáztak, inkább zsebre tették azt. Úgy érzik, a gyerekek nem kapják meg azt a támogatást, amit az iskola meg kellene adjon. A szabadidős programok, kirándulások is rosszul szervezettek, a tanárok figyelmetlenek, nem törődnek a szegényebb gyerekekkel.

A szülőket nemigen vonják be semmilyen programokba. Családlátogatásra se nagyon járnak. A kisebbségi önkormányzattal addig tartották a kapcsolatot, amíg a pályázatírásakor kellett a támogatói nyilatkozat. Azóta ígérik, hogy beszámolnak a programról, de ez nem történt meg.

Van szülő, aki elégedett az iskolával – az ő gyereke korrekciós osztályba jár. Ott türelmesek, kedvesek a tanárok – mondják. Nem is akarnák elvinni a gyereket másik iskolába, ha tehetnék se.

4.1.10. FÁK

Adatlap

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat.

Kisebbségi oktatásként az iskola két programot nevezett meg: a délutáni felzárkóztatást és a roma etnikai programot. Ezeken összesen 74 tanuló vesz részt.

Az iskola osztálystruktúrájára vonatkozó pontos, részletes adatokat az iskolától sajnos nem kaptunk. Az összesített adatok alapján azt tudjuk, hogy az intézménynek 750 tanulója körülbelül 95-en cigányok, azaz a tanulók 13%-a. Évfolyamonként három vagy négy párhuzamos osztály működik, ezek etnikai arányairól azonban nem tudunk semmit. Van azonban egy külön csoport, akik délutánonként járnak iskolába. Összesen 95 gyerek jár ide, öt évfolyamon. Közülük mindegyik hátrányos helyzetű, 46%-uk cigány.

Az iskolában 2000-ben 10-en, a következő évben 12-en, majd 14-en buktak évismétlésre, az iskola arra vonatkozóan azonban nem szolgáltat információval, hogy közülük hány cigány és hány hátrányos helyzetű.

Az iskolában a cigány gyerekek számára nem alkalmaznak semmilyen speciális tantervet, azt nem tartják szükségesnek. Olyan felsős osztály sincs, ahol ne tanulnának a gyerekek idegen nyelvet.

Az iskolából az osztályfőnök és a feladattal megbízott pedagógus látogatják a családokat.

Az iskola a cigány és nem cigány gyerekek között érzékel némi konfliktust, más etnikai ellentétéről nem számolt be.

Cigány népismeretet csak a cigány gyerekeknek oktatnak az iskolában. Az oktatásban használt könyvekről az iskola könyvtárosától kértek egy listát, melyen az elmúlt években megjelent, cigánysággal foglalkozó könyvek túlnyomó többsége szerepel. Azt azonban nem tudjuk, ezek közül melyiket használják ténylegesen.

A lezárult Phare programban az iskolából összesen 110 tanuló vett részt, akik mindegyike hátrányos helyzetű, közülük 80-85 gyerek cigány. A program legfontosabb célkitűzései az iskola szerint a következők voltak:

- Hátrányok kompenzációja
- Közvetlen, személyre szabott segítség
- Előítételek oldása, stabil szakembergárda kiépítése

E célok elérése szempontjából az iskola a lezajlott programot közepesen sikeresnek tartja. Amit példaértékűként emeltek ki, az a „Tutor program”, mert személyre szóló, segített a konfliktusok kezelésében és motiválta a pedagógusokat. Legkevésbé pedig a kihelyezett szülői értekezletet lehetett megvalósítani, mert a szülők

bizalmatlanok voltak, és a parlamenti, illetve önkormányzati választások is feszültséget keltettek, ami hátráltatta a munkát, mert megosztotta a cigányokat – fogalmaz az iskola.

A program során a Tutor programból három tanuló maradt ki. Az iskola szerint ennek oka egyértelműen a gyerek. A pedagógus próbálkozott, de a diák rossz társaságba keveredett és iskolakerülő lett.

Az iskola véleménye szerint a cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb problémák a következők:

- Magas osztálylétszám
- Pedagógiai felkészületlenség
- Mintaadó cigányok távolmaradása az iskolától
- Oktatási rendszer intoleranciája a cigány családok értékrendjével

Az iskola a megoldást abban látja, ha az osztálylétszámok csökkennének, és nagyobb hangsúlyt helyeznének a felnőttképzésre és továbbképzésre. Az előítéletek, intolerancia csökkenése érdekében pedig mindkét oldalnak nyitnia kell – fogalmaz az iskola.

A cigány gyerekek családjában a nehéz megélhetés, az alacsony képzettség, a higiénés viszonyok, és ezzel összefüggésben az egészségi állapot jelentik a legnagyobb gondot az iskola meglátása szerint.

A program zárultával az iskola úgy látja, hogy legközelebb szűkebb és egyszerűbb programot kell kialakítaniuk, mert ez túlságosan átfogó volt. Tovább nehezítették a munkát a pénzügyi-elszámolási nehézségek (pl.: a dupla ÁFA), és az adminisztráció bonyolultsága.

A program során a pedagógusok hozzáállása megváltozott és a városban is elfogadóbb légkör alakult ki – állítja az iskola. Ezen felül növekedett a tanulók teljesítménye, pozitív mentális változások is megfigyelhetők voltak, növekedett az önbizalmuk, kialakultak a gyerekekben a konfliktuskezelési technikák. A Tutor program jobban meg tudta szólítani a szülőket, mint az értekezletek.

Interjúk

A programban szereplő gyerekek két különböző iskolába járnak. Az egyik az úgynevezett Felsővárosi, másik a Kertvárosi Általános Iskola. A főpályázó a Felsővárosi iskola volt, ahol a cigány gyerekek aránya jóval alacsonyabb, a Kertvárosi iskola konzorciális partner volt csupán, de a cigány gyerekek többsége ebbe az iskolába jár.

A cigány tanulók családjai az átlagnál jobb körülmények között élnek, a szülők között általában van legalább egy kereső, vagy rendszeres alkalmi munkákból szerzik jövedelmeiket. A házak jó állapotban vannak, a gyerekek többnyire külön szobában laknak. A szülők és a nagyobb testvérek segítenek az otthoni tanulásban, a házi feladatok elkészítésében.

A családokban tudnak a Phare programról, a szülők kiállításon megnézhatték a kézműves szakkörön készített termékeket, ünnepeken meghallgatták a gyerekek szerepléseit. Külön kiemelendő, hogy anyák napján az egyik kislány lováriul mondott el egy mesét, amit társa magyarul mesélt el utána. Mind a szülőknek, mind a gyerekeknek komoly élményt jelentett cigányul szerepelni, illetve cigány szót hallani az iskolában.

A szülők mindegyike elégedett az iskolával. Nincsenek konfliktusok, nem érzékelnek semmiféle megkülönböztetést. A szülők és pedagógusok között a kapcsolat kiegyensúlyozott, folyamatos. A legtöbb helyen a szülők arról számoltak be, hogy a tanárok rendszeresen megjelennek náluk. A családokban tervezik a továbbtanulást, és ez az iskolában is téma – már az ötödikes gyerekeknél is. A megkérdezettek általában

közéiskolába szeretnének menni, amit az iskola is támogat – számolnak be a szülők. A gyerekeknek többnyire vannak kedvenc tanáraik, és nincs olyan, akit különösképpen utálnának. Szívesen járnak iskolába, a szülők sem vennék máshová a gyerekeket.

4.1.11. RKK

Adatlap

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat. Az iskolában „integrált kisebbségi oktatás van”, melyben az összes tanuló részt vesz – fogalmaz az iskola. Kisebbségi osztályt nem működtetnek. A 2002/03-as tanévben egy hátrányos helyzetű, nem cigány tanulót mentettek fel a rendszeres iskolalátogatás alól, szülői kérésre.

Az iskola 275 tanulójának nem egész 10%-a cigány, közel fele azonban hátrányos helyzetű családban nevelkedik.

A 2000/01-es tanévben a tanulók közel 50%-a tanult tovább érettségit adó intézményben, ez az arány 2001/02-re 40, 2002/03-ra 25%-ra csökkent. Míg a 2001/02-es tanév öt végzős cigány tanulójának mindegyike szakmunkásképzőbe ment, 2002/03-ban a három végzős közül egy szakközéiskolába jutott.

Az évismétlő bukások száma az elmúlt három tanévben egy és négy között változott, a bukottak mindegyike hátrányos helyzetű családból származott, azonban csak egy tanév egyetlen gyereke volt közöttük cigány.

Az iskolában nem alkalmaznak semmilyen speciális módszert a cigány gyerekek oktatásában.

Nincs olyan osztály, ahol a gyerekeknek akár csak egy része is ne tanulna idegen nyelvet felső tagozatban.

Az iskolából mind az osztályfőnök, mind az ezzel a feladattal megbízott pedagógus, mind a családsegítő járnak családlátogatásra a gyerekek szüleihez.

Az iskolában a pedagógusok nem érzékelnek semmilyen etnikai konfliktust.

Cigány népszerűsítést az iskolán belül nem tartanak, az szakkör formájában működik a múzeumban, a Phare program keretében, minden városban élő cigány gyerek számára.

A lezajlott Phare programban összesen 230 tanuló vett részt az iskolából, ennek 70%-a hátrányos helyzetű, 5%-a cigány. A program legfontosabb célkitűzései az iskola megítélése szerint a következők voltak:

- Előítéletek csökkentése
- Esélyegyenlőség elősegítése
- Segítő szakemberek továbbképzése

E célok elérése szempontjából programjukat közepesen sikeresnek ítélik. Legsikeresebbnek a következő dolgokat gondolja az iskola saját programjából:

- Komplexitás - mind a gyereket, mind a szülőt, mind a pedagógust érintette a program
- Preventív jelleg – már az óvodában elkezdődik a program, hogy felkészülten menjenek iskolába
- Kevesebb tanulási zavar

A sikertelenebbnek ítélt pontok egyrészt technikai jellegűek (az úszásoktatásnál mindig késett a busz, a színházi látogatásra nem sikerült buszt szervezni), másrészt a gyerekek szocializációs gondjaival függenek össze, illetve azzal, hogy a szülőket nehéz elérni. A program során egyáltalán nem volt lemorzsolódás.

Az iskola a cigány gyerekek oktatásával kapcsolatosan a következőket tartja legfőbb problémáknak:

- Nem beszélnek anyanyelvi szinten a magyart
- Szocializációból eredő különbözőségeket az iskola nem tudja kezelni

Ezen az iskola szerint a cigány kultúra megismerése, a pedagógusok romológiai továbbképzése segítene.

A cigány családokat leginkább a munkanélküliség, az ebből adódó megélhetési problémák sújtják (különösen télen) – mondja az iskola.

A program zárultával legfontosabb tanulságként azt vonták le, hogy a családok körében a közvetlen igényfelmérés, helyzetmegismerés annál hatékonyabb, minél pontosabb. Ezen felül még kiemelték az intézmények közötti együttműködést, melyre a jövőben is tudnak építeni.

A program során megpezdült az élet az iskolában, új informális kapcsolatok jöttek létre, a fiatalok számára sikerült olyan programokat szervezni, mely vonzotta őket, és közben értékeket közvetített. Ezt mindenképpen fenn kell tartani, sőt kistérségi szinten kellene fejleszteni – mondja az iskola. Az önismereti kört nem is tudták abbahagyni, azt még egy évig saját finanszírozásban működtetik, mert a fiataloknak igényük van rá – mondja az iskola.

Interjúk

Az iskola először nem volt hajlandó kiadni a programban részt vett cigány tanulók címeit, végül úgy döntöttek, hogy a kérdezőbiztossal együtt elmennek a családokhoz. Ez a körülmény komolyan befolyásolta az interjú hangulatát. Több helyen a látogatást ellenőrzésként élték meg – azt hitték, hogy a családvédelmisek jöttek. A kísérő tanár először azt javasolta, inkább ne menjenek be a házba kérdezéskor, majd látva, hogy a kérdezőbiztos bement, ő is utána ment.

A családokban készített interjúk alapján a kép igen vegyes. A szülők egy része tudott a Phare programról, van olyan is, aki nem is hallott róla. Akik tudtak is róla, azt állították, hogy az ő gyerekük nem járt oda. Konkrét programokról, foglalkozásokról a családban nem tudtak. A programokat meghírdették a helyi újságban és az iskolában is, de – mint az egyik szülő fogalmazott – a gyerekek nem jelentkeztek rá.

Kivétel nélkül mindenki arról számolt be, hogy a tanárok nem járnak iskolalátogatásra, még soha nem voltak náluk. Ők bejárnak a szülői értekezletre, de a tanárokkal nincs semmiféle kommunikáció – fogalmaz a többség.

A gyerekek nagy része az elmúlt két évben komolyan rontott a tanulmányi eredményein – érzékelik a szülők. Voltak ugyan külön foglalkozások, nem is kevés, de minek, ha csak rosszabb jegyeket kap a gyerek – fogalmaznak. Többben számoltak be arról, hogy a készségfejlesztő órák az iskolában rendre elmaradnak. Az egyik kislány azt mesélte, hogy hetedik osztálytól számukra megszűnt a német nyelvoktatás – senki nem tudja, miért.

Az egyik osztályban a rossz gyerekeket (hat cigány és két nem cigány) külön csoportban kezdték oktatni. „Ugyan azt tanultuk, csak az udvaron voltak az órák. Télen is.” – fogalmaz egy kislány. A szülő felháborodására az udvari órákat megszüntették – berakták őket a zenekaros osztályba – nem abba, ahol korábban tanultak.

A kísérő tanár jelenlétében az iskoláról általánosságban jókat mondtak, de a részletek komoly problémákról tanúskodnak.

4.1.12. FÁB

Adatlap

Az iskola épülete átlagos, régen felújított. Az újonnan létrehozott szabadidő központhoz tartozó tágas nappali, fürdővel, WC-vel, konyhával, étkezővel otthonosan berendezett, igényes, felszerelt. Itt tartják például az osztályfőnöki órákat. A klubterem falait a diákok rajzai díszítik. Az iskola nyáron rendszeresen szervez szabadidős foglalkozásokat tanulói számára a közeli parkban.

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat.

Az iskola megtagadott mindenféle statisztikai adatszolgáltatást, illetve semmilyen adatszerű információt nem nyújtott a cigány tanulókról. Nem közölte az osztálylétszámokat, azon belül a hátrányos helyzetű, illetve cigány tanulók számát, nem nyújtott információt arra vonatkozóan, van-e az iskolában kiegészítő vagy speciális tantervű osztály, nem mondta meg a továbbtanulási adatokat sem.

Az iskolában a cigány tanulók oktatásában nem alkalmaznak speciális tantervet.

Az iskolában azok a gyerekek nem tanulnak idegen nyelvet, akiket a rehabilitációs bizottság ez alól felmentett. Ez az információ arra enged következtetni, hogy az iskolában vannak enyhén vagy közepesen fogyatékosnak minősített tanulók, ám nem tudjuk, hogy őket külön vagy integráltan oktatják. Ahogy az iskola fogalmaz: „a rehabilitációs bizottság felmentése kifejezetten gyenge teljesítmény alapján történik.”

Az iskolából az osztályfőnök jár családot látogatni, hisz munkaköri kötelessége – fogalmaz az iskola. Ezen felül az intézmény együttműködik a gyermekvédelmi szolgálattal is, így a családokhoz gyermekvédelmi felügyelővel együtt járnak.

Az iskolában lévő etnikai konfliktusokról az iskolát képviselő tanár a következőképpen fogalmaz: „A roma fiatalok a nem roma fiatalokat időnként fizikailag és lelkileg terrorizálják.” Ezen kívül még „szülői kezdeményezésre vannak pedagógusok elleni konfliktusok”. Az iskola biztonsági őrt alkalmaz a bejáratnál, mert „a kriminalizált családok veszélyesek az iskolára is”.

Az iskolában cigány népismeretet szakkör formájában oktatnak, de kevés rá az igény – tanórán kívül senkit nem érdekel semmi. Két tanár foglalkozik népismeret-oktatással, hogy hogyan, az rájuk van bízva. Az egyik tanár „hagyományőrző roma pedagógus”, aki „romaságot és kultúrát tanít”, a másik roma népismeretet.

A Phare program legfontosabb elemeiként az iskola a következőket nevezi meg:

- Az iskolai klíma megváltoztatása
- Innováció a pedagógiában a helyi viszonyok szerint
- Kortárs segítés, szabadidős programok
- Népismeret előtérbe helyezése

E célok elérése szempontjából programjukat kifejezetten sikeresnek értékelik. Legsikeresebb pontként a mentálhigiénés és szabadidő központot emelik ki. Ezt azért tartják fontosnak, mert „azok a gyerekek, akik a szabadidő értelmes eltöltése helyett az utcán kallódnak, különböző módon veszélyeztetettek, másfajta a

fejlődésük.” Az ő lelki egészségüket és beilleszkedésüket szolgálja ez a program – hangsúlyozza az intézmény igazgatója.

A programok közül legkevésbé a diákönkormányzat működése volt sikeres a folyamatos nemzedékváltás miatt.

Az iskola szerint a programban minimum 300 gyerek vett részt, közülük mindegyik hátrányos helyzetű, és nem mondott információt arról, mekkora részben cigány származásúak.

Az iskola tanára a cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb problémaként a következőket fogalmazza meg: „Néhány család, szülő attitűdje az iskolát szociális ellátó intézménynek tekinti, ahová segélyért kell bejönni. Feleslegesnek tartják az oktatást – persze ez nem általános. Ezekkel a gyerekekkel a családi háttér miatt nehéz együttműködni.” E probléma megoldására a következőket javasolnák:

- A rendszeres iskolába járás miatt kézzelfogható előnyöket kell nyújtani (iskoláztatási támogatás)
- Az iskola legyen ellátó intézmény, ahol a gyerek mindent megkap egy helyen
- Minden iskola által nyújtott előnyt be kell mutatni a szülőknek „könnyed információáramlással, bürokratikus intézményi együttműködéssel”

A cigány tanulók családjában az iskola szerint a legsúlyosabb probléma, hogy nagyvárosi környezetben identitásukat veszítik, sok esetben védtelenek a civilizációs ártalmakkal szemben – jobban, mint a nem roma családok.

A lezajlott Phare programnak minden pontja beépült a mindennapi gyakorlatba – állítják az iskolában. Meglátásuk szerint minden innovációnak kell három év, mire beérik, és kiderül, hogy működik. Ha a körülmények jól alakulnak, a dolgok lassan átszivárognak és napi szinten is működni fogak, de ez hosszú idő és sok munka – fogalmaznak az iskolában.

A program során bekövetkezett legfőbb változások az iskola közlése alapján a következők voltak:

- A pedagógusok attitűdje és kompetenciája a feladat felé fordult
- A mentálhigiénés központ pozitív szocializációt eredményezett a gyerekek számára
- A problémák kezelésében a szakmai segítők nagy száma
- A fenntartót sikerült meggyőzni, hogy a program jó és működik
- Szülőkkel való kapcsolattartásban, együttműködésben van előrelépés

Interjúk

A családok általában igen szegény körülmények között élnek. Több helyen találkoztunk olyannal, hogy valamelyik családtag a konyhában vagy az előszobában aludt, a lakások általában kicsik, szegényesen berendezettek, túlszűfoltak voltak. Több helyen is előfordult alkoholizmus a családokban. A szülők többnyire csak nyolc általánossal rendelkeznek.

Az iskolával a szülők és a gyerekek elégedettek, csupa jót mondanak. Van két pedagógus, akit mindegyik családban mint a gyerekek kedvencét emlegetik – ők a Phare program szervezői az iskolában. Családlátogatáson azonban a pedagógusok egyik családnál sem jártak még soha.

A családok mindegyike arról számolt be, hogy a gyerek minden segítséget megkap az iskolában az elmúlt időszakban, ennek köszönhetően javultak is tanulmányi eredményeik. Ezt kivétel nélkül mindenki a szabadidős programot vezető két pedagógusnak tudja be, akik – mint mondják – nem csak a tanulmányokban segítenek, hanem érdeklődnek a családról, a problémákról, foglalkoznak a gyerekekkel. Minden gyerek szereti

őket. A délutáni szabadidős foglalkozásokra a szülők is elmennek, és itt tudnak beszélni a tanárokkal – az iskolába egyébként soha nem járnak, se szülői értekezletről, se fogadóóráról nem tudnak. A két programvezető tanáron kívül más kapcsolatuk az iskolával nincs.

4.1.13. ÁINY

Adatlap

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat.

Kisebbségi oktatásként az iskola a cigány népismeret oktatását nevezi meg, mely az iskola minden tanulóját érinti.

Az iskolában nincs kisegítő, vagy speciális tantervű osztály, és senkit nem mentettek fel a rendszeres iskolalátogatás alól.

Az iskolának összesen 111 tanulója közül 104 cigány és 105 került ki hátrányos helyzetű családból. Egyetlen osztály van, ahol 3 tanuló nem cigány, néhányban 1-1 tanuló, a többiben mind cigány származású. A hátrányos helyzet ezzel együtt mozog. Az adatok alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy elkülönült cigány iskolával van dolgunk.

15. táblázat
Az iskola osztálystruktúrája (ÁINY, 2002/03, fő)

Évf.	A		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1	18	18	18
2	16	16	16
3	12	12	12
4	14	13	14
5	16	13	13
6	11	10	10
7	12	11	11
8	12	11	11
Össz.	111	104	105

A tanulók a 8. osztály befejeztével többnyire szakiskolába mennek, de 2000-ben és 2001-ben is volt 2 illetve 1 tanuló, akik középiskolába mentek. 2000-ben összesen három évisméltés volt az iskolában, 2001-ben egy sem, 2002-ben hét. A bukott tanulók mindegyike hátrányos helyzetű és cigány.

A cigány tanulók oktatásában az iskola nem alkalmaz semmiféle speciális tantervet, és nincs egyetlen felsős osztály se, ahol ne tanulnának idegen nyelvet.

Családlátogatásra az osztályfőnökök járnak, valamint az ezzel a feladattal megbízott, nem pedagógus munkatárs. Konfliktusokat az iskola csak a cigány szülők és pedagógusok között érzékel viszonylag magas mértékben, akik „heves vérmérsékletüknél fogva hajlamosak a durva reakcióra (ordítózás, veszekedés a tanárokkal)” – fogalmaznak az iskolában.

A lezajlott Phare programnak legfontosabb pontjai az iskola szerint a következők voltak:

- Benntartani a tanulókat az oktatási rendszerben
- Fejleszteni a tanulók kommunikációját
- Lehetőséget adni arra, hogy élményeket szerezzenek a gyerekek
- Pozitív légkör kialakítása a gyerekek számára
- Családokkal való pozitív kapcsolat kialakítása

Mіндеzen kitűzött célok elérése szempontjából az iskola saját programját kiemelkedően sikeresnek ítéli. Legsikeresebb programpontként azt említik, hogy a tanórán kívül együtt töltött idő érzelmileg és hozzáállásban pozitív változást eredményezett, illetve hogy játékos módszerekkel sikerült megkedveltetni a gyerekekkel a tanulást. Sikertelen programpontot az iskola nem említett. A programban összesen 107 tanuló vett részt, akik közül 104 cigány és 105 hátrányos helyzetű.

A program során oktattak cigány népmesét is, az iskola minden tanulója számára. Ehhez Ligeti György, Tuza Tibor könyvét, illetve mese- és versesköteteket használtak.

A cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb probléma az iskola szerint az, hogy a magyar oktatási rendszer lexikálisan túlkövetel, amit a cigány gyerekekre jellemző hátrányokkal nehéz teljesíteni. Ezen kívül más normák érvényesülnek a családban, a gyereket otthon felnőttként kezelik, ami nem kedvez a gyerek iskolai életének. Az iskola szerint inkább készségeket kellene oktatni, ami egyenlősíteni az esélyeket.

A cigány családokban a legsúlyosabb probléma az iskola szerint az, hogy nem érték a tudás, az iskolában való pozitív szereplés, és nem motiválják a gyerekeket a tanulásra, sokszor féltik a versenyhelyzettől. Ezen felül a többségnek nincs munkája. A szülők ugyan szeretnének dolgozni, de nem veszik fel őket.

A programból mindenképpen tovább kívánják vinni a lépésről lépésre teljes módszerét, csak bizonytalanok az anyagi támogatásban. Annak híján a program kérdésessé válhat. A program során a legfőbb változások a következők voltak:

- Pozitív irányba történő viselkedésszerű változások
- A tanuláshoz való hozzáállás megváltozása
- Kommunikációs változások („a kidolgozott kód egyre inkább jelen van”)
- A gyerekek megszerették az iskolába járást
- Javult a szülőkkel való viszony
- Családias lett a légkör

Interjúk

A cigány családok többsége egy elkülönített cigány gettóban lakik. A szülők egyik legfőbb problémája az volt, hogy miért kell az iskolába biztonsági őr, és az miért bánik minősíthetetlenül, miért ordítanak a gyerekekkel és a szülőkkel. Az iskoláról a szülők általában jó véleményeket mondtak, de a konkrét kérdéseknél elmondták problémáikat. A gyerekek tanulmányi eredményeivel a családok általában nem elégedettek, többet várnának az iskolától, a tanároktól. Van egy-egy kedvenc tanára a gyerekeknek, a többről nemigen beszélnek. Van olyan is, akit kifejezetten nem kedvelnek, mert csúnyán beszél, gúnyolódik, esetenként testileg is bántalmazza a gyerekeket – mesélik a szülők. Általános gyakorlat, hogy néhány pedagógus gúnyneveket ad a gyerekeknek, és azon szólítja őket.

Az iskolából járnak családot látogatni, utoljára tavaly voltak minden megkérdezett családnál – az iskola családvédelmi felelőse járta körbe a szülőket. Az iskolába azonban nem nagyon szeretnek bejárni.

A tanárokkal a kapcsolat nem kielégítő, többet szeretnének a szülők. Úgy érzik, az iskola nem tesz meg mindent ennek érdekében.

Van olyan család, aki magát nem tartja cigánynak, de az iskola akként tartja nyilván – a naplóban is jelölve a származást.

A szülők többsége szeretne iskolát váltani, ha tehetné, mert nem tartja jónak sem az oktatás színvonalát, sem azt, ahogy a gyerekekkel és a szülőkkel bántak. Nem segítik sem a tanulásban, sem a pályaválasztásban, továbbtanulásban gyermekeiket – fogalmazznak.

4.1.14. MFSZ

Adatlap

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat.

Az iskolában nincs kisebbségi oktatás, nincsenek kiegészítő, vagy speciális tantervű osztályok. Az iskolában a rendszeres iskolalátogatás alól összesen 24 tanulót mentettek fel a 2002/03-as tanévben, ezek mindegyike hátrányos helyzetű, közülük 20 cigány. Egy részüket a nevelési tanácsadó javaslatára, többségüket túlkorosságuk miatt.

Az iskola 236 tanulója közül 155 cigány (66%), 144 hátrányos helyzetű (61%). Az iskolában negyedik osztálytól felfelé működnek párhuzamos osztályok. Az A-ban angolt, míg a B-ben németet tanulnak. Az adatok kis mértékű egyenlőtlenséget mutatnak az etnikai arányokban, ha csak az átlagokat nézzük, azonban a negyedik és ötödik évfolyamon az egyenlőtlenség egyértelmű: míg az A-ban a cigány tanulók aránya 40 illetve 50, addig a B-ben 88 illetve 100 százalék e két évfolyamon.

16. táblázat
Az iskola osztálystruktúrája (MFSZ, 2002/03, fő)

Évf.	A			B		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1	19	13	13			
2	18	15	13			
3	22	19	17			
4	15	6	6	17	15	15
5	18	9	7	17	17	17
6	17	8	8	20	13	8
7	18	9	9	18	10	10
8	18	9	9	19	12	12
Össz.	145	88	82	91	67	62

Az iskolából a tanulók többsége szakmunkásképzőben tanul tovább, szakközépiskolában csak kis részük, gimnáziumba az elmúlt három tanévben még senki nem jelentkezett. Szakközépiskolába 2001-ben 5

tanuló ment, közülük egy sem cigány, 2002-ben 4 tanuló, közülük egy cigány, 2003-ban pedig 7 tanuló, akik közül szintén egy cigány.

Az iskolában az 1999/2000-es tanévben 19-en buktak osztályismétlésre, közülük 14-en voltak cigányok, ugyanennyien hátrányos helyzetűek. 2000/01-ben ugyanezek a számok 14 és 10, 2001/02-ben 18 és 13. A buktatott tanulókat tehát nagyobb részben a cigány gyerekek közül kerülnek ki, a buktatottak között a teljes tanulói létszámban tapasztalható arányokhoz képest is felülreprezentáltak jelen.

Az iskolában a cigány tanulók számára nem alkalmaznak semmilyen speciális tantervet. Van néhány olyan gyerek az iskolában, akik ugyan tanulnak idegen nyelvet, de fel vannak mentve az osztályozás alól – ez összesen négy tanuló érint, akik diszlexiások.

Az iskolából az osztályfőnök és egy e feladattal megbízott munkatárs látogatja a családokat az iskola állítása szerint.

Az intézményben konfliktus csak a cigány szülők és a pedagógusok között van, közepes mértékben.

Az iskola nem oktat cigány népismeretet, csak a rajzóra keretein belül van hon- és népismeret, ahol a cigányság is szóba kerül érintőlegesen.

A Phare által finanszírozott programban a következő fontosabb pontokat emelte ki az iskola:

- Ingerszegény környezetből kiszakítani a gyerekeket és új mintákat mutatni nekik
- Számítógépes ismeretek
- Sikerélmény nyújtása a gyerekeknek
- Nyelvi hátrányok kiküszöbölése
- Képességfejlesztés

A fent nevezett célok elérése szempontjából az iskola saját programját kifejezetten sikeresnek értékeli, bár megjegyzi, hogy a család sokat hátráltathat a dolgon. Legsikeresebbnek a személyiségfejlesztő programot tartják, melynek során a gyerekek ki tudták bontakoztatni képességeiket, és azóta többen járnak szakkörre. Sikertelen programpontra nem tudtak megnevezni.

A lezajlott programban összesen 78 gyerek vett részt, akik közül 68 gyerek cigány és hátrányos helyzetű egyben.

A cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos egyetlen igazi probléma, hogy a tananyag úgy rossz, ahogy van. Ezen kívül még a családi háttér is nagyban tudja hátráltatni a cigány gyerekeket a tanulásban. Erre a problémára a tananyagcsökkentés lenne a megoldás az iskola szerint.

A cigány gyerekek családjában a legsúlyosabb probléma, hogy a szülők mindig csak segélyre várnak, a gyereket is csak a családi pótlék miatt járatták iskolába, de azt nem a gyerekre költik, a munka világa távol van tőlük, munkára kellene őket nevelni – fogalmaz az iskola igazgatóhelyettese.

A program minden elemét szeretné az iskola tovább vinni, beépítve a tananyagba, az iskola mindennapi életébe.

A program során történt legfontosabb változások között az iskola kiemeli, hogy a gyerekek hozzáállása javult, már várják az újabb programokat, és a pedagógusok is szívesebben mennek el a szabadidős foglalkozásokra, ahol csökkentek a problémák. Ezen felül az iskola hangsúlyozta, hogy a pályázatok nagyon rosszak, körülményesek, ami miatt a pályázatírók és -koordinálók sokat idegeskedtek.

Interjúk

Az iskola a legrosszabb iskola hírében áll a városban – főként a magas cigány-arány miatt. A felkeresett családok kis, szoba-konyhás, komfort nélküli önkormányzati lakásokban élnek, igen nagy szegénységben. Az interjú készítése igen nehézkes volt, mert a szülők nem nagyon értették, miért is kell nekik beszélni ezekről a dolgokról. Feltételezhetően úgy élték meg a helyzetet, mintha az ellenőrzés lenne – esetleg az iskola részéről. Ez komolyan befolyásolhatta a közölt adatokat, véleményeket.

Az iskoláról a szülők általánosságban nem mondanak semmi rosszat, de meglehetősen tájékozatlanok arra vonatkozóan, hogy mi is történik a gyerekekkel. Se a programokról nem hallottak, se arról, mi is történik nap mint nap a gyerekekkel. Van egy-két kedvenc tanár, aki kedves a gyerekekkel, de ennél részletesebben erről sem beszéltek.

A gyerekek tanulmányi eredménye általában közepes, vagy annál rosszabb, továbbtanulási vágyként valamilyen szakma elsajátítása jelenik meg csupán.

A tájékozatlanság mögött feltételezhetően nem a szülők érdektelensége áll, hiszen volt olyan anyuka is, akik a nyári szünetre magántanárt akar fogadni lánya mellé, hogy jobban tanuljon. Az iskola és a család között semmi kapcsolat nincs, csak problémák esetén „rendelik be” a szülőt, egyébként nem járnak az intézményben. Nem szívesen mennek be – fogalmaz az egyik szülő, de elharapja mondata végét. Családlátogatáson évek óta nem jártak egyik megkérdezett családnál sem. A szülők tájékozatlansága és szűkszavúsága inkább a családok és az intézmény távolságával magyarázható.

4.1.15. ÁIM

Adatlap

Az iskola fenntartója négy község önkormányzatainak társulása.

Az iskolában kisebbségi oktatásként a cigány felzárkóztató programot nevezik meg, melyben 98 tanuló vesz részt.

Az iskola működtet egy összevont kisegítő osztályt, melybe három évfolyamról összesen hat tanuló jár a Tanulói Képességeket Vizsgáló Szakértői Bizottság döntése alapján.

17. táblázat

A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (ÁIM, 2002/03)

Évfolyam	Tanulók száma	...ebből cigány (fő)	cigány arány (%)	hátrányos helyzetű	hátrányos helyzetű arány (%)
1.	2	2	100	2	100
2.	3	3	100	3	100
3.	1	1	100	1	100
Összesen	6	6	100	6	100

Az iskola három cigány gyereket mentett fel a rendszeres iskolalátogatás alól, akik teherbe esetek, és majd az év végén osztályozó vizsgát tehetnek.

Az iskolának összesen 175 tanulója van, közülük 112 cigány (64%), 161 pedig hátrányos helyzetű családban él (92%). A két legfrissebb évfolyamon a legmagasabb a cigány gyerekek aránya (76%), de a nyolc évfolyamot együtt nézve nem fedezhetünk fel egyértelmű tendenciát arra vonatkozóan, hogy az iskola egészében elcigányosodna, a cigány arány 50 és 76% között hullámzik.

18. táblázat
Az iskola osztálystruktúrája (ÁIM, 2002/03, fő)

ÉVF.	A		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1.	25	19	21
2.	25	19	23
3.	19	9	15
4.	20	10	20
5.	25	19	23
6.	21	15	20
7.	26	13	25
8	14	8	14
Össz.	175	112	161

Az iskolából továbbtanulók nagyobbik része szakmát tanul, az érettségit adó intézményekben továbbtanulók száma azonban növekedést mutat. 2000-ben kettő, 2001-ben és 2002-ben pedig öt gyerek ment középiskolába. Ezek közül 2000-ben egy, majd három-három tanuló volt cigány.

A bukások száma növekedést mutat az elmúlt három tanévben. Az 1999/2000-es tanév végén hét tanulóknak kellett osztályt ismételnie, akik közül öten voltak cigányok, 2000/01-ben kilenc cigány tanuló bukott, míg 2001/02-ben tizenhárom, akik közül egy volt nem cigány. Az összes bukott tanuló hátrányos helyzetű családokból került ki.

Az iskola a cigány tanulók oktatásában nem alkalmaz semmiféle speciális pedagógiai módszert, és állításuk szerint nincs olyan tanulójuk, aki ne tanulna idegen nyelvet.

Az iskolából az osztályfőnök és az ezzel a feladattal megbízott pedagógus jár családlátogatásokra.

Az intézmény vezetője semmilyen etnikai természetű konfliktusról nem számolt be.

A Phare programban a következő pontokat ítélték a legfontosabbnak:

- Előítéletek csökkentése
- Szociális hátrányokból származó iskolai teljesítmény-hátrányok lefaragása
- Tanulási motiváció növelése

E célok elérése szempontjából a programot közepesen sikeresnek ítélik. Legsikeresebb pont volt a roma származású koordinátorok bevonása a programba, ami igen hatékonynak bizonyult. Egyetlen pontot sem ítélnék az iskolában sikertelennek a programból, ami az iskola összes tanulóját érintette.

A program során az iskola oktatott cigány népismeretet is, minden tanuló számára. Ehhez saját kidolgozott tanmenetet és könyveket használtak, melyek saját forrásmunka alapján készültek. Az ismereteket beépítették a magyar, történelem, rajz, ének-zene tantárgyakba, és minden évfolyamon oktatják.

A cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb probléma az intézmény vezetője szerint az, hogy túl nagy létszámú csoportokban folyik oktatásuk. Ezen az segítene, ha kis csoportokban, személyre szabott tantervekkel tudnának dolgozni.

A cigány családokban a legnagyobb gond az, hogy a szociális körülmények nem kedveznek a normális életmódnak, illetve hogy a család nem motiválja a gyereket a tanulásra, mert náluk nincs értéke a tudásnak.

A program lezárulta után a legfőbb tanulság az iskola számára az, hogy a gyerekekkel és a családokkal egyszerre kell foglalkozni, ki kell járni családlátogatásokra, motiválni kell őket és folyamatosan tartani a kapcsolatot. Ebben a munkában nagy segítség a roma koordinátor alkalmazása.

A program során az iskolában a legfontosabb változás az iskola életében az igazgató szerint az, hogy nőtt a gyerekek önbizalma, motivációja, illetve hogy pozitívan változott a pedagógusok és a nem cigány gyerekek szemlélete a cigánysággal kapcsolatban.

Interjúk

Az iskolában igen sok pályázattal segítik a mindennapi munkát. Több program fut egyszerre, különböző forrásokból. E pályázatoknak köszönhetően az iskola épülete igen jól felszerelt, jó állapotban van.

A családokhoz az iskolából rendszeresen járnak látogatásokra, és a szülők is gyakran bejárnak az intézménybe. A kapcsolat család és iskola között jónak mondható. Gyakran szerveznek kulturális programokat, ahová a szülőket is meghívják – akik örömmel el is mennek, sőt az előkészítésben is készségesen részt vesznek.

A szülők ismerik az iskolai programokat, tudnak mindenről, ami ott történik, jól tájékozottak az intézményben folyó munkáról. A gyerekeknek vannak kedvenc tanáraik, akik szépen beszélnek velük, barátságosak, és olyanok is, akiket kevésbé kedvelnek, mert nagyon szigorúak.

A szülők többnyire csak jókat mondanak az iskoláról. Úgy érzik, minden segítséget megkapnak a tanároktól – többet, mint más hasonló iskolában. A már középiskolába járó, egykori tanítványokat is segítik, hogy ne morzsolódjanak le továbbtanulás után – ez a Phare program egyik fő eleme. Ugyanakkor az iskolában működik egy összevont kiegészítő osztály is – többségében a környék legszegényebb, szegregált falujának gyerekeivel. A programot vezető pedagógus szerint épp az okoz sokszor problémát az oktatásban, hogy a sok bukott gyereket nem engedik a szülők a kiegészítő osztályba járatni, pedig oda valók lennének. Az iskolában valóban nagyon magas a bukások száma, ami mégiscsak súlyos problémát jelez. Az iskola nem tudja kezelni a szélsőségesen nagy szegénységben, nyomorban élő családok gyerekeit, többnyire ugyanis ők buknak, ők járnak kiegészítőbe. Velük kapcsolatban nem csak a tanárok, hanem a többi szülő és gyerek is intoleráns, ami mindenképpen a probléma rossz kezelését jelzi.

4.1.16. ÁICS

Adatlap

Az iskola fenntartója jelenleg a helyi önkormányzat, a rendszerváltás előtt a megyei önkormányzat fenntartásában állt.

Az iskolában van kisebbségi oktatás, melyen az összes tanuló részt vesz.

Az iskolában nincs kisegítő vagy speciális tantervű osztály, és senkit nem mentettek fel a rendszeres iskolalátogatás alól.

Az iskola összes tanulója cigány származású, ezen kívül az intézményben működik még egy óvoda is 26 kis- és középső, illetve 20 nagycsoportos cigány gyerekkel. A hátrányos helyzetűek számára vonatkozóan nincs adat.

19. táblázat
Az iskola osztálystruktúrája (ÁICS, 2002/03, fő)

ÉVF.	A		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1.	21	21	n.a.
2.	21	21	n.a.
3.	20	20	n.a.
4.	22	22	n.a.
5.	25	25	n.a.
6.	22	22	n.a.
7.	19	19	n.a.
8	12	12	n.a.
9	13	13	n.a.
10	11	11	n.a.
Össz.	186	186	n.a.

A tanulók nagy része az iskola elvégzése után szakiskolába vagy szakmunkásképzőbe megy (az összes tanuló 80-90%-a), csupán évi 2-3 fiatal tanul tovább érettségit adó intézményben (10-20%).

Az iskolában az elmúlt három tanévben bukottak száma évente hat és hét között mozog, közülük mind veszélyeztetett családból került ki.

A cigány tanulók számára az iskola saját speciális tantervet fejlesztett ki, melyben helyet kaptak a beás kultúrával foglalkozó ismeretek is. Cigány írók, költők műveit, beás énekeket építettek bele a humán tárgyakba. Az iskola összes osztályában e tanterv szerint tanítanak.

Az iskolában nincs olyan felsős tanuló, aki ne tanulna idegen nyelvet.

Az iskolából rendszeresen látogatják a gyerekek családjait. Ahogy az iskola fogalmaz: „mindenki megy minden évben minden gyerekhez”. Minden tanév toborzással kezdődik, azaz augusztusban végigjárják a környék cigány családjait, és meggyőzik őket arról, hogy gyerekeiket hozzájuk írassák be szeptembertől.

Az iskola pedagógusai szerint az intézményben semmiféle etnikai természetű konfliktus sincs.

Az iskolában az összes tanuló számára oktatnak cigány népmesét, melyhez igen bő szakirodalmi listával rendelkeznek. Állításuk szerint használják például Rostás-Farkas György, Orsós Anna, Varga Aranka, Karsai Ervin, Csenki Sándor, Osztolján Béla, Vekérdi József, Varga Ilona, Bari Károly, Szécsi Magda, Sir Agnus Frazer műveit, és még rengeteg segédanyagot.

Az iskola a Phare-programban kitűzött célok közül a következőket emelte ki, mint legfontosabbakat:

- Minél több gyerek bevonása a programokba, ami sikerélményt, kitörési pontot biztosít nekik
- Videó és hanganyag gyűjtése a környék beás kultúrájáról

- Autóbusz szerzése, mely lehetővé teszi, hogy minél több gyerek kirándulhasson, élményekhez jusson

Az iskola fenti célok elérése szempontjából programját kimondottan sikeresnek értékeli. Valamennyi gyereket sikerült megmozgatni, pezsgő tevékenységek voltak, amit mindenképpen folytatni akarnak a jövőben is. Nincs olyan programpont, melyet az iskola sikertelennek tartana. A programban az intézmény összes iskolása és óvodása részt vett, akik közül mindannyian cigányok.

A cigány gyerekek oktatásával kapcsolatban az iskolának nincsenek konkrét problémái. Általánosságban fogalmazva a megkülönböztetést említik, mely hátráltatja a továbbtanulást, és mély nyomokat hagy a gyerekekben.

Ezt az iskola úgy oldaná meg, hogy a felnőtt lakosság számára pozitív, vagy tárgyilagos cigányképet közvetítene. Az iskola szerint a megkülönböztetés oka az iskolázatlanságból következő szegénység, mely megélhetési bűnözésre kényszerít. Az oktatás az a terület, mely ezen segíthet, de csak nagyon lassan.

A cigány családokat sújtó legnagyobb probléma az iskola szerint az aluliskolázottság, munkanélküliség, szociális hátrányok, melyekbe a gyerekek beleszületnek.

Az intézmény, ha teheti, az egész programot folytatni szeretné, de ennek anyagi feltételei vannak – saját költségvetéséből nem tudja előteremteni. Fontosnak tartják pedig, mert ha nem ők szervezik a szabadidős tevékenységeket, akkor a gyerekek ahelyett, hogy tehetségeiket bontakoztatnák ki, csak céltalanul csellengnek.

A programnak köszönhetően az iskolában pezsgő élet alakult ki, a tanárok azt választhatták a munkából, ami nekik szimpatikus volt, és a szülőket is be tudták hozni a programokra, ami komoly eredménynek számít.

Interjúk

A megkérdezett szülők igen szegény körülmények között élnek. Az egyik közeli községben élő családok egy víz (és gyakran villany) nélküli házakból álló cigánytelepen, zsúfolt, kicsi, omladozó házakban élnek, rettenetes körülmények között. A környékbeli nagyváros cigány lakói pedig egy volt laktanyaépületből átalakított, szükséglakásokból álló telepen, ahol szintén csak cigányok élnek, túlszúfolt, rettenetes állapotban lévő lakásokban.

A családok szociális körülményeik és helyzetük miatt teljesen kiszolgáltatott helyzetben vannak. Épp ezért úgy élik meg, hogy a vizsgált iskola több szempontból is előnyös számukra. Ugyanakkor szeretnék, ha többet látnák a gyereküket, de úgy érzik, hogy nem tudnák neki otthon megadni mindazt, amit a kollégiumban megkapnak. Ebből a kényszerhelyzetből fakad, hogy a szülők nagy része hálás és csak jókat mond az iskoláról, részletekről ugyanakkor nem tudnak. Volt olyan gyerek, aki valamelyik nomád városi iskolában kezdte az elsőt, de csúfolták, megverték, így inkább átment a vizsgált intézménybe. Ráadásul ott nem is kell tankönyvre és tanszerekre költeni – ami igen nagy könnyebbség a családnak.

Az elmúlt időszak programjairól sem tudnak semmit, csak az iskolabuszról hallottak, amivel a gyerekeket szállítják. A gyerekek meséltek olyan tanárról, akit jobban kedvelnek, mert kedves és törődik velük, és olyanról is, akit nem szeretnek, de arról inkább nem akartak beszélni, hogy miért. Az egyik gyerek mégis elmesélte, hogy a tornatanárt azért nem kedveli, mert az levetkőztette őt az egész osztály előtt, és ő azt nagyon szégyellte.

Mikor az elmúlt időszak változásairól kérdezzük a szülőket, némi javulást érzékelnek, de a gyerekek teljesítménye nem változott sehol. „Higiénias változás. Most már nincs se tetű, se rüh és a tanárok se verik a gyerekeket” – fogalmazza meg az egyik szülő a javulás mibenlétét.

A tanárok a tanév elején járnak a családoknál, mikor a gyerekeket összeszedik, de komolyabb beszélgetésre ilyenkor nincs alkalom. A szülők többségének pedig nincs lehetősége bejárni az iskolába, hiszen az messze van. Az iskolai programokban sem igen vesznek részt – ugyan ezen ok miatt. Néhányan el tudnak menni anyák napjára vagy évfázóra, de direkt a szülők számára szervezett programokról nem tudnak a családokban. Az iskolabusszal a szülőket nem szállítják a programokra. Az csak a gyerekeknek van – mondják. Pedig ha vinnék őket, mennének gyakrabban is, de utazásra nincs pénzük.

4.1.17. S

Adatlap

A városban két intézményben is felvettük az adatokat: a főpályázó DIS-ben, illetve a konzorciális partner KFS-ben.

DIS

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat.

Az iskolában kisebbségi oktatásként a cigány népismeretet és a felzárkóztatást említik.

Az iskola valójában gyógypedagógiai intézmény, ahová csak enyhe és középfokon értelmi fogyatékosok járnak, azaz akiket a Megyei Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői Bizottság annak minősít. A tanulók több mint 70%-a cigány, 85%-a hátrányos helyzetű családból került ki. Az 1-10. osztályokban enyhe, a két foglalkoztató osztályban pedig középfokon értelmi fogyatékosok tanulnak.

20. táblázat

A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (DIS, 2002/03)

Évfolyam	Tanulók száma	...ebből cigány (fő)	cigány arány (%)	hátrányos helyzetű	hátrányos helyzetű arány (%)
1.	9	9	100	9	100
2.	8	7	88	8	100
3.	10	10	100	10	100
4.	12	11	92	11	92
5.	11	9	82	10	91
6.	11	7	64	7	64
7.	13	11	85	13	100
8.	13	9	69	11	85
9.	10	6	60	6	60
10.	13	8	62	10	77

Foglalkoztató 1.	12	6	50	10	83
Foglalkoztató 2.	8	3	38	5	63
Összesen	130	96	74	110	85

A 2002/03-as tanévben összesen öt gyereket mentettek fel a rendszeres iskolalátogatás alól, akik közül négyen hátrányos helyzetű cigányok. A felmentések oka különböző volt. Egyik esetben a gyerek mozgásában korlátozott volt, ezért a szakértői bizottság úgy döntött, hogy magántanuló lesz. Volt, akit túlkorosság miatt mentettek fel, és volt, akit azért, mert szülei betegek, illetve akadt olyan is, akit a gyermekjóléti szolgálat jelentése alapján hozott határozat miatt.

Továbbtanulás gyakorlatilag csak az intézményen belül van, azaz aki nem bukik meg, tovább megy a speciális szakiskolának számító 9-10. osztályba. Az ebből kimaradtak száma évente 2-3 között mozog, akik a nyolcadik elvégzésekor már túlkorosak.

Az iskolában évente 7 és 10 között mozog a bukások száma.

Az iskolában a cigány gyerekek számára alkalmaznak speciális tantervet, melyeknek fő elemei a következők:

1. Cigány népismeret
2. Komplex személyiségfejlesztő program
3. Felzárkóztató program

Mindezek azért kellenek az iskola szerint, mert egyrészt a gyerekeknek felzárkóztatásra van szükségük, illetve pótolni kell a tananyagban mutatkozó hiányokat (3.), emellett pedig a hagyományok ápolása (1.) és a beilleszkedés, szocializáció segítése (2) fontos feladat a cigány gyerekek esetében.

Az iskolából rendszeresen jár családlátogatásra az osztályfőnök, illetve a gyermek- és ifjúságvédelmi felelős. Első osztályban mindenkit végiglátogatnak, később alkalmanként, problémás esetben keresik fel a szülőket.

Az iskolában nem számoltak be semmilyen etnikai természetű konfliktusról.

Az intézményben minden tanuló számára oktatnak cigány népismeretet, melyhez a következő anyagokat használják: Zöld az erdő, Cigány népismereti tankönyv, Cigány néprajzi tanulmányok, Találkoztam boldoguló cigányokkal, Ligeti György tankönyve, Bari Károly művei. Ezen kívül pályázatok útján hozzájutottak CD-khez, kazettákhoz, versekhez.

A Phare programban a következő pontok szerepeltek a főbb célkitűzésekben:

- A gyerekek megfeleljenek a normál általános iskola követelményszintjének
- Visszahelyezés a normál iskolába
- Kortársakhoz viszonyított lemaradások kiegyenlítése tanulmányokban, viselkedésben, szociális kapcsolatokban

E célok elérése szempontjából az iskola saját programját közepesen sikeresnek véli. A programban összesen hét gyerek vett részt a 2-4. osztályokban, közülük háromnak volt esélye visszahelyezésre. Ebből egynek sikerült, kettőt a szülei nem vittek el a szakértői bizottság elé.

A program legnagyobb sikerének azt tartják, hogy a gyerekek több ismeretet szereztek, képességeik az egyéni foglalkozásoknak köszönhetően fokozottan fejlődtek. Ezen felül komoly eredmény, hogy egy gyereket sikerült visszahelyezni a normál iskolába. A kudarc pedig épp az volt, hogy két esélyes gyerek nem jutott vissza a normál képzésbe, mert a szülők féltették az esetleges kudarctól.

Az iskolában a cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb problémának a szülők alacsony képzettségét tartják, ami miatt nem tudnak segíteni a gyerekeknek az iskolai munkában. Ezen kívül az otthoni sajátos értékrendből következően késnek az iskolából, illetve a tanulás nem érték. Nem ösztönzik a gyerekeket a tanulásra, nem tartják fontosnak, hogy szakmát tanuljanak. Az iskola a helyzet megoldását abban látná, ha a munkaügyi központok specializált, a településnek megfelelő tanfolyamokat szerveznének a szülőknek, valamint ha a gyermekjóléti szolgálat klubokat tartana a szülőknek. Ezen felül a családokat bele lehetne vonni a tanórákba, hogy megismerkedjenek a gyerek iskolai munkájával. Fontos lenne még, hogy az iskoláztatási segítyt ne a szülő kapja, hanem az iskola, aki megvenné a taneszközöket a gyerekek számára.

A cigány családokban az iskola szerint a munkanélküliség, az anyagi gondok és a zsúfoltság a legsúlyosabb problémák. Ezen kívül az alkoholizmus, a korai halálozás, az egészségtelen táplálkozás, korai terhesség, koraszülés, rokonházasság, drogozás, az odafigyelés és kötelességtudat hiánya is jellemzi a cigány családokat.

A lezajlott Phare programból az iskola leginkább azt kívánja tovább vinni, hogy az út nyitva maradjon tanulóik előtt a normál iskola felé. Ezért a gyerekeket folyamatosan fel kell zárkóztatni a normál általános iskolai tananyagból – hangsúlyozzák.

A program során bekövetkezett főbb változások az iskolában a következők voltak:

- Nőtt a tanulók teljesítménye
- Felső tagozatosok is kezdeményeztek felzárkóztató programokat
- Újabb módszereket próbálhattak ki
- A program résztvevői között szorosabb kapcsolat alakult ki
- Az iskola elismertsége megyei szinten is nőtt
- Mása iskolák is átvették a kidolgozott programot
- Az iskola nyitottabbá vált a normál általános felé
- Nőtt a bátorság más pályázatírásokhoz
- Nőtt a pedagógusok ismerete a cigányság kultúrájával kapcsolatban

KFS

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat.

Az iskola több programot is megnevez, mint kisebbségi oktatást, így a felzárkóztató etnikai osztályt (felvételre készülő felsősöknek), a tehetséggondozó foglalkozásokat (kiemelt képességűeknek) és a fejlesztő foglalkozásokat (lemaradottaknak).

Az iskolában nincs kisegítő osztály, két tanuló van, akik enyhén fogyatékosnak számítanak, de integrált képzésben vesznek részt.

Az iskolának összesen 336 tanulójának nem egészen 40%-a cigány, ugyanekkora arányban vannak a hátrányos helyzetű családok gyermekei. Az évfolyamokra vonatkozó adatokat csak egyben, bontás nélkül adta közre az iskola, ezért nem tudjuk, mik az etnikai és szociális arányok egyes osztályokban, van-e ebből a szempontból egyenlőtlenség az iskolában.

21. táblázat
Az iskola osztálystruktúrája (KFS, 2002/03, fő)

ÉVF.	A		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1.	27	9	6
2.	48	30	26
3.	24	7	7
4.	24	9	11
5.	54	33	26
6.	57	13	17
7.	53	14	21
8	49	8	10
Össz.	336	123	124

Az iskolában összesen öt tanulót mentettek fel a 2002/03-as tanévben a rendszeres iskolalátogatás alól, közülük hárman cigányok. Kettő azért nem járnak, mert külföldön tartózkodnak, másik kettő azért lett magántanuló, mert élettársuk van, egy pedig teherbe esett.

A továbbtanulási adatok azt mutatják, hogy a tanulók igen nagy arányban tanulnak tovább középiskolában. 2001-ben az összes 50 végzős közül 16-an mentek szakmunkásképzőbe, 34-en érettségit adó intézménybe. Ebben az évben összesen 6 cigány gyerek végzett, akiknek fele szakmunkásképzőbe, másik fele középiskolába ment. A következő évben az összesen 55 diákból 11 ment szakmunkásképzőbe, 42-en középiskolába. Az összesen 10 cigány végzős közül 8-an mentek középiskolába, kettő pedig dolgoznak, de mellette felnőttképzésen vesznek részt.

Az elmúlt három tanévben évente egy-két gyerek bukott évisméltésre. 2000-ben a kettő közül egy volt cigány, 2001-ben az egyetlen bukott nem volt cigány, 2002-ben mindkét bukott a cigány gyerekek közül került ki. Az összes bukott hátrányos helyzetű családból származik.

Bár az iskola azt állítja, hogy a cigány tanulók számára nem alkalmaznak semmilyen speciális módszert, emellett megjegyzi, hogy a felzárkóztató és fejlesztő programokat elsősorban ők igénylik, illetve hogy az alsósoknak működtetett iskolaotthonos osztályban is leginkább ők vannak.

Az iskola minden felső tagozatos osztályában minden tanuló tanul idegen nyelvet.

Családlátogatásra az osztályfőnök első és ötödik osztályban megy, illetve problémás esetekben alkalmasszerűen, általában a gyermekvédelmessel.

Az iskolában a pedagógusok konfliktusosnak érzékelik mind a cigány és nem cigány gyerekek, mind a cigány gyerekek és pedagógusok, mind a cigány szülők és pedagógusok viszonyát. (Jellemző esetként elmesélik azt, mikor egy cigány és nem cigány gyerek verekedése után a cigány fiú behívta az iskolába szüleit, akik az ügy kapcsán konfliktusba keveredtek a pedagógusokkal.) A konfliktus a szülők és pedagógusok között a legerősebb az iskola állítása szerint.

Az iskolában oktatnak cigány népismeretet minden tanuló számára a technika, magyar és történelem tárgyakba beépítve. Ehhez mindenféle anyagokat szednek össze, de külön tankönyvet nem használnak és azt nem is tartanák helyesnek. Szerintük az csak az elkülönítést erősítené.

A Phare programban összesen 15 elsős gyerek vett részt az iskola tanulói közül, akik mindegyike hátrányos helyzetű cigány. A programból legfontosabb célokként az iskola a következőket emeli ki:

- Roma kultúra és irodalom ismertetése
- Iskolában való viselkedés elsajátítása
- Óvodából iskolába való átmenet könnyítése
- Napirend, rendszeresség elsajátítása
- Tisztaság, higiéné, orvos

Ezen célok elérése szempontjából saját programjukat kifejezetten sikeresnek értékelik. Amit példaszerűnek tartanak, az az, hogy a programban részt vett gyerekek tanévvesztés nélkül végeztek, míg korábban mindig lemaradtak. Ezt az eredményt a pedagógusok és a nevelési tanácsadó együttműködésével érték el. Amit kudarcosnak tartanak, az a szülők bevonása a programba. Hiába hívták őket, nem jöttek a közös programokra – többnyire a sok gyerekre hivatkozva.

A cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos problémákat az iskola a következőkben látja:

- Hiányos a gyerekek felszerelése, mert a szülők nem arra költik a pénzt, amire kellene, kocsmáznak, adósságot törlesztenek, nem tudnak takarékoskodni, nem fontos az iskola számukra, a gyerekek pedig nem tudnak vigyázni a meglévő dolgokra. Kértük őket, hogy inkább ne vigyék haza felszerelésüket.
- Az óvoda, iskola-előkészítő hiánya – a cigány gyerekek nem járnak óvodába
- A gyerekeknek nincs megfelelő ruhája
- A szülők passzívak

Az iskola abban látná e helyzet megoldását, ha az óvodából is járnának családokat látogatni („bár a szülők bemehettek megnézni, mit csinál benn a gyerek, hogy mosakszik stb., de nem mentek”), ha a család nem pénzt kapna, hanem felszereléseket (tankönyv, füzet stb.), és ha a családlátogatásokat és szülői klubfoglalkozásokat sűríténe.

A cigány családokat leginkább sújtó problémák a munkanélküliség és a rossz lakáskörülmények.

A program után mindenképpen folytatni kívánják a permanens felzárkóztatási programot, illetve az egyéni képességfejlesztést – mindezeket szakemberek (pszichológus, gyógypedagógus) bevonásával.

A program során bekövetkezett legfőbb változások között említi az iskola programfelelőse a tanulók teljesítményének növekedését, a Phare programokban résztvevő iskolák tapasztalatcseréjét és a pedagógusok növekvő érdeklődését a probléma iránt.

Interjúk

A családok meglehetősen nagy szegénységben élnek, egy elkülönült cigánytelep túlszűfolt, leromlott házaiban. Van néhány újabb, „szocpulos” ház, de azok befejezetlenek, épp ezért gyorsan tönkre mennek. Munkalehetőség a környéken nincs, ezért a szociális juttatásokat ritkábban alkalmi munkával egészítik ki.

A szülők véleménye a programban szereplő két iskoláról meglehetősen vegyes. A programról általában nem tudnak semmi részletet, az iskolával nincs komolyabb kapcsolat. A DIS-be be se engedik a szülőket, csak fogadóórában – csak a kapuig kísérhetik a gyerekeket. Ennek az iskolának egyébként is rossz a híre, a

szülőknek is rosszabb a véleménye róla. Olyan kisegítő iskolának tartják, ahová a cigány gyerekek többségét küldik, hogy ne a parasztokkal együtt tanuljanak. A gyerekeket testileg bántalmazzák, ijesztgetik, megalázzák.

A másik iskolában, a KFS-ben nincs megkülönböztetés, nincsenek ilyen jellegű problémák. De egyik iskolában se igen tudnak a szülők a programokról. Hallottak róla, hogy van valami, de részletekről nem tudtak beszámolni. Mindkét iskola esetén vannak szülők, akik azt érzik, a gyerek nem kap meg mindent, amire szüksége lenne. A szabadidős programok szegényesek, a tanulmányi dolgokban nincs akkora odafigyelés, mint kéne. A gyerekek egy része a szülők szerint rontott az elmúlt időszakban a korábbi eredményekhez képest. A DIS-ből minden szülő, de a KFS-ből is néhányan elvinnék gyerekeiket másik iskolába, ha tehetnék.

4.1.18. F

Adatlap

Adatlapot két intézményben vettünk fel, mivel a program a két iskolát egyszerre érintette, az csak együtt elemezhető, értelmezhető

FÁI

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat.

Az intézményben van cigány kisebbségi oktatás, mely 29 tanulót érint (ennyien vannak a cigány gyerekek az iskolában).

Az iskola nem működtet kisegítő osztályt, az iskolában nincsenek fogyatékkal élők – egy vak gyermek vesz részt integrált oktatásban.

A 2002/03-as tanévben a rendszeres iskolalátogatás alól senkit sem mentettek fel.

Az iskolának összesen 32 tanulója közül 30 hátrányos helyzetű, 29 cigány. Az iskolában csak alsó tagozat működik, felsőben a gyerekek két környékbeli nagyobb község iskolájának valamelyikébe mennek (az egyik a KÁSZ).

22. táblázat
Az iskola osztálystruktúrája (FÁI, 2002/03, fő)

Évf.	A		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1.	10	9	9
2.	5	5	5
3.	6	5	6
4.	11	10	10
Össz.	32	29	30

Az iskolában 2001-ben és 2002-ben is ketten-ketten buktak osztályismétlésre, mindegyikük hátrányos helyzetű cigány családban él.

Az iskolában nem alkalmaznak semmilyen speciális tantervet a cigány gyerekek oktatására.

Az iskolából az osztályfőnök rendszeresen látogatja a családokat – állítja az iskola.

Az iskolában mind a cigány és nem cigány gyerekek, mind a cigány gyerekek és pedagógusok, mind a cigány szülők és pedagógusok között érzékelnek enyhe konfliktust. A cigány gyerekek egymás közötti konfliktusait viszont kifejezetten erősnek ítélik, amit a nagy mértékű agresszivitással magyaráznak.

Az iskolában minden tanuló számára oktatnak cigány népismeretet, amihez videó és hanganyagokat használnak, illetve Lakatos Menyhért, Bari Károly műveit, a Csenyétei daloskönyvet és népmese gyűjtéseket.

Az iskola minden tanulója részt vett a Phare programban, melynek legfőbb célkitűzéseiként a következőket nevezi meg a program felelőse:

- Szókincs bővítés
- Viselkedési normák tanítása
- Egészségre nevelés
- Bűnmegelőzés

Programjuk megvalósítását közepesnek értékelik, hozzátéve, hogy akkor lenne értelme, ha folytathatnák az elkezdett munkát. Legsikeresebbnek azt tartották, hogy külön órák keretében, tanórán kívül bővíthették az ismereteket, illetve hogy lehetőség nyílt a szabad önkifejezésre, önmegvalósításra, amivel a gyerekek éltek is.

Legkevésbé a higiénés programot tartják sikeresnek, mert adminisztrációs nehézségek miatt nem épült meg az épületben a vizesblokk, ezért még mindig csak kerti WC áll a gyerekek rendelkezésére.

Az iskola a cigány gyerekek oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb problémának azt látja, hogy otthon ingerszegény környezetben élnek, a szülők alulképzettek, a család szegény. E problémák megoldásának kulcsa a munkahelyteremtés az iskola szerint.

KÁSZ

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat.

Az iskolában cigány kisebbségi oktatás folyik 86 cigány tanuló részvételével.

Az iskolában működnek összevont kisegítő osztályok. Az alsósok vannak együtt az egyik csoportban, a felsősök a másikban. Ötödik osztálytól nyolcadikig a kisegítő osztályos tanulók heti hat órában integrált képzésben vesznek részt.

23. táblázat

A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (KÁSZ, 2002/03)

Évfolyam	Tanulók száma	...ebből cigány (fő)	cigány arány (%)	hátrányos helyzetű (fő)	hátrányos helyzetű (%)
1.					
2.					
3.	7				
4.		9		11	
5.					
6.					
7.	4				
8.					

Összesen	11	9	82	11	100
-----------------	-----------	----------	-----------	-----------	------------

Az iskolában egy gyereket mentettek fel a rendszeres iskolalátogatás alól 2003-ban, egy cigány lányt, aki terhes lett és a barátjához költözött.

Normál képzésben összesen 201 tanuló vesz részt, akiknek 40%-a cigány, közel 70%-a hátrányos helyzetű családban nő fel. Bár nincsenek párhuzamos osztályok, némelyikben bontott csoportos képzés folyik bizonyos tantárgyakból. Így másodikban (ez volt az un. Phare-os osztály) részleges csoportbontás volt, mindkét csoportban azonosak voltak a szociális és etnikai arányok. A hatodik osztályban a magyart és a matematikát oktatták bontott csoportokban, hetedikben és nyolcadikban az angolt és az informatikát – ez utóbbit elsősorban azért, mert kevés a számítógép.

24. táblázat

Az iskola osztálystruktúrája (KÁSZ, 2002/03, fő)

Évf.	A		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1.	22	12	19
2.	29	12	22
3.	22	9	11
4.	22	6	14
5.	29	14	20
6.	32	10	15
7.	26	10	17
8	19	8	14
Össz.	201	81	132

Az iskolából évente tíz gyerek megy továbbtanulni érettségit adó intézménybe, ami az összes tanulónak mintegy 40-50%-a. Ez a szám a cigány tanulók esetében egy és három között mozog. Míg 2001-ben a 13 cigány gyerek közül 3 ment középiskolába, addig 2002-ben 8-ból egy, 2003-ban 7-ből 3. Ez azt is jelenti, hogy az ideai tanévben a cigány továbbtanulási arány elérte a korábbi évek összes diákra jellemző arányát.

A bukások száma 2000-ben 9, 2001-ben 14, 2002-ben 7 volt, a gyerekek mindegyike hátrányos helyzetű családban él, mintegy 2/3-uk cigány.

Az iskolában cigány gyerekek oktatásában használt speciális tantervként a cigány kisebbségi oktatást nevezik meg, melynek keretében minden osztályban integráltan közvetítenek ismereteket minden tanuló számára a történelem és a magyar tantárgyakba beépítve.

Az iskolának egyetlen tanulója van, aki nem tanul idegen nyelvet, mert hetedikes korában került az iskolába, mikor már 18 éves volt, és ahová addig járt, ott nem tanult nyelvet.

Az iskola bevallása szerint nem járnak rendszeresen családlátogatásra – az nagyban függ az osztályfőnöktől. Ha probléma van, általában a gyermekvédelmis keresi fel a szülőket.

Az iskola csak a cigány és nem cigány gyerekek között érzékel etnikai természetű konfliktus, de ott is igen csekély mértékben.

Az iskolában oktatnak cigány népismeretet minden tanuló számára, melyhez a következő anyagokat használják: Ligeti György könyve, Zöld az erdő, Csenyétei daloskönyv, Betyár volt-e Balogh Jóska, Szuhay Péter cigányság kultúrájáról szóló könyve, Csikóink fényesek c. versgyűjtemény, Lakatos Mihály: Cigány gyerekek nevelése a napközi otthonban c. műve, Sir Agnus Frazer: Cigányok c. könyve.

A Phare programban összesen 50 tanuló vett részt, akik közül 33 volt cigány, 21 jött hátrányos helyzetű családból. Elsősorban a 2/a-sokat érintette, illetve elszórtan a többi osztályokból.

A programnak a következők voltak a legfontosabb célkitűzései:

- Szociokulturális különbségek kiegyenlítése
- Higiénés szokások kialakítása
- Kiscsoportos oktatással a továbbtanulás segítése

Programjuk megvalósítását kiemelkedően sikeresnek tartják. Leginkább azt tartják sikernek, hogy tudták biztosítani év közben a felszereléseket. Ehhez még hozzáteszik, hogy „a gyerekek örültek a szappan szagának”. Legkevesbé a vizesblokk kiépítése volt sikeres, mivel ugyan az elvi támogatást megkapták a fenntartótól, a pénzt azonban nem.

A legsúlyosabb probléma a cigány tanulók oktatásával kapcsolatban az iskola szerint az, hogy nem tudják elképzelni, egy pedagógus hogyan tudja megoldani 45 percen belül a differenciált oktatást a tanórán. Abban látnák a megoldást, ha fejlesztő pedagógusok, illetve pedagógus asszisztensek egészítenék ki a tanárok munkáját.

A cigány családokban a legnagyobb probléma a munkanélküliség, az alulképzettség és a rossz lakhatási viszonyok. Persze különbség van cigány és cigány között. „A v-i cigányoktól mindenki fél, a sz-i cigányok másképp, jobban élnek” – mondják az iskolában. Amit a program lezárulta után folytatni szeretnének, hogy minden osztály bontott legyen, és így folyjék a nevelés az egész iskolában. A lezajlott program során legfőbb változás az volt, hogy a szülőkkel való kapcsolat erősödött, mert a szülőket a szülői értekezleten tájékoztatták a bontott csoportos nevelésről. Megjegyzik azonban, hogy egy év csupán mézesmadzagként működhet – tényleges változáshoz több idő kell.

Interjúk

A község cigány családjainak többsége igen nagy szegénységben él, az egyetlen munkalehetőség az önkormányzati közmunka, az is igen korlátozott. Gyakorlatilag senki nem dolgozik.

A gyerekek a helyi iskolába járnak alsó tagozatra, majd felsőbe két környékbeli iskola valamelyikébe küldik őket. A KÁSZ évente csak néhány gyereket tud fogadni, a többi a másik iskolába kell járjon. Ez utóbbi iskolának nagyon rossz a híre a környéken, és a szülők se szeretnék, ha gyerekük oda járna. Képesítés nélküli tanárok tanítanak, és gyakran magántanulóvá minősítik a gyerekeket – mondják. A KÁSZ felső tagozatának azonban jó a híre.

A szülők véleménye az iskolákról meglehetősen ellentmondásos – csakúgy, mint a helyzet maga. Szeretik a helyi alsó tagozatot, a tanárokat is, de látják az iskola korlátait. Nem érzik, hogy gyerekük mindent megkapna ahhoz, hogy később jól tanuljon tovább. Az iskolában folyó programokról csak keveset tudnak, inkább csak a vizesblokk építése körüli problémákról hallottak, a tartalmi részről egyáltalán nem. A KÁSZ-ban az oktatás színvonalát viszonylag jónak tartják, de mint mondják, vannak fájgyűlölő tanárok, akiket nem szeretnek sem ők, sem a gyerekek.

A KÁSZ-ban a gyerekek csoportbontásban tanulhattak a Pharetól kapott pénz segítségével. Így a nagy létszámú osztályok helyett 15 fős csoportokban folyhatott az oktatás – a csoportokon belül az etnikai arányok egyenlők voltak – számol be az iskola. A szülők azonban erről sem tudnak semmit.

A szülők az elmúlt időszakban semmilyen változást nem észleltek, se javulást, se romlást – se tanulmányi eredmény szempontjából, se a család és az iskola kapcsolatát tekintve. Családlátogatásra mindkét iskolából járnak, és ilyenkor meg lehet beszélni a problémákat. A szülők is bejárnak a szülői értekezletre és fogadóórára. A FÁI-ban a 32 tanuló szülei közül nyolcan a szülői munkaközösség tagjai is.

4.1.19. D

Adatlap

A főpályázó valójában a Gyermekjóléti Szolgálat volt, a program érdemi része azonban két iskolában folyt.

BID

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat.

Az intézményben nincs semmilyen kisebbségi oktatás, nem működik kiegészítő osztály. A 2002/03-as tanévben rendszeres iskolalátogatás aló felmentett tanulók száma összesen 5, mindegyikük hátrányos helyzetű cigány család gyermeke. A felmentések oka túlkorosság volt, illetve a rendszertelen iskolalátogatás.

Az iskola osztálystruktúrájára vonatkozóan nem állt rendelkezésre teljes statisztika. Azt tudjuk, hogy az iskola egészében a cigány tanulók aránya valamivel több, mint 10 százalék. A párhuzamos osztályok között egyenlőtlenségeket nem fedezhetünk fel, azt láthatjuk csupán, hogy még az iskolán belüli alacsony számokhoz viszonyítva is nagyon kevés cigány gyerek jár felső tagozatos osztályba, illetve hogy a magántanulók mindegyike cigány.

25. táblázat

Az iskola osztálystruktúrája (BID, 2002/03, fő)

Évf.	A			B			C		
	Oszt. létszám	Ebből Cigány	hátrányos helyzetű	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1.	27	4	n.a.	27	4	n.a.			n.a.
2.	21	5	n.a.	24	5	n.a.	22	5	n.a.
3.	26	5	n.a.	27	5	n.a.			n.a.
4.	25	5	n.a.	27	5	n.a.			n.a.
5.	22		n.a.	25		n.a.	25		n.a.
6.	26	5	n.a.	22	5	n.a.	24	5	n.a.
7.	23		n.a.	24		n.a.	19		n.a.
8.	17		n.a.	20		n.a.	17		n.a.
Össz.	187	24	n.a.	196	24	n.a.	107	10	n.a.

Azt is tudjuk, hogy az évente mintegy húsz osztályismétlésre bukott tanuló mindegyike hátrányos helyzetű, többsége cigány.

Az iskolában nem alkalmaznak a cigány tanulók számára speciális tantervet.

Van néhány tanuló, aki fel van mentve matematikából, de erre vonatkozó magyarázattal az iskola nem szolgált.

Az intézményből az osztályfőnök jár családot látogatni.

Az iskola nem érzékel semmilyen etnikai természetű konfliktust, de megjegyzi, hogy a szülők nem járnak szülői értekezletre.

Az iskolában semmilyen formában nem oktatnak cigány népismeretet.

A program felelőse Phare programjuk legfontosabb pontjaiként a következőket emelte ki:

- Részképesség-hiányok fejlesztése
- Tanulással kapcsolatos pozitív élmények nyújtása
- Iskola elvárásainak való jobb megfelelésre felkészítés
- Egyéni foglalkozások (mentális foglalkozások)

Programjukat a fent megnevezett célok elérése szempontjából közepesen sikeresnek értékelik.

Legsikeresebb pontokként a következőket emelték ki:

- Egyéni bánásmód
- Komplex személyiségfejlesztés
- Iskolaitól eltérő módszerek alkalmazása, játékoság
- Önmagukhoz képest maximális fejlődést értek el a gyerekeknél

Legkevésbé volt sikeres az, hogy nem tudták megvalósítani a legfeljebb 5 fős csoportokat, illetve hogy a programnak nem volt kisugárzása, a szemlélet a környéken nem változott.

A programban a két iskolából összesen 65 tanuló vett részt, akik mindegyike hátrányos helyzetű, mintegy 65%-a cigány; 28 tanuló a BID-ből, 37 pedig az RGYD-ből, akik közül 2 az eltérő tantervű osztályból – elsőtől harmadik osztályig.

A program során egy tanuló maradt ki, mert a szülő nem hozta el a programokra.

A program szervezője, a Gyermekjóléti Szolgálat munkatársa szerint a cigány tanulókkal kapcsolatos legsúlyosabb problémák a következők:

- Komoly szociális hátránnyal érkeznek otthonról
- Értelmileg súlyosan elmaradnak az iskola elvárásaitól
- Más kultúrából jönnek, az iskolában szembe kerülnek a fegyellemmel
- Cigány kultúra nincs benne a tananyagban

E problémák megoldását a program vezetője egy olyan oktatási reformban látná, mely azt hangsúlyozza, hogy alkalmazkodni kell a gyerekek képességeihez, amely a gyerek tudását veszi alapul és gyerekközpontú. Szerinte a pedagógusokat képzésük során nem készítik fel az ilyen jellegű problémák kezelésére.

A cigány tanulók családjában a legsúlyosabb probléma a rendszeresség hiánya, a munkanélküliség, az otthoni élet szabályozatlansága, a pozitív példamutatás hiánya.

A program lezárulta után a legfőbb tanulság, amit a későbbiek során is megtartának az a kics csoportos vagy egyéni foglalkozás, a szemléletformálás, az, hogy a gyerek az osztályban jól érezze magát, hogy a pedagógusokat tovább kell képezni, illetve hogy másokkal folyamatosan kell tapasztalatokat cserélni.

Legfontosabb változás, mely a programnak köszönhető az, hogy a résztvevő iskola a programot lezárulta után tovább támogatja, hogy a fejlesztő pedagógus továbbképzésre jár, hogy idén nem volt egyetlen áthelyezés sem speciális osztályba, és hogy lassan elindult egy szemléletváltás az iskolában.

I. RGYD

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat.

Az iskolában nincs semmilyen kisebbségi oktatás.

Az iskolában működnek kisegítő, azaz „eltérő tantervű osztályok”. Az évfolyamok kettésével vannak összevonva, első a másodikkal, harmadik a negyedikkel és így tovább. Az intézményben a Megyei Rehabilitációs és Képességvizsgáló Áthelyező Bizottság véleménye alapján döntenek a kisegítőbe való áthelyezésről. Az összesen 34 kisegítőből 27-en cigányok (79%), és mindannyian hátrányos helyzetű családokból kerültek ki. Közöttük vannak középsúlyos értelmi fogyatékosnak nyilvánítottak is.

26. táblázat

A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (RGYD, 2002/03)

Évfolyam	Tanulók száma	...ebből cigány (fő)	cigány arány (%)	hátrányos helyzetű (fő)	Hátrányos helyzetű (%)
1.	6	5	83	6	100
2.	4	4	100	4	100
3.	4	4	100	4	100
4.	2	1	50	2	100
5.	5	4	80	5	100
6.	4	4	100	4	100
7.	5	3	60	5	100
8.	4	2	50	4	100
Összesen	34	27	79	34	100

A 2002/03-as tanévben három gyereket mentettek fel a rendszeres iskolalátogatás alól, közülük mindegyik hátrányos helyzetű és cigány. A felmentés oka egy esetben a szülő kérése, másik esetben szülés, harmadik esetben pedig deviáns magatartás volt.

Normál képzésben az iskolában a nyolc évfolyamon összesen 494 gyerek vesz részt, akik közül 68 cigány van (14%). A hátrányos helyzetű tanulók aránya a teljes tanulói létszámban mintegy 25-30% az iskola becslése szerint. A normál osztályok összesített adataiban komolyabb egyenlőtlenségeket ugyan nem tapasztalunk, de ha évfolyamonként nézzük az arányokat, néhány esetben nagyobb aránytalanságokat fedezhetünk fel. Míg a 4.A-ban nincs cigány gyerek, a 4.B-ben egy van, addig a 4.C-ben tanulók több mint 80%-a cigány. Az 5/A-ban a cigány arány 30%, a B-ben nincs cigány, a C-ben 2 cigány gyerek tanul (9%). A 6. és 7. osztályok esetében az A osztályokban nincs cigány tanuló, a B-ben és C-ben arányuk 20 és 30% között mozog. A 8. évfolyamon összesen egy cigány tanuló van.

27. táblázat

Az iskola osztálystruktúrája (RGYD, 2002/03, fő)

Évf.	A			B			C		
	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű	Oszt. létszám	ebből cigány	hátrányos helyzetű
1.	22	6	n.a.	26	4	n.a.			n.a.
2.	24	4	n.a.	23	2	n.a.			n.a.
3.	23	3	n.a.	22	2	n.a.	24		n.a.
4.	20	0	n.a.	18	1	n.a.	18	15	n.a.
5.	23	7	n.a.	22	0	n.a.	22	2	n.a.
6.	24	0	n.a.	22	7	n.a.	22	4	n.a.
7.	24	0	n.a.	19	5	n.a.	18	5	n.a.
8.	26	0	n.a.	27	1	n.a.	25		n.a.
Össz.	186	20	n.a.	179	22	n.a.	129	26	n.a.

Legnagyobb egyenlőtlenség azonban a normál és eltérő tantervű (kisegítő) képzés között van, hiszen míg a normál képzésben a cigány tanulók aránya 14%, addig a kisegítő osztályokban közel 80%.

Továbbtanulásra vonatkozóan az iskolában nem álltak rendelkezésre pontos adatok, de az egy, tavalyi évfolyamra vonatkozó becslést számok is meglehetősen beszédesek. Míg az összesen 74 tanulónak több mint 80%-a ment érettségit adó intézménybe továbbtanulni, addig a cigány tanulók közül csupán egy gyerek ment szakközépiskolába. Arányaiban ez nem meghatározó, mivel a normál képzésben kevés cigány tanuló van, többségében a kisegítőbe járnak, ahonnan viszont senki nem tanul tovább.

A bukásokra vonatkozó adatokból az látszik, hogy a normál képzésben tanuló cigányok nagy része osztályismétlésre bukik. Míg 2000-ben az összesen 26 bukott közül 14 volt cigány, addig 2002-ben az ötből mind az öt. Közülük egynek az alsó tagozaton, kettőnek az ötödik, másik kettőnek a hatodik osztályt kellett ismételnie.

Az iskola a cigány tanulók számára szükségesnek tartja speciális tanterv használatát, mert azok nem tudják teljesíteni a normál követelményeket, emellett pedig speciális ismeretekre van szükségük.

Az iskolából az osztályfőnök mellett a szaktanárok és a gyermekvédelmi felelős is járnak családlátogatásra – állítják az iskolában.

Az intézményben a cigány és nem cigány gyerekek között a viszony közepesen konfliktusos, a cigány gyerekek és pedagógusok között nincsenek, míg cigány szülők és a pedagógusok között kis mértékben vannak ellentétek. Emellett az iskola megjegyzi, hogy a cigány gyerekek egymás között gyakran kerülnek konfliktusba, közöttük az ellentét a legerősebb mértéket ölti.

Az iskolában semmilyen formában nem oktatnak cigány népismeretet.

Interjúk

A program felelőse, a családsegítő munkatársa nem adta ki azon gyerekek címeit, akik részt vettek a programban – adatvédelemre hivatkozva. Később, rábeszélésre a kérdezőbiztost elkísérte három családhoz, ám jelenléte komolyan befolyásolta a beszélgetést.

A jobb körülmények között élő családok viszonya az iskolával sokkal jobb, mint a szegénységben élőké. A szegényebb családokban az iskolából még sosem voltak családlátogatáson a szülők elmondása szerint –

egyik iskolából sem. A kicsit jobban élő családok nyilatkozatai az iskolákkal kapcsolatban jóval kedvezőbbek voltak, de nem lehet számításon kívül hagyni, hogy a kérdezés során jelen lévő programfelelős folyamatosan sugallta a kedvező válaszokat. Ennek ellenére a Phare programról csak annyit tudtak e családokban is, hogy volt valami, de semmi tartalmi elemről nem tudtak beszámolni.

A szegényebb körülmények között élő családok az iskolával elégedetlenek. Különösen azok a szülők, akiknek gyerekei az eltérő tantervű osztályokba (kisegítő) járnak. Itt a gyerekeknek nincsenek kedvenc tanáraik – egyiket sem szeretik és utálnak iskolába járni. Otthon nem tanulnak, mert – mint fogalmazznak – nem is kell. A szülők akkor járnak be az iskolába, ha valami komoly gond van, és hivatják őket. A Phare programról egyáltalán nem hallottak, nem tapasztaltak semmi változást az elmúlt időszakban.

A normál osztályba járó gyerekek tanárai között akad olyan, akit a gyerekek kedvelnek, ők szívesebben is mennek iskolába. Változást azonban ők sem igen tapasztaltak. Ugyanakkor a program időszakában iskolát kezdő, a programban részt vevő gyerekek az elsőt normál osztályban kezdték, nem kisegítőben – olyan családokban is, ahol a többi gyerek eltérő tantervű osztályokba jár.

4.2. Szakiskolák

4.2.1. KLK

Adatlap

Az iskola fenntartója a helyi önkormányzat.

Az intézmény egy általános iskola és alternatív szakiskola egyben. A szakiskolai képzés keretében összesen négy szakmát tanítanak, mellette működtetnek 9. és 10. osztályt, ahol a közismereti tárgyak oktatása mellett pályaorientációs munka is folyik. E két, szakma nélküli osztályban a tanulók többsége cigány. A szakmát is adó osztályokban arányuk mindenhol 50% alatti. Legkisebb arányban Gépíró és szövegszerkesztő, legnagyobb arányban varrómunkás szakon vannak cigány fiatalok.

28. táblázat

Az intézményben működő osztályok, képzések (KLK, 2002/03, fő)

Sorsz.	Szakma neve	Képzés időtartama	Tanulói létszám	ebből cigány (fő)	Cigány arány (%)
1	9. osztály	1 év	16	9	56
2	10. osztály	1 év	18	13	72
3	Varrómunkás	2 év	9	4	44
4	Falusi vendéglátó	2 év	16	6	38
5	Gépíró és szövegszerkesztő	2 év	10	1	10
6	Szociális gondozó és ápoló	2 év	8	1	13
Összesen			77	34	44

Bár a képzés időtartama a szakmák esetében mindenhol két év, ez egy vagy két évvel ki is tolódhat a tanuló képességei miatt. Vannak az iskolában például látás- vagy hallásproblémával küzdők (22 tanuló), akik esetében a képzés időtartama elnyúlik.

A cigányok aránya a tanulói létszámon belül évről évre növekszik. 2000-ben 37%, 2001-ben 39%, 2002-ben 44% volt a cigány fiatalok aránya a felvett tanulók között.

Az iskolában nincs semmilyen speciális pedagógiai módszer, melyet a cigány fiatalok képzésekor alkalmaznának. Meghirdettek azonban egy versenyt kifejezetten cigány tanulók számára.

Az iskola falain belül nem érzékel semmiféle etnikai természetű konfliktust.

A lezajlott Phare program legfontosabb pontjaiként az intézmény a következőket jelölte meg:

- Deviáns, halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma fiatalok felzárkóztatása
- Prevenció a családokkal együttműködve
- Szakmára felkészítés a munkaerőpiacon való sikeres részvétel érdekében

Programjukat kifejezetten sikeresnek értékelik fenti pontok megvalósítása szempontjából.

Példaértékűnek tartják a következőket:

- Az iskola teljesen elfogadja a cigány tanulókat
- A tanulási sikertelenségek csökkentése érdekében felvették a kapcsolatot a családokkal

- Levelet írtak a szülőknek, hogy jöjjenek be, mert a gyerekek rendszeresen késik – elbeszélgettek velük a tanárban
- Családlátogatásra járnak, melynek keretében elmondják, hogy a gyerekek tanulnia kell, hogy szakmát szerezzon, és hogy pénzt keressen – rámutatva így az iskola hasznosságára

Legkevésbé sikeresnek azt tartja programjából az intézmény, hogy a tanulóknak kevésbé sikerült elhelyezkedniük, mint korábban. Nem lehet 9-10. osztályon túl képezni azokat a fiatalokat, akik nyűgnek érzik a tanulást – fogalmazznak. A lányok már 17 évesen gyereket szülnék, utána nem tanulnak. Megoldás az lenne az iskola szerint, ha előbb lenne a szakmai képzés, utána egy kétéves „felkészítés az életre”.

Legsúlyosabb probléma a cigány fiatalok képzésében a mentalitásukból adódó fölényesség. Példaként azt hozza fel az iskola, mikor a szülő uzsorás, Mercedes-szel jár, és azt hiszi, mindent elintézhet pénzzel. A gyerek Nike cipőben jár, és mobiltelefonnal, agresszív, a szabályokat nem tartja be. Se a gyerekekkel, se a szülővel nem lehet szót érteni, mert a gyors pénzszerzés hívei, az iskola viszont nem tud gyors sikereket produkálni. Az iskola mindezen problémákra azt látja megoldásnak, hogy sokat kell beszélni a gyerekekkel, ugyanis a szülő egyáltalán nem alkalmazkodó. Partnernek tekintve a gyereket el kell mondani neki a példákat, mi történik akkor, ha belekerülnek a fekete üzletbe, mik a veszélyei annak, ha bűnözők lesznek.

A cigány családokban legnagyobb gond a munkanélküliség (otthon henyélnek), és ez olyan minta, mely öröklődik – fogalmaz az iskola. Ezen felül súlyos gond még az alkoholizmus, a játékgépezés, a pénztelenség, a családok széthullása. A fiatalok nem szeretnek hazamenni – mondják a program felelős pedagógusai. Ezen felül gond még az állami gondozottak lezsersége, befolyásolhatósága, érzékenysége, biztonsági érzetük hiánya – teszik hozzá.

Interjúk

A családok véleménye az iskoláról meglehetősen különböző. Vannak, akik kifejezetten jónak tartják mind a képzést, mind az iskola hangulatát. Ők a tanárokkal is elégedettek. Esetükben is igaz ugyanakkor, hogy a szülőknek a tanárokkal semmilyen kapcsolatuk nincs és a programról semmit nem tudnak. Azonban fontosnak tartják, hogy a családot az iskola nem csak tanulmányilag, hanem egyéb módon is támogatja. Például a gazdasszonyképző szakra járó gyerekek hazaviszik, amit az órán főztek. Ezt a család az iskola támogatásaként éli meg.

Akadnak azonban olyan szülők is, akik szerint a tanárok egész évben nem járnak be órára, alig tartják meg a foglalkozásokat, a tanulókat év végén egyetlen dolgozat jegye alapján zárják le. A gyerekek beszámoltak olyan tanárokról, akiket kifejezetten nem szeretnek, mert csúnyán beszélnek velük, kiabálnak, többször kezet emeltek rájuk. Az egyik diák szerint csak azért nem ütötte meg őt a tanár, mert ő azzal fenyegette, hogy visszaüt.

A diákok egy része nem tud levizsgázni az iskola elvégzése után sem, mert abból a szakmából csak néhányan végeztek adott évben, akik miatt nem szerveznek vizsgát – csak tíz diák esetén. Ilyenkor azt javasolják, hogy a tanuló járjon még hozzájuk egy másik szakmát is tanulni, amíg összegyűlik elég végzős a vizsgához.

Általános tapasztalat, hogy a szülők szeretnék, ha a gyerekek tanulnának, támogatják is őket ebben. Az elmúlt időszakban azonban semmilyen változást nem tapasztaltak. A Phare programról semmit nem tudnak, semmi javulást nem érzékelnek az oktatásban.

Néhányan kérdően megjegyezték, hogy talán a néhány új számítógép és szerszám ennek a pályázatnak köszönhető, de erről sem tudtak többet mondani sem a gyerekek, sem a szülők.

4.2.2. VPT

Adatlap

Az intézmény fenntartója a helyi önkormányzat.

Az iskolába összesen 304 diák jár, akik 11%-a cigány. Az osztályok között az etnikai arányok tekintetében komoly eltérések vannak. A szakmát adó osztályokban a cigány tanulók száma és aránya elenyésző, a 9-10. osztályokban azonban közel harminc fő, csaknem 20 százalék.

29. táblázat

Az intézményben működő osztályok, képzések (VPT, 2002/03, fő)

Sorsz.	Szakma neve	Képzés időtartama	Tanulói létszám	ebből cigány (fő)	Cigány arány (%)
1	9-10. oszt.	2 év	150	29	19
2	Mezőgazdasági gépész	2 év	51	0	0
3	Hegesztő	2 év	5	0	0
4	Vízvezeték és csőhálózat szerelő	2 év	15	1	7
5	Asztalos	2 év	30	1	3
6	Női ruhakészítő	2 év	7	0	0
7	ABC eladó	1 év	24	2	8
8	Fodrász	2 év	22	0	0
Összesen			304	33	11

Az elmúlt három tanévben a felvett cigány tanulók aránya több mint kétszeresére nőtt. Míg 2000-ben és 2001-ben 10, addig 2002-ben 24% volt az újonnan felvettek között.

Az iskola szükségesnek tartja a cigány tanulók esetében speciális oktatási módszerek alkalmazását, mert azt tartják róluk, nem tudnak megfelelni a normál követelményeknek, felzárkóztatásra van szükségük, illetve magatartáskorrekció alkalmazása szükséges esetükben. Ennek érdekében az intézmény a következő módszereket alkalmazza:

- Személyiségfejlesztés
- Kiscsoportos foglalkozás
- Játékszerű oktatás
- Kötetlen beszélgetés
- Differenciált tananyag
- Csökkentett követelmények

Az iskolában a pedagógusok kis mértékű konfliktust érzékelnek a cigány és nem cigány gyerekek között, valamint hozzá teszik, hogy ugyan ilyen mértékben van konfliktus cigány és cigány gyerekek között is. A tanároknak a cigány gyerekekkel és a cigány szülőkkel nincsenek konfliktusai – állítják.

Az iskolában folyó Phare programnak legfontosabb célkitűzései a következők voltak:

- Kulturális hátrányok csökkentése
- Felzárkóztatás tantárgyi szinten
- Személyiségfejlesztés

E célok elérése szempontjából programjukat közepesen sikeresnek értékelik. Amit mások számára is pozitív példaként állítanának programjukból, az a személyiségfejlesztés, a más etnikai kultúra elfogadása, önismereti foglalkozások, kiscsoportos, differenciált oktatás voltak. Legkevésbé a délutáni programok voltak sikeresek, mert a gyerekek tehernek vették, sokaknak pedig nem voltak jók az időpontok, ezért nem jöttek el.

A cigány gyerekek oktatásával kapcsolatban a legnagyobb probléma a cigányág alacsony elfogadottsága – mondja az iskola. Ezen kívül nehéz a gyereket az iskolában, illetve a szakképzésben tartani. A diákok közömbösek, a családban nincs hagyománya a szakképzésnek, a pedagógusok nincsenek felkészülve a kulturális különbségekre. Ezekre az lenne a megoldás az iskola szerint, ha a pedagógusokat képzésük során jobban felkészítenék, az oktatás pedig jobban alkalmazkodna a cigányok igényeihez, adottságaihoz.

Az iskola szerint a cigány tanulók családjában legsúlyosabb probléma az aluliskolázottság, a munkanélküliség, a „szegénység kultúrája”, és az, hogy hozzá szoktak a függő helyzethez, segélyekből, támogatásokból élelhez.

Interjúk

A családok többségében az iskolaválasztást kényszernek élték meg: ez van közel, ez az, ami elérhető számukra. A képzéssel a többség nem igazán elégedett. A tanárok között van néhány, akit a tanulók kedvelnek, de olyan is akad, akit azért utálnak, mert gúnyolja a cigányokat (Pl.: „Ti is eladjátok a családi pótlékot?”).

Az iskolával a családoknak semmilyen kapcsolatuk nincs, a tanárok soha nem jártak egyik helyen se, a szülők csak akkor mennek be az intézménybe, ha muszáj.

A programról se a szülők, se az iskolában tanuló fiatalok nem tudtak semmit. Néhányan emlékeztek arra, hogy kaptak valamilyen tisztálkodási csomagot (!) valamilyen pályázatból. A képzésben azonban semmilyen változást nem tapasztaltak. Volt, ahol arról panaszkodtak, hogy a csoportot kettébontották, és nekik késő délután kellett bemenniük az iskolába. A délutáni csoportba járt minden cigány (összesen hárman). Sem a szülők, sem a tanulók nem értették, miért kell nekik állampolgári ismeretekből és társadalomismeretből, meg „hogyan éljünk a családban” című órákból annyi, ahelyett, hogy a szakmai tárgyakra fektetnék a hangsúlyt. Szabadidős programok nemigen voltak a családok elmondása szerint, legfeljebb elmentek színházba meg kirándulni, ha előtte beadtak pénzt.

A programban részt vett egyik kislány a program idején „lemorzsolódott”, mert teherbe esett. Ő jelenleg magántanuló, és csak év végén jár be az iskolába vizsgázni. A tanárokat csak akkor látja, év közben tőlük semmilyen segítséget nem kap a felkészüléshez. Úgy gondolja, nem is fogja elvégezni az iskolát, mert így lehetetlen.

Általános tapasztalat minden kérdezett esetben, hogy ha végeznek is, nem tudnak helyben munkát találni – vagy ha igen, csak betanított- vagy segédmunkásként. Ennek okát a diszkriminációban látják. A közeli

kisvárosban felvették az egyik kislányt bolti eladónak, de utazási költségét nem fedezték. A helyi boltok azonban nem alkalmaznak cigányokat, így az iskola elvégzését többen feleslegesnek vélik.

4.2.3. BKB

Adatlap

Az iskola fenntartója a megyei önkormányzat.

Az intézmény összesen 295 tanulóinak 26%-a cigány származású, a szakok között különböző arányban képviselve. Legnagyobb arányban kőművesnek tanulnak, ezt követően a géplakatos, illetve a zöldség- és fűszernövény-termesztő szakokon vannak nagyobb arányban, de messze elmaradva a kőműves szaktól. Legkisebb arányban, de ott is közel húsz százalékkal vannak jelen a varrómunkás és a fatömegcikk és – eszközgyártó szakokon.

30. táblázat

Az intézményben működő osztályok, képzések (BKB, 2002/03, fő)

Sorsz.	Szakma neve	Képzés időtartama	Tanulói létszám	ebből cigány (fő)	Cigány arány (%)
1	Fatömegcikk és -eszközgyártó	2 év	48	9	19
2	Géplakatos	4 év	24	8	33
3	Házvezetőnő	2 év	34	8	24
4	Ápolási asszisztens	2 év	38	8	21
5	Kőműves	4 év	8	5	63
6	Parkgondozó	2 év	20	4	20
7	Szobafestő, mázoló, tapétázó	4 év	14	3	21
8	Varrómunkás	2 év	34	6	18
9	Zöldség- és fűszernövény termelő	2 év	75	25	33
Összesen			295	76	26

Az iskolába az elmúlt három tanévben felvett tanulók között minden évben 30% körül volt a cigány fiatalok aránya.

Az iskola a cigány tanulók képzésében szükségesnek tartja speciális módszerek használatát, mert felzárkóztatásra és speciális ismeretekre van szükségük. A pedagógusok még hozzátesszik, hogy a cigány gyerekek munkára nevelése több energiát követel. Ehhez az iskola a következő módszereket használja:

- Egyéni fejlesztés képességeknek megfelelően
- Szociálpedagógiai megsegítés (elbeszélgetés)
- Kirándulás, klub, stb.
- Önismeret fejlesztés (folyamatos önellenőrzés, önértékelés a szakmai oktatáson belül)

Az iskola csak a cigány szülők és a pedagógusok között érzékel egy enyhe fokú konfliktust, illetve cigány és nem cigány fiatalok egymás közötti konfliktusát említi még meg.

A Phare program legfontosabb célkitűzései az iskolában a következők voltak:

- OKJ-s képzés kiegészítése – fejleszteni a piacképes készségeket
- Praktikus hétköznapi készségek fejlesztése (pénzkeresés, munkakeresés, Internet)
- Társadalmi beilleszkedés, integráció elősegítése

Az intézmény saját programját a fenti célok elérése tekintetében közepesen sikeresnek értékeli. Legsikeresebb pontokként emelik ki az oktatás piaci viszonyokhoz való igazítását, illetve a külföldi csereprogramokat. Sikertelen pontot nem tudnak említeni, csak néhány nehézséget emelnek ki, mint például az eszközök hiányát, amire nem pályáztak.

A cigány tanulók oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb problémáknak a következőket tartják:

- A szülők nem engedik el iskolába a gyereket
- Deviáns életmód (korai cigi, alkohol)
- Kulturális különbségek
- Gyerek inkább dolgozni megy

Ezen problémák megoldását az iskola a kölcsönös bizalom kiépítésében, a rugalmasságban, a toleranciában látja. Például nem írják be a hiányzást, ha a gyerek dolgozni megy – teszik hozzá.

Az iskola szerint a cigány családokban az alacsony iskolai végzettség, a munkához való hozzáállás a legnagyobb probléma. Ez mindent meghatároz, emiatt nem mennek el például a gyerekek a pénzes programokra.

Interjúk

A családokban általában elégedettek az iskolával. A gyerekek tanulmányi eredményei jók. A kapcsolat oktatók és szülők között változó. Vannak, akik még soha nem láttak egyetlen tanárt sem, van olyan család, aki szinte bizalmas kapcsolatokat ápol az iskola pedagógusaival, oktatóival. Bejárnak az iskolába, amikor csak akarnak, megbeszélnek a tanárokkal, mi a helyzet a gyerekekkel. Úgy érzik, ez egy nyitott intézmény, ahol szívesen fogadják őket. A megkérdezett családokban gyakori volt, hogy a fiatalok a szakma elvégzése után újabb szakmát, tanfolyamot szeretnének elvégezni, illetve többen tervbe vették, hogy leérettségiznek. Úgy érzik, az iskola is támogatja őket ebbéli terveikben. A szülők örülnek annak, hogy gyerekük tanul, és sikeres az iskolában. Mindezekkel együtt egyetlen családban sem hallottak arról, hogy az iskolában valamilyen plusz program lett volna az elmúlt időszakban. A Phare nevét nem is hallották, és semmilyen változást nem tapasztaltak az iskola életében. Elégedetlen, rossz véleményekkel azonban egyetlenel sem találkoztunk.

4.2.4. PIZS

Adatlap

Az iskola fenntartója egy Női Kanonokrend, mint alapítvány. Az iskolában összesen hat szakmát tanítanak. Az iskola állítása szerint összes tanulójuk hátrányos helyzetű családból kerül ki. A legtöbb esetben a képzés ideje 2+2 év, varrómunkás esetében 2+1 év, a Phare program keretében meghirdetett szakok esetében azonban mindössze egy év. A cigány tanulók aránya a szakok között teljesen egyenlő. Van, ahol egyetlen cigány tanuló sincs (dajkaképzés, lakatos), van olyan szak, ahol viszont 70 százalék körüli arányuk (kőműves,

Phare – női ruhakészítő). A Phare program keretében indított két egy éves képzés közül a kőművesen a cigány tanulók aránya mindössze 14 százalék (5 fő). A két Phare-os szakon összesen 13-an kezdtek, és nyolcan végeztek, azaz öten a képzés közben lemorzsolódtak. Évente 9-12 % között mozog a felvettek között a cigány fiatalok aránya.

31. táblázat

Az intézményben működő osztályok, képzések (PIZS, 2002/03, fő)

Sorsz.	Szakma neve	Képzés időtartama	Tanulói létszám	ebből cigány (fő)	Cigány arány (%)
1	Szakács	2+2 év	23	8	35
2	Dajka	2+2 év	9	0	0
3	Varrómunkás	2+1 év	8	3	38
4	Lakatos	2+2 év	17	0	0
5	Asztalos	2+2 év	19	4	21
6	Kőműves	2+2 év	10	7	70
7	Phare - Női ruhakészítő	1 év	13	8	62
8	Phare - kőműves	1 év	35	5	14
Összesen			134	35	26

Az iskola szerint a cigány fiatalok képzésében szükség van speciális pedagógiai módszerekre, mert nem tudják teljesíteni a normál követelményeket, és felzárkóztatásra van szükségük. Az intézmény ennek érdekében a következő módszereket alkalmazza:

- Egyéni felzárkóztatás
- Családlátogatás
- Tanácsadás ifjúságvédelmi felelőssel és iskolapszichológussal

Az iskola falai között csak a pedagógusok és a cigány tanulók között érzékel enyhe fokú konfliktust, a gyerekek, illetve a tantestület és a szülők között nem.

A lezárult Phare programnak az iskola szerint legfontosabb célkitűzései a következők voltak:

- Az általános iskolából kimaradtakat szakmához juttatni
- Segíteni az általános iskolát befejezni
- Mentálhigiénés modul bevezetése
- Roma identitásfejlesztés

A program különböző elemeit különböző módon értékelte a programmenedzser. A szakmai képzést és a 8. osztály befejezését kiemelkedően sikeresnek, az elméleti oktatást viszont csupán közepesnek. Ez utóbbit azzal magyarázta, hogy a fiatalokban nincs kitartás. A lezajlott programból a programmenedzser azt tartja legsikeresebbnek, hogy rövid futamidejű volt, mert ez vonzó volt a gyerekeknek. A szakoktató szerint azonban az egy év kevés ahhoz, hogy biztos tudást adjanak át a tanulóknak. A legsikeretlenebb programpont a jogosítvány szerzése volt, mert már a KRESZ vizsgánál elbuktak.

A cigány tanulók oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb probléma az iskola szerint az, hogy a gyerek nem kap otthonról motivációt a tanulásra, szakmaszerzésre. Ennek oka egyrészt generációs, másrészt a roma mentalitással függ össze – mondja az iskola. Nincs kitartásuk, rossz a hozzáállásuk. Sokkal többet kell harcolni a

cigány fiatalokkal, hogy ne hiányozzanak. Mindezek változásához generációk kellenek, mert meg kell változtatni az értékrendet a szülőkhöz képest.

A cigány családokban a legsúlyosabb probléma az iskola szerint a másfajta erkölcs, értékrend, az, hogy hamar feladják. Általában túl sok segítséget várnak kívülről, de nem gondolják, hogy nekik is kell tenni valamit. Ha tíz év múlva a programban részt vevők dolgoznak, akkor megérte a fáradságot – teszik még hozzá.

Interjúk

A szülők és a diákok véleménye az iskoláról elég vegyes. Az intézmény csak hátrányos helyzetű fiatalokkal foglalkozik, közöttük vannak cigányok és nem cigányok. A nem cigányok szerint az iskola jó, a képzések színvonalasak, az oktatókkal a kapcsolat normális. Mindenben segítenek, ha kell, nincs megkülönböztetés se. A cigány családok azonban másként látják. Szerintük a magyarok sokkal többet kapnak, a cigányokkal nem törődnek úgy. Semmi segítséget nem kapnak az iskolából. Nem járnak be hozzájuk a tanárok, míg más családokhoz igen. Azonban szerintük is rendes és kedves az oktatók többsége, de az egyik hangadó pedagógus nagyon ellenséges, és rá hallgatnak a többiek.

A cigány családok szerint az iskola papírjával sehová nem tudnak elhelyezkedni, legfeljebb segédmunkásnak. Olyan, mintha nem is tanultak volna. Ha meglátják, hogy ide jártak, körberöhögik őket. Az itt szerzett szakma semmit nem ér. Úgy érzik, a gyerekek egy évig elváltak, ösztöndíjat kaptak, de hosszú távon semmit nem ér az egész program, az egész iskola. Csak azért jó, mert közel van, nem kell utazni, és mégis ad egy papírt. Különböznék inkább mennének másikk, rendes iskolába, ha tehetnék.

A normál, két éves képzés mellett az intézmény a Phare pénzből egyéves képzéseket, „gyorstalpalókat” szervezett, melyek a szakoktatók szerint sem megfelelőek. Ennyi idő alatt nem lehet rendszeresen elsajátítani egy szakmát – elhelyezkedni még kevésbé.

4.2.5. DBK

Adatlap

Az iskola fenntartója egy egyházi intézmény. Az intézményben összesen nyolc szakmát képeznek, de tevékenységi körükbe tartoznak még általános iskolás, felzárkóztató, pályaorientáló képzések is. Becslésük szerint tanulók fele cigány származású. A szakoktatáson kívül van 50 általános iskolás és 17 felzárkóztatóra járó tanuló. Az ide járók mintegy 40%-a érettségit szerez – mondja az iskola vezetése.

32. táblázat

Az intézményben működő osztályok, képzések (DBK, 2002/03, fő)

Sorsz.	Szakma neve	Képzés időtartama	Tanulói létszám	ebből cigány (fő)	Cigány arány (%)
1	Nőiruha-készítő	2+2	22	n.a.	n.a.
2	Fodrász	2+2	6	n.a.	n.a.
3	Szobafestő-mázoló	2+2	22	n.a.	n.a.
4	Hegesztő	2+2	17	n.a.	n.a.

5	Kőműves	2+2	16	n.a.	n.a.
6	Cipész	2+2	14	n.a.	n.a.
7	Nyomdász	?	6	n.a.	n.a.
8	Asztalos	?	8	n.a.	n.a.
Összesen			111	n.a.	50

A cigány tanulók képzésében a speciális módszereket nem tartják szükségesnek, és nem is alkalmaznak semmi ilyet.

Konfliktust az intézmény falain belül egyáltalán nem érzékelnek.

A Phare által támogatott programjukban legfontosabb pontok a következők voltak saját megfogalmazásukban:

- Lemorzsolódás elkerülése
- Szakmával való barátkozás
- Felzárkóztatás
- Szociális segítség

Az iskola hozzá teszi még, hogy a támogatás a működést szolgálta, azt végezték, amit eddig, de több gyereket tudtak felvenni és számukra jobb lehetőségeket tudtak biztosítani. Programjukat határozottan sikeresnek érzékelik. Legsikeresebb, példaértékű volt egy olyan környezet- és iskolabarát légkör kialakítása, ahová a gyerek szívesen lép be, otthon érzi magát. Legnagyobb sikertelenségnek az iskola a lemorzsolódó gyereket tekinti, számukat azonban sikerült csökkenteni az elmúlt időszakban – állítják. Kiemelik még, hogy a Phare program nagy része az adminisztrációra épül, ami komoly nehézséget okozott.

A cigány tanulók oktatásában az jelenti a legnagyobb nehézséget, hogy komoly tárgyi és szocializációs hátrányokkal lépnek be az iskolába. Náluk mindent az alapoktól kell kezdeni.

A cigány családokban a legsúlyosabb probléma elsősorban az értékrendbeli különbség iskola és család között, a szokás- és hagyományrendszer mássága, illetve a szociális gondok, azaz hogy fel tud-e szállni a buszra – mondja az iskola.

Interjúk

Az intézmény azon fiatalok oktatását vállalta fel, akik kiestek az általános iskolai képzésből. Diákjaik többsége épp ezért 6-7. osztályos korában kerül be az iskolába. Lehetőség van tehát a 8. osztály befejezésére. Ezek után 9-10. osztályban általános tárgyakat és a pályorientációhoz szükséges ismereteket oktatnak, majd 11-12. osztályban van lehetőség szakmát tanulni, a végén szakmunkásvizsgát tenni.

Az intézmény megköveteli tanáraitól a rendszeres családlátogatást, a szülők beszámolója alapján ennek eleget is tesznek. Szociális feladatokat is felvállalnak: egy négyfős csoport intézi a gyámügyeket, segélyeket, súlyos szociális problémákat. A családok ezért hálásak is, szeretik az iskolát és a tanárokat. A családok és az iskola közötti kapcsolat folyamatos. Az iskolalátogatásokon kívül a szülők is bejárnak szülői értekezletre, fogadóórákra. A gyerekek többségével elég gyakran vannak magatartási, tanulmányi problémák. A hiányzások száma több tanuló esetében igen magas, de az iskola elég megengedő ezzel kapcsolatban – annak tudatában, hogy nehéz körülmények között élő gyerekek oktatását vállalta fel.

A szülők többségének az oktatók szimpatikusak, kedvesek. A gyerekek nyilatkozatából arra lehet következtetni, hogy tanáraikkal szembeni érzelmeiket leginkább a félelemmel vegyes tisztelet jellemzi. Sem a

szülők, sem a tanulók nem tudnak semmiféle programról, pályázatról, ami az elmúlt időszakban zajlott volna. Semmiféle változást nem tapasztaltak az iskola életében.

4.2.6. IHSZ

Adatlap

Az intézmény fenntartója a város ifjúsági háza, mint Kht.

Az intézményben több szakmai képzés folyik, ezek időtartama általában fél év. Az elmúlt képzési időszakban 55-en vettek részt tanfolyamokon, a cigány tanulók számáról azonban nem adtak tájékoztatást szakmánként. Állításuk szerint a tanfolyamaikra járók fele cigány származású. Annyi azonban kiderült, hogy irodavezetői tanfolyamon egyetlen cigány tanuló sincs.

Az 50%-os aránynak ellentmondó az az információ, mely szerint a hat csoportba évente összesen felvett mintegy 60 résztvevőnek mindössze 10-15%-a cigány.

33. táblázat

Az intézményben működő képzések (IHSZ, 2002/03, fő)

Sorsz.	Szakma neve	Képzés időtartama	Tanulói létszám	ebből cigány (fő)	Cigány arány (%)
1	Irodavezető	6 hónap	7	0	0
2	Gyékény-, szalma-, csuhétárgy készítő	5 hónap	8	n.a.	n.a.
3	Virágkötő	5 hónap	13	n.a.	n.a.
4	Számítógép kezelő +gépírás, üzleti levelezés	6 hónap	11	n.a.	n.a.
5	Számítógép kezelő	6 hónap	10	n.a.	n.a.
6	Fazekas	7 hónap	6	n.a.	n.a.
Összesen			55	n.a.	50

Az iskola szerint a cigány tanulók képzésekor szükség van speciális módszerekre, mert ők már rég kiléptek az iskolarendszerekből. Ennek kezelése érdekében a tanfolyam előtt személyiségfejlesztő tréningeket tartanak számukra – mondják.

Az intézményben a programfelelős semmilyen etnikai természetű konfliktusról nem számolt be.

A Phare által támogatott programnak a program felelőse szerint legfontosabb pontjai a következők voltak:

- Szakmatanítás, munkaerőpiacra felkészítés
- Önbecsülés visszaadása (munkanélküliség, rossz szociális körülmények hatása)
- Klubhelyiség létrehozása egy környékbeli faluban, életmód-, életszínvonal-javító képzés heti rendszerességgel

A program a szervezők szerint közepesen sikeres. A célcsoport szempontjából kiemelkedő volt, de a helyi előítéletekkel nem tudtak mit kezdeni – hangsúlyozzák. Legsikeresebbnek a pszicho-szociális tanácsadást tartják, mint példaértékű programpontot. Tanulásként levonták a jövőre vonatkozóan, hogy jobb, ha nem iskolaként

pályáznak. Legnagyobb kudarcként a lemorzsolódást említik, ami már program elején 25% körüli volt. Erre nem készültek fel, nem tudták időben kezelni – mondják.

A cigány fiatalok oktatásával kapcsolatos problémákkal kapcsolatban az intézmény konkrét példát hozott: a közeli, programban részt vett falu cigányai kevésbé tudnak koncentrálni, de kreatívabbak, ezért kreativitással lehet megfogni őket. A probléma megoldását a pedagógusképzés és az oktatás megreformálásában látják.

Pedagógusképzésben be kellene vezetni valamilyen komolyabb alkalmassági vizsgát, az iskolákban az osztálylétszámot 20 főben kellene maximálni, és az iskolákat jól fel kellene szerelni.

A program vezetői szerint a cigány családokban a legsúlyosabb problémát az anyagi gondok jelentik.

Interjúk

Az iskolában a tanulókra vonatkozó adatok meglehetősen hiányosak voltak. Nem volt a diákokhoz semmi elérhetőség: se lakcím, se telefon, semmi. Nem tudták megmondani azt sem, melyik szakon mekkora a cigány származásúak aránya. Utaltak csupán arra, hogy a kézműves szakokon több, a számítógépeseken kevesebb cigány van. A program kezdeti fázisában már 30-40%-os volt a lemorzsolódás a résztvevők állítása szerint.

A programban részt vettek többnyire hátrányos helyzetű családokban élnek, igen nagy szegénységben. A programot, a képzést jónak tartják, bár állást nem remélnék tőle. Ez alól kivétel az, aki számítógép-kezelői tanfolyamot végzett, mert ő úgy érzi, előnyösebb pozícióba jutott a munkaerőpiacon. Ezt saját pénzből soha nem tudta volna elvégezni, ezért hálás. A falusi klubban tartott foglalkozások egyáltalán nem érték el a célcsoportot. Az ott közvetített ismeretek és használt módszerek – az interjúk tanúsága szerint – nem voltak megfelelőek. A legtöbben csak arra emlékeznek, hogy játszottak, videót néztek, beszélgettek. Jól érezték magukat, mert egy kicsit legalább kiszakadtak a hétköznapi egyhangúságából. Másra nem emlékeznek, a programnak egyéb értelmét nem látták.

4.2.7. RMB

Adatlap

A program két helyen zajlott egyszerre. Egyrészt a városi munkaügyi központban, másrészt a közeli büntetés-végrehajtási intézetben.

Az intézmény rengeteg tanfolyamot tart, melyek egy része kifejezetten cigányok számára szervezett. A képzések jegyzékében is mint „cigányképzések”-et tartják nyilván. A többi tanfolyamon a cigány származásúak arányáról nem tudtak tájékoztatást adni. A 2002-es évben összesen 2916-an vettek részt valamilyen képzésben, a cigányképzéseken ezen belül 259-en. A cigányképzések közül a PHARE két programot finanszírozott. Egy tanyagazdász képzést a börtönben (N) és egy faipari munkás, asztalos képzést a képzőközpontban (S).⁹

34. táblázat

Az intézményben folyó cigányképzések (RMB, 2002)

sorsz.	Képzés megnevezése	Képzés helye	Képzés időtartama (óra)	Tanulói létszám	Sikeresen Vizsgázó (fő)	Sikeresen Vizsgázó (%)	Finanszírozás forrása
1.	Kert- és parkápoló	B	400	14	14	100	OFA
2.	Tanyagazdász I.	N	1416	20	18	90	PHARE '99
3.	Tanyagazdász II.	N	1416	20	18	90	PHARE '99
4.	Tanyagazdász III.	N	1416	20	17	85	PHARE '99
5.	PC Start számítógép-kezelő	N	360	15	Áthúzó		Központi és Foglalkoztatási Alap
6.	Gyógynövénytermesztő és -feldolgozó	N	1000	20	Áthúzó		Központi és Foglalkoztatási Alap
7.	Állattenyésztő	N	960	20	Áthúzó		Központi és Foglalkoztatási Alap
8.	Fakitermelő	B	354	16	16	100	decFA
9.	Betanított faipari munk.	S	1740	12	10	83	PHARE '99
10.	Asztalos	S	1942	12	12	100	PHARE '99
11.	EU Roma cigányprogram szervező	Sz-M	300	14	14	100	decFA
12.	EU Roma cigányprogram szerv.	Sz	360	12	12	100	decFA
13.	Számítógép-kezelő	BVI Sz	360	15	15	100	Központi és Foglalkoztatási Alap
14.	Karbantartó asztalos	BVI Sz	592	16	16	100	Központi és Foglalkoztatási Alap
15.	Szobafestő, mázoló, tapétázó	BVI Sz	1260	20	Áthúzó		Központi és Foglalkoztatási Alap
16.	Varrómunkás + szakmai megalapozó	V	830	13	Áthúzó		Központi és Foglalkoztatási Alap
Össz.				259	162	Cca. 95	

S

Az intézmény által adott táblázattal összhangban a program vezetőjének állítása szerint a betanított faipari munkás és asztalos képzésen összesen 24-en vettek részt, akik mindegyike cigány volt. Az intézményben a cigány képzések külön vannak a normál munkaügyi képzésektől. Az intézményben tanuló cigányokról kérdezve a program vezetője csak a cigányképzés résztvevőit vette számba, ami arra enged következtetni, hogy a többi képzésben nincsenek, vagy csak elenyésző számban vannak cigány származásúak.

Az intézmény szükségesnek tartja speciális módszerek használatát a cigányok képzésében, mivel nekik felzárkóztatásra és speciális ismeretekre van szükségük. Ennek érdekében személyiségfejlesztő tréningeket, matematika felzárkóztatót tartottak, illetve szakembereket is bevontak a szociális problémákból fakadó nehézségek kezelésébe. Ezen felül fontosnak tartják az oktatói stáb ellenőrzését is, hogy ne legyenek hiányosságok, valamint a tananyagfejlesztést a speciális programokhoz.

⁹ A táblázatban kiemeléssel jelölve.

Az intézményben etnikai jellegű konfliktus csak az oktatók és a cigány tanulók között van, enyhe mértékben.

A PHARE által finanszírozott programban a legfontosabb célkitűzések a következők voltak:

- Piacképes szakmához juttatás
- Esélyegyenlőség megteremtése
- Fenntartható foglalkoztatás
- Új képzési modell létrehozása

E megfogalmazott célok elérése szempontjából programjukat kiemelkedően sikeresnek értékelik. Példaértékűnek tekintik a menedzsment fejlődését, az intézményi összefogást, a gyors konfliktuskezelést, a területi koordinátorok alkalmazását, valamint azt, hogy a tanulócsoportokban olyan közösség alakult ki, melyben a diákok egymást fegyelmezték. Legkevésbé sikeres pontja a programnak a fenntarthatóság, mivel a munkaerőpiacról hamar kiesett a résztvevők nagy része, illetve alacsonyabb bérezéssel alkalmazták őket. Ezzel kapcsolatban az intézmény megjegyzi, hogy egyrészt a családdal is kellene foglalkozni a képzés során, másrészt a többségi társadalmat, a foglalkoztatókat is fel kellene készíteni.

Az intézmény szerint a cigány tanulók oktatásában az jelenti a legnagyobb gondot, hogy akinek nincs általános iskolai végzettsége, annak szűkebb a tanulási lehetősége, akinek van, az nem akar továbbtanulni. Nincsenek motiválva a tanulásra, nem hisznek abban, hogy el tudnak helyezkedni. Ennek megoldása érdekében az intézmény a következő lépéseket tartja szükségesnek:

- Képzés utáni továbblépés biztosítása
- Alternatívák nyújtása, hogy a diák dönthesse el, mit akar csinálni
- Nem szabad elengedni a diák kezét a képzés után – utólag is segíteni kell
- Toleráns hozzáállás, rugalmasság kellene a képzésben és a foglalkoztatásban
- Több módszer kellene a képzésben, mely arra figyel, miben jók a diákok, és azt erősítené

A cigány családokban a leg súlyosabb probléma a munkanélküliség, az alacsony ismeretek, a nők sanyarú helyzete, a rossz anyagi helyzet és a gyenge motiváció – hangsúlyozzák a program felelősei.

N

A börtönben zajló képzésben összesen 60-an vettek részt, akik közül 57-en szereztek tanyagazdász bizonyítványt. A résztvevők közül 47-en voltak cigányok. A börtönprogram vezetője szerint a cigány tanulók képzése során szükséges speciális pedagógiai módszereket alkalmazni, mivel nekik speciális ismeretekre van szükségük. A hagyományos módszerekkel való szakmatanítás mellett a ház körüli munkákhoz is segítséget kapnak. A rabok közül azokat választják ki a tanfolyamra, akik arra egészségügyileg alkalmasak, ők kapnak egy nevelőt, valamint plusz támogatásokat és információkat a program lezárulta után – írja le módszerüket a programfelelős.

A most záruló Phare program legfontosabb célkitűzései a következők voltak az intézmény szerint:

- Foglalkoztatás
- Képzés nyújtása

Programjukat kiemelkedően sikeresnek tartják. Legsikeresebbnek az állattenyésztést tartják a modulok közül, mely alapvető ismereteket adott át, és a szemléletválttatásban is sikeres volt. Megmutatta az elítélteknek, hogy van más út is, mint a bűnözés. A tanulás és a foglalkoztatás jelenti az utat a normális életbe – fogalmazott a

programfelelős. Kiemelte még, hogy a képzés során nincs osztályozás, mert az csak frusztrálná a hallgatókat. Legkevésbé azt tartotta sikeresnek a programból, hogy nem sikerült a résztvevőket rászoktatni a folyamatos tanulásra, nem sikerült megtanítani őket tanulni.

A cigányok oktatásával kapcsolatos probléma ebben az intézményben az, hogy ők gyakrabban kiesnek a programból, mert több bírósági ügyük van. Ennek megoldásában az segítene, ha több szakembert alkalmaznának egy-egy tanulócsoporthoz, valamint ki kellene egészítsék a képzést szabadidős foglalkozásokkal és családi programokkal.

A cigány családokban a legsúlyosabb probléma a bezártság, izoláció, az, hogy az elítélt nem tud kapcsolatot tartani családjával, mivel a pénztelenség miatt nem látogatják. Tapasztalatok szerint, ha jó a családi környezet, akkor talpra tudnak állni – hangsúlyozza még a program felelőse.

Interjúk

Az interjúk alapján arra lehet következtetni, hogy a képző intézmény a résztvevőkkel nyilatkozatot íratott alá, miszerint ők cigányok – ám a valóságban a diákoknak csak a fele volt roma. A képzésre nem önként jelentkeztek, hanem mint regisztrált munkanélkülieket a munkaügyi központ kényszerítette őket, hogy jelentkezzenek – a segély megvonását helyezték kilátásba.

A résztvevők egyébként jól érezték magukat az oktatás közben, csak nem látták semmi értelmét. Olyan papírt kaptak, amivel faipari betanított munkásként lehet elhelyezkedni. Egyrészt betanított munkásként e papír nélkül is el lehetne helyezkedni, ha lenne munkalehetőség, másrészt a környéken még a szakmunkásoknak sincs munka. Ráadásul a közelben összesen két asztalosműhely van, tehát faipari munkásokra alig van szükség.

A képzés elméleti része után gyakorlatként a résztvevők foglalkoztatását fél évig finanszírozta a munkaügyi központ. Ennek ellenére a többséget már a félév letelte előtt elbocsátották, ami szintén a képzés hiábavalóságát bizonyítja. Emellett a munkaügyi központos finanszírozás gyanúját is megerősíti. Gyanítható, hogy a képzőközpont ugyan azt a programot két helyről finanszírozta.

4.2.8. RMP

Adatlap

Az intézmény felügyeleti szerve a Munkaügyi Minisztérium, költségvetési szervként működnek, de költségvetésük 10%-át biztosítják állami támogatásból, a többit ki kell termelniük. A kitermelt összeg egy bizonyos hányadával gazdálkodhatnak csak szabadon, a többit vissza kell forgatniuk.

Az intézményben rengeteg képzés folyik, több ezer hallgatóval. Arra vonatkozóan becslésre sem vállalkoztak, hogy ezek mekkora része cigány. 2000-ben 6898, 2001-ben 4203, 2002-ben 3961 tanulójuk volt.

Az intézmény a cigányok képzésében nem tartja szükségesnek speciális módszerek alkalmazását, és a gyakorlatban sem alkalmaznak semmi ilyet. Ennek ellenére a program felelőse leírja, hogy a romák képzésében milyen módszereket alkalmaznak. Ezek a következők:

- Felmérést végeznek egy 400 fős mintán, ahol a munkaerő-piaci keresletnek és az egyéni lehetőségeknek néznek utána
- Tréningszerű képzést tartanak, hogy a romák a tanulási fázisban megfelelően tudjanak teljesíteni (reintegrációs tréning)
- Alapiskolai, illetve szakmai képzéseket indítottak
- Munkába állási tréningeket szerveztek
- Vizsga után nyomon követik a végzetteket

A programfelelős szerint intézményükben nincs semmilyen etnikai jellegű konfliktus.

A lezajlott Phare programban legfontosabb célkitűzéseik a következők voltak:

- Az életvitel megváltoztatása az oktatási hátrányok ledolgozásával
- A képzésen részt vettek bevezetése a munka világába
- Alapvető iskolai képzettség biztosítása

Fenti célok elérése szempontjából programjukat kiemelkedően sikeresnek tartják. Pozitív példaként említik, hogy az elhelyezkedési arány 100%-os volt, ami mögött az áll, hogy a munkaerőpiac számára megfelelő szakmákat tanítottak. Ezen felül komoly sikerként könyvelik el, hogy a motivációt sikeresen fejlesztették reintegrációs és személyiségfejlesztő tréningjeik segítségével. Kudarccal csak egyetlen van; az, hogy finanszírozás hiányában a megkezdett programot nem tudják továbbvinni. Így csak felmutattak egy lehetőséget, amit nem tudnak konzekvensen folytatni – fogalmazznak az intézményben.

A cigányok oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb probléma a program vezetői szerint az, hogy a kulturális eltérések miatt nehéz őket bevonni a formalizált, kötött iskolai keretek közé. Ezen felül alulmotiváltak, nem hisznek abban, hogy az oktatás megváltoztathatja életüket. Ebben az jelentene megoldást a képzőintézet szerint, ha a cigány közösség egy-egy hangadó személyiségén keresztül lehetne elérni a közösség egészét. Az ő pozitív példája segíthetné a többieket az életen át tartó tanulás elfogadásában.

A cigány családokat leginkább a munkanélküliség sújítja, ami az aluliskolázottságból adódik – fogalmaz a programfelelős. A munkanélküliség pedig visszatart a képzéstől. Ha szakmai tudást adnak kezükbe, akkor sikerülhet kilépni ebből a körforgásból – véli a képzőintézet.

Interjúk

A képzőközpont a cigány kisebbségi önkormányzaton keresztül érte el a résztvevőket. A megkérdezetteket is a helyi CKÖ elnök vette rá, hogy jelentkezzenek, hogy meglegyen a létszám – ahogy egy interjúalany fogalmaz.

A résztvevők mindegyike elégedett volt a képzéssel. Az oktatókról, tanárokról mindenki csak jót mondott, semmiféle megkülönböztetést nem érzékeltek. Tanulmányaikhoz minden segítséget megkaptak. Ha valamit nem értettek, azt türelmesen elmagyarázták számukra.

Azért jelentkeztek, mert olyan papírt akartak szerezni, amivel könnyebb elhelyezkedni. Mivel a munkaügyi központ egy évig biztosította az állást, ezért ez – rövidtávon – meg is valósult. Az egy év finanszírozott időszak után azonban elbocsátották őket, így ismét munkanélküliek. Hosszú távon tehát a program nem tudott változtatni a kiinduló helyzeten, de ez már kevésbé a képző intézmény felelőssége, mint inkább gazdasági, munkaerő-piaci helyzetből adódó sajátosság.

4.2.9. BTB

Adatlap

Az iskola fenntartója egy magánalapítvány.

Az intézmény teljes hallgatói létszáma 150 fő, akik közül 25 fő büntetés-végrehajtásban van. A teljes tanulói létszám körülbelül 10%-a cigány, a börtönben lévőknek körülbelül harmada.

A vizsgált intézmény cigány fiatalok képzésében nem alkalmaz semmiféle speciális pedagógiai módszert. Módszerük alapja az egyéni foglalkozás; a segítőmunka és az oktatás összekapcsolása. A képzés mellett fontosnak tartják a folyamatos utógondozást. Tanulói között jelentős számban vannak kábítószer-fogyasztók, fogva tartottak, olyan problémákkal küszködő fiatalok, akik könnyen kiesnek a formális oktatás keretei közül. A 150 diákra összesen 30-40 tanár jut, mindenkivel egyénileg foglalkoznak.

A Phare program keretében három büntetés-végrehajtó intézet előzetes fogvatartottjait célozták meg képzésükkel. Az előzetes fogvatartás olyan átmeneti állapot, mikor a fogvatartottnak többnyire nincs lehetősége a tanulásra, csak valamilyen munkára. Magyarországon előzetesben akár négy évet is el lehet tölteni. Ezt a csoportot célozta meg programjával az intézmény. A program keretében 25 diákkal foglalkoznak. Ha közben valaki leérettségizik, felvesznek helyébe valaki mást. Szükségesnek tartják, hogy az ítéletes mellett minden stációban legyen egy civil segítő. Diákjaikkal heti 1-2-szer találkoznak, 2-3 órás konzultáció formájában. Egyszerre mindig egy tárgyat tanulnak, majd ha abból leérettségiztek, akkor kezdik a következőt. A Phare program keretében külön segédanyagot is szerkesztettek az előzetesek számára.

A vizsgált alapítványi iskola munkatársait a társadalomban tapasztalható hihetetlen erőszak és rasszizmus, a zsidókkal és cigányokkal szembeni előítéletek is sarkallták e program megszervezésére. Azt tapasztalták, hogy ezeket is lehetett kissé oldani. Saját programjukat kiemelkedően sikeresnek tartják. A hosszú távú működést azzal kívánják biztosítani, hogy külön alapítványt hoztak létre a büntetés-végrehajtásban lévők képzésére.

Amit kiemelkedőnek tartanak saját programjukból, az a folyamatos utógondozás, a civil pártfogói rendszer, a speciális tananyagok kidolgozása, a személyiségfejlesztő módszer. A programnak van folytatása az újonnan létrehozott alapítványban. A programnak az is komoly hozadéka, hogy megtanultak pályázni és programot lebonyolítani a Phare elvárásai szerint, ami megkönnyítheti a további finanszírozási források elérését.

A program felelősei a cigányság oktatásával kapcsolatos legsúlyosabb problémának a formális oktatási rendszeren belül tapasztalható szegregációt, különválasztást tartják.

Interjúk

A programmal a résztvevők nagyon elégedettek. Hálásak, hogy tanulhatnak, leérettségizhetnek körülményeik ellenére. Míg a kinti életben, középiskoláikban csak bukdácsoltak és legfeljebb a kettesért hajtottak, itt kellemetlenül érzik magukat, ha nem négyesre vagy ötösre vizsgáznak, mert látják, hogy a tanár mekkora energiát fektetett bele a felkészülésbe, felkészítésbe.

Tetszik az is a résztvevőknek, hogy a foglalkozás egyéni, így nem kellemetlen kérdezni, ha nem értenek valamit. Közben pedig lehetőség van a magánéleti problémákat is megbeszélni. Oktató és tanuló között a kapcsolat egészen bensőséges. Semmi nem olyan, mint egy iskolában – kivéve, hogy tanulni kell.

Nincs rettegés a tanártól, nincs gyomorgörcs, érdekessé teszik a tanulást. Mindenkire egyéni módszerek vannak, mindenki a saját tempója szerint halad. Ha valami jobban megy, behúznak, ha kevésbé, akkor lassítanak.

A megkérdezettek az elmúlt egy évben két tantárgyból leérettségiztek és mindenképpen meg akarják szerezni az érettségit, mielőtt kikerülnek a börtönből. Egyikük – aki még hét évet fog ülni – főiskolát is szeretne végezni, és megfogalmazódott benne az is, hogy szeretne tanár lenni, és olyan módszerekkel oktatni, mint ahogy őt tanították az alapítvány tanárai.

A sikerek ellenére a börtön – az elítéltek beszámolóit szerint és a kérdező tapasztalatai alapján is – mindent megtesz, hogy nehezítse a dolgok menetét. Az egyik diákot csak több hónapos intézkedés után, saját költségén szállították el az érettségire – bilincsbe verve. Teszik ezt annak ellenére, hogy a börtön az elítélteknek, de különösen az előzeteseknek nem szervez szinte semmilyen programot – se munkát, se tanulást.

Az alapítvány a sikereken felbuzdulva ezt a programot is folytatja a Phare finanszírozás lezárultával, illetve több, elítélteknek szóló programot is szervez. Például emberi jogi, illetve szabadrábra helyezési tanfolyamot.

Ábrajegyzék

1. sz. táblázat Az pályázók megoszlása a két vizsgált alprogramban a programok zárásának időpontja szerint (db)	10
2. sz. táblázat A vizsgálatban szereplő általános iskolák összesített értékelése	17
3. sz. táblázat A vizsgálatban szereplő szakiskolák és szakképző intézmények összesített értékelése	19
3. táblázat A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (RKGY, 2002/03)	33
4. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (RKGY, 2002/03, fő)*	33
5. táblázat A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (ÁIR, 2002/03)	36
6. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (ÁIR, 2002/03, fő)	36
7. táblázat A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (ÁIT, 2002/03)	40
8. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (ÁIT, 2002/03, fő)	40
9. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (ÁIP, 2002/03, fő)	42
10. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (GGM, 2002/03, fő)	44
11. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (ÁIE, 2002/03, fő)	47
12. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (AJH, 2002/03, fő)	49
13. táblázat A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (ÁIB, 2002/03)	51
14. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (ÁIB, 2002/03, fő)	52
15. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (ÁINY, 2002/03, fő)	60
16. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (MFSZ, 2002/03, fő)	62
17. táblázat A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (ÁIM, 2002/03)	64
18. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (ÁIM, 2002/03, fő)	65
19. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (ÁICS, 2002/03, fő)	67
20. táblázat A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (DIS, 2002/03)	69
21. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (KFS, 2002/03, fő)	72
22. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (FÁI, 2002/03, fő)	74
23. táblázat A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (KÁSZ, 2002/03)	75
24. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (KÁSZ, 2002/03, fő)	76
25. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (BID, 2002/03, fő)	78
26. táblázat A speciális tantervű osztályokra vonatkozó adatok (RGYD, 2002/03)	80
27. táblázat Az iskola osztálystruktúrája (RGYD, 2002/03, fő)	81
28. táblázat Az intézményben működő osztályok, képzések (KLK, 2002/03, fő)	83
29. táblázat Az intézményben működő osztályok, képzések (VPT, 2002/03, fő)	85
30. táblázat Az intézményben működő osztályok, képzések (BKB, 2002/03, fő)	87
31. táblázat Az intézményben működő osztályok, képzések (PIZS, 2002/03, fő)	89
32. táblázat Az intézményben működő osztályok, képzések (DBK, 2002/03, fő)	90
33. táblázat Az intézményben működő képzések (IHSZ, 2002/03, fő)	92
34. táblázat Az intézményben folyó cigányképzések (RMB, 2002)	94